

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Łódź, dnia 13 listopada 2025 r.

Poz. 10288

UCHWAŁA NR XXII/160/2025 RADY GMINY NOWOSOLNA

z dnia 29 października 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna na lata 2025-2028”

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 r. poz. 1153) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, 1907, z 2025 r. poz. 537, 1168) po uzyskaniu pozytywnej opinii Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 7 października 2025 r. uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna na lata 2025-2028”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Nowosolna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego.

Przewodnicząca
Rady Gminy Nowosolna

Katarzyna Kucharska

Załącznik do uchwały Nr XXII/160/2025
Rady Gminy Nowosolna
z dnia 29 października 2025 r.

gmina **NOWOSOLNA**

Gminny Program **Opieki nad Zabytkami** **dla Gminy Nowosolna** **na lata 2025-2028**

SPIS TREŚCI

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOSOLNA NA LATA 2025 - 2028.....	3
PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOSOLNA	5
PRAWO MIĘDZYNARODOWE.....	5
NAWIĄZANIE DO STRATEGICZNYCH DOKUMENTÓW DOTYCZĄCYCH DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	6
STRATEGICZNE I ZINTEGROWANE PODEJŚCIE DO OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOSOLNA NA LATA 2025 – 2028	13
Komplementarność działań z zakresu realizacji projektów z dziedziny dziedzictwa kulturowego .	15
CHARAKTERYSTYKA GMINY	19
RYS HISTORYCZNY	21
DIAGNOZA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY NOWOSOLNA	22
Wyróżnione elementy dziedzictwa kulturowego Gminy Nowosolna	22
Krajobraz kulturowy	33
Ewidencja zabytków	35
Symbole Gminy Nowosolna	41
Dziedzictwo kultury niematerialnej	44
Zagrożenia dziedzictwa kulturowego sytuacjami kryzysowymi.....	54
Bilans walorów dziedzictwa kulturowego gminy Nowosolna	55
Założenia programu opieki nad zabytkami dla gminy Nowosolna	58
Najważniejsze aspekty ochrony wartości kulturowych gminy Nowosolna	59
CELE, KIERUNKI I DZIAŁANIA	60
MOŻLIWE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOSOLNA	99
REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	119
Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna	120
WSKAZANIA DO DOKUMENTÓW WYŻSZEGO RZĘDU.....	121

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOSOLNA NA LATA 2025 - 2028

Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Nowosolna na lata 2025-2028 stanowi kontynuację wcześniejszych dokumentów opracowywanych od 2013 roku, z trzech poprzednich edycji, przyjmowanych Uchwałami Rady Gminy Nowosolna z dnia 30 stycznia 2013 r. Nr XXV/158/13 (Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2013 r. poz. 1755); z dnia 31 marca 2017 r. Nr XXXIII/211/17 (Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2017 r. poz. 2296); z dnia 27 października 2021 r. Nr XLV/288/21 (Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2021 r. poz. 5268).

Cel nadrzędny:

przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych, rewaloryzacyjnych, renowacyjnych i remontowych zabytkowych obszarów i obiektów na terenie gminy, będących genezą chluby i postumentem zrównoważonego rozwoju obszaru opartego o walory krajobrazu przyrodniczo - kulturowego.

Tak sprecyzowany cel główny potrzebuje silnego analitycznego współdziałania i zaangażowania jednostek i instytucji odpowiedzialnych za ochronę zabytków, propagowanie kultury, edukację oraz poprawę stanu zabytków.

Pozwoli to na:

- wznowienie zintegrowanych, kompleksowych działań zmierzających do zahamowania degradacji dziedzictwa kulturowego,
- ujednolicenie systemowych działań renowacyjnych i rewaloryzacyjnych,
- poprawę walorów i wartości obszarów i obiektów zabytkowych oraz ich wykorzystanie dla rozwoju turystyki i propagowanie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego,
- kształtowanie poczucia odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa regionalnego i lokalnego,
- wzmocnienie więzi społeczności lokalnych – „Małej Ojczyzny”,
- właściwe zdyskontowanie środków finansowych z wykorzystaniem funduszy pomocowych Unii Europejskiej.

Poza tym, podjęcie systemowych działań dotyczących wszystkich wymienionych elementów składających się na dziedzictwo kulturowe przyczyni się do powstania wyniku synergii, co pozytywnie wpłynie na rezultat docelowy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), wyróżnia ochronę obiektów i obszarów zabytkowych, sprawowaną przez administrację publiczną i opiekę nad zabytkami, sędowaną na właścicieli lub posiadaczy zabytków. Zatem z mocy prawa udział w działaniach ochronnych, pracach ratowniczych i zapobiegawczych

został powierzony organom władzy państwowej wszystkich jednostek, od Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego po Burmistrza, właścicieli oraz posiadaczy zabytków. Odpowiedzialność jednostek poszczególnych szczebli administracyjnych dodatkowo regulują ustawy dotyczące jednostek samorządowych.

Zakładany rezultat:

polepszenie stanu obszarów i obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, podniesienie ich roli poprzez promocję najcenniejszych obszarów gminy oraz kształtowanie produktów regionalnych i wzmocnienie tradycji etnograficznych, co wpłynie na aktywizację mieszkańców w działaniach na rzecz zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Narzędzie zmierzające do osiągnięcia założonych efektów

ustalenie możliwości pozyskiwania środków finansowych na działania związane z zachowaniem materialnego i niematerialnego dziedzictwa gminy Nowosolna.

Zgodnie z art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), ochrona zabytków **oznacza:**

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 7 ww. ustawy istnieją **cztery formy ochrony zabytków:**

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOSOLNA

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Nowosolna przyjęta Zarządzeniem Wójta Gminy Nowosolna Nr 0050.1.15.2017 z dnia 6 kwietnia 2017 r. stanowi podstawę do sporządzania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna na lata 2025-2028.

Artykuł 87 ust. 1 ww. ustawy, obliguje Wójta do obowiązku sporządzania na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami.

Ustawa określa, że Gminny Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Stosownie do art. 87 ust. 3 i 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, który następnie jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ww. ustawy, wójt sporządza, co 2 lata, sprawozdanie z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami, które przedstawia radzie gminy.

PRAWO MIĘDZYNARODOWE

Polska jest sygnatariuszem konwencji i umów międzynarodowych, które mają wpływ na kierunki i priorytety polityki krajowej, regionalnej oraz lokalnej.

Konwencje UNESCO:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego (Haga 1954, Dz. U z 1957 r. poz. 212) oraz Drugi Protokół (Haga 1999) do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego (Dz.U. z 2012 r., poz. 248),
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury (Paryż 1970, D.U. z 1974 r., poz. 106),
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (Paryż 1972 r., Dz. U. z 1976 r., poz. 190),
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Paryż 2003, Dz. U. z 2011 r., poz. 1018),
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego sporządzona (Paryż 2005 r., Dz.U. z 2007 r. poz. 1585),
- Konwencja o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego (Paryż 2001 r., Dz. U. z 2021 r., poz. 1302)

Ratyfikowane przez Polskę Konwencje Rady Europy:

- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Londyn 1969 r.), ETS 066, Dz.U. 1996 nr 120 poz. 563. 7
- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego, tzw. „Konwencja maltańska”, la Valletta, 1992 r., ETS 143, Dz.U. 1996 nr 120 poz. 563.
- Konwencja w sprawie ochrony dziedzictwa architektonicznego Europy, tzw. „Konwencja z Grenady” (Granada, 1985 r.), ETS 121, Dz.U. 2012 poz. 297.
- Konwencja ramowa Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa („Konwencja z Faro”), Faro, 2005 r., ETS 199, Dz.U. 2022 poz. 1288 Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami na szczeblu lokalnym nakreślają też krajowe, wojewódzkie i powiatowe dokumenty programowe, oraz konwencje międzynarodowe, których sygnatariuszem jest Rzeczpospolita Polska.

**NAWIĄZANIE DO STRATEGICZNYCH DOKUMENTÓW DOTYCZĄCYCH
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO****Krajowe uwarunkowania programowe**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami (Uchwała Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2023 r.).

Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach

zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

NAJWAŻNIEJSZE CELE PROGRAMU

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Strzeżenie dziedzictwa narodowego stanowi jedno z podstawowych zadań Rzeczypospolitej Polskiej, zdefiniowanych w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., obok ochrony niepodległości i nienaruszalności terytorialnej, zapewnienia wolności, praw człowieka i obywatela, bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony środowiska.

Zgodnie z przepisami Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej ochrona zabytków jest obowiązkiem państwa i każdego obywatela:

- art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
- art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
- art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawowym aktem prawnym, szczegółowo regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.

Ustawa określa **zabytek** jako nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki podzielono na 3 grupy:

1. Zabytki nieruchome: krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2. Zabytki ruchome: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystyczne i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne.

3. Zabytki archeologiczne: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

ORGANY OCHRONY ZABYTEKÓW:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego w imieniu, którego zadania i kompetencje,

w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,

- wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć w drodze porozumienia wykonywanie części kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków gminom i powiatom, z wyjątkiem prowadzenia rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez administrację publiczną działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Wykaz dokumentów wykonanych na poziomie krajowym i wojewódzkim

Na poziomie krajowym	Główne przesłanie
„Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”	Strategia stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. W rozdziale Cele, kierunki interwencji i narzędzia realizacji wymieniono cele szczegółowe, a jednym z nich jest Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami (KPOZOZ). Równie ważnym wyzwaniem jest poprawa estetyki przestrzeni publicznej. Innym celem jest Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
„Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”	Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Jest to kontynuacja trzeciego Programu. Pierwszy obowiązywał w latach 2014-2017, drugi opracowany był na lata 2019–2022, trzeci zawiera lata 2023 – 2026. Program określa cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz wskazuje środki służące do ich realizacji.

	Celem głównym KPOZOZ jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa oraz wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
Krajowa Polityka Miejska	Strategicznym celem polityki miejskiej jest wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz poprawa jakości życia mieszkańców. Jeden z pięciu celów szczegółowych dotyczy odbudowy zdolności do rozwoju poprzez rewitalizację zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich. Dokument ten podkreśla, że podmiotem inicjującym procesy naprawy miast powinny być ich władze, a działania dla odnowy każdego z nich powinny mieć indywidualnie określoną formułę, charakter i zakres przyczyniający się do zmiany strukturalnej. Muszą one także optymalnie wykorzystywać lokalne potencjały, inicjatywę społeczną i partnerów gospodarczych.
Narodowa Strategia Rozwoju Kultury	Strategia powstała jako dokument tworzący ramy dla nowoczesnego gospodarowania dziedzictwem kulturowym Polski, przy jego maksymalnym zachowaniu, jak również wykorzystaniu w podstawowym celu, jakim jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów Polski. W ramach realizacji spójnych działań w poszczególnych regionach Polski, zostały wyodrębnione główne zadania i priorytety w dziedzinie kultury. Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych.
Narodowy Plan Rewitalizacji – Założenia	Myślą przewodnią Narodowego Planu Rewitalizacji jest zapewnienie mu możliwie powszechnego charakteru tak, aby jak najszersze grono obywateli i podmiotów mogło się utożsamiać z ideą naprawy środowiska miejskiego i włączać się lub podejmować z własnej inicjatywy działania w tym zakresie. Z tej perspektywy plan odnosi się zarówno do zagadnienia przywracania świetności dzielnicom śródmiejskim, uzdrawiania relacji społecznych i rozwiązywania problemów infrastrukturalno-technicznych w zaniedbanych dzielnicach, ponownego zagospodarowania terenów poprzemysłowych, powojaskowych i pokolejowych, jak i innych sytuacji, w których władze samorządowe lub mieszkańcy dochodzą do wniosku, że miasto powinno być na danym obszarze „uzdrowione”.
Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku)	Dokument ten został przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą Nr 8 z dnia 14 lutego 2017 roku. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 roku. Omawiany dokument jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez

	instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie lat 2020 i 2030, określa warunki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów strategii. Głównym celem Strategii jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.
Na poziomie Województwa Łódzkiego	Główne przesłanie
Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego	Określa cele i kierunki rozwoju przestrzennego regionu w perspektywie długookresowej, uwzględnia ustalenia strategii rozwoju województwa stanowiąc jednocześnie podstawę dla wyboru działań priorytetowych w kolejnych okresach programowania oraz uwzględnia rekomendacje i wnioski zawarte w audycie krajobrazowym. Plan jako element systemu planowania przestrzennego, pełni istotną rolę koordynacyjną między planowaniem na szczeblu krajowym a planowaniem metropolitalnym i miejscowym, nie będąc jednocześnie aktem prawa miejscowego i nie naruszając uprawnień gmin i związków metropolitalnych w zakresie gospodarowania przestrzenią. Głównymi wyzwaniami rozwoju przestrzennego województwa jest przeciwdziałanie procesom depopulacji ośrodków miejskich oraz peryferyzacji obszarów wiejskich, wzmocnienie transportowej dostępności regionu, zwiększenie jakości i integracja publicznego transportu zbiorowego. Dodatkowo, będąc kompendium wiedzy o regionie, spełnia rolę informacyjno-poznawczą dla wspólnot samorządowych wszystkich poziomów i potencjalnych inwestorów. Odnosi się do systemu obszarów chronionych, w tym obszarów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, uzdrowisk, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
Strategia rozwoju województwa łódzkiego 2030	Strategia rozwoju województwa jest najważniejszym dokumentem samorządu województwa określającym wizję i cele polityki regionalnej w wymiarze gospodarczym, społecznym i przestrzennym oraz działania niezbędne do ich osiągnięcia. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 jest odpowiedzią władz województwa na zmieniające się uwarunkowania i wyzwania, przedstawia spójny plan powiązanych i przemyślanych działań w perspektywie najbliższej dekady, stanowiący punkt wyjścia do szerokiej współpracy, której efektem będzie podniesienie jakości życia mieszkańców województwa łódzkiego.
Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim	Celem strategicznym programu jest „zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej”. Program jest czwartą

	edycją wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie i stanowi kontynuację ustaleń i zasad w zakresie kształtowania krajobrazu kulturowego i ochrony dziedzictwa kulturowego regionu przyjętych we wcześniejszych latach. Program obejmuje obszar województwa łódzkiego.
Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowej	Dokument określa na poziomie województwa organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, poprzez planowanie i przygotowanie realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu uratowanie zabytków przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Ujmuje w szczególności rozmieszczenie i stan zasobu podlegającego ochronie, zagrożenia, zamiar działania, sposób realizacji, niezbędne siły i środki oraz czas i koszty wykonania. Dokument wymaga corocznej aktualizacji, a jego części podlegają ochronie na podstawie przepisów dotyczących ochrony informacji niejawnych.
Program Rozwoju Turystyki w Województwie Łódzkim	Jako cel nadrzędny dla działań podejmowanych w ramach realizacji programu przyjęto wykreowanie atrakcyjnego turystycznie wizerunku regionu, poprzez realizację kompleksowego zespołu działań organizacyjnych, inwestycyjnych i promocyjnych.
Program Rozwoju Kultury w Województwie Łódzkim	Zarząd Województwa Łódzkiego podjął uchwałę w sprawie przyjęcia ww. dokumentu. Jego celem jest wytyczenie kierunków polityki kulturalnej w województwie łódzkim oraz przedstawienie rekomendowanych działań dla rozwoju kultury w regionie na lata 2014-2020. Rozwój kultury przyczyni się do podniesienia atrakcyjności województwa łódzkiego. Mieszkańcy województwa łódzkiego będą brać aktywny udział w życiu kulturalnym – uczestniczyć w kulturze i ją współtworzyć. Będą czuli się dumni z lokalnych i regionalnych tradycji oraz odpowiedzialni za otoczenie, w którym żyją. Będą przygotowani do odbioru komunikatów kultury oraz będą posiadać wiedzę o regionie. Wzrost poczucia tożsamości mieszkańców, ich zaangażowanie w życie społeczne (kulturalne), wpłynie na budowę pozytywnego obrazu kultury w województwie na zewnątrz – w kraju i za granicą.

**STRATEGICZNE I ZINTEGROWANE PODEJŚCIE DO OPRACOWANIA
GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOSOLNA
NA LATA 2025 – 2028**

Plakat promujący film pt. „Lato w Byszewach”

**Kompleksowość opracowania Gminnego Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna
na lata 2025 - 2028**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna na lata 2025 - 2028 ujmuje działania w sposób kompleksowy z uwzględnieniem działań prowadzących do rewitalizacji współfinansowanych ze środków europejskich, publicznych i prywatnych tak, aby nie pomijać aspektu społecznego, ekonomicznego, przestrzennego, technicznego, środowiskowego i kulturowego związanego zarówno z danym obszarem, jak i jego otoczeniem. Należy wyeliminować możliwość realizacji wybiórczych inwestycji, nastawionych jedynie na szybki efekt poprawy estetyki przestrzeni, skupionych tylko na działaniach remontowych czy modernizacyjnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna na lata 2025 - 2028 złożony z wielu różnorodnych aspektów jest konstrukcją warunkującą osiągnięcie kompleksowości interwencji.

Oczekuje się wzajemnego powiązania oraz synergii działań prowadzących do poprawy stanu obszarów i obiektów zabytkowych. Nie oznacza to obowiązku w każdym przypadku jednoczesnej realizacji działań, lecz synchronizację efektów ich oddziaływania na sytuację Gminy Nowosolna.

Działania strategiczne to:

- Remonty i renowacje obiektów zabytkowych;

Istotnym kierunkiem działań jest przeprowadzanie prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, aby zatrzymać procesy degradacji, a także przywrócić im dawny blask, wprowadzić nowe rozwiązania oraz funkcje. Działania te powinny być prowadzone w sposób kompleksowy i zrównoważony – z uwzględnieniem wymogów ochrony konserwatorskiej oraz współczesnych potrzeb użytkowników.

- Poprawa dostępności zabytków ruchomych i nieruchomych;

Istotną potrzebą jest zwiększenie dostępności do zabytków – zarówno nieruchomych, jak i ruchomych poprzez:

- likwidowanie barier architektonicznych,
- tworzenie przystępnych tras zwiedzania,
- cyfrowej prezentacji zbiorów.

Takie działania otwierają dziedzictwo na szersze grupy odbiorców, w tym osoby z niepełnosprawnościami, rodziny z dziećmi czy seniorów.

Szczególną uwagę należy zwrócić na otoczenie zespołu dworsko – parkowego w Byszewach – jednego z najbardziej rozpoznawalnych symboli gminy.

- Poprawa jakości i dostępności przestrzeni w otoczeniu obiektów zabytkowych, w tym szczególnie zespołu dworsko – parkowego w Byszewach;

Poprawa jakości i dostępności przestrzeni w otoczeniu obiektów zabytkowych, a zwłaszcza wokół zespołu dworsko – parkowego w Byszewach, stanowi istotny element procesu rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego gminy.

Przestrzeń publiczna wokół zabytków to nie tylko ich naturalne tło, ale również miejsce interakcji mieszkańców i turystów z historią oraz codziennym życiem gminy. Dlatego działania zmierzające do jej uporządkowania, estetyzacji i udostępnienia mają kluczowe znaczenie zarówno dla ochrony wartości kulturowych, jak i dla poprawy funkcjonalności i atrakcyjności gminy.

- Stworzenie systemu wsparcia dla właścicieli zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków;

Istotnym elementem wsparcia systemowego dla zachowania dziedzictwa kulturowego będzie stworzenie mechanizmów pomocy dla właścicieli obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków. Taki system może obejmować doradztwo techniczne, pomoc w pozyskiwaniu środków zewnętrznych, a także działania edukacyjne i promujące odpowiedzialne podejście do zarządzania własnym zasobem dziedzictwa.

- Opracowanie **Kodeksu Dobrych Praktyk** w zakresie ochrony dziedzictwa – wytyczne dla właścicieli, projektantów, mieszkańców na rzecz ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego;

Dla zapewnienia spójności i wysokiej jakości działań w zakresie ochrony dziedzictwa niezbędne jest opracowanie Kodeksu Dobrych Praktyk w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego. Dokument ten powinien zawierać praktyczne wytyczne dla właścicieli nieruchomości, projektantów i mieszkańców dotyczące właściwego prowadzenia prac modernizacyjnych, utrzymania estetyki przestrzeni oraz ochrony charakterystycznych cech lokalnego krajobrazu. Dzięki temu możliwe będzie pogodzenie współczesnych potrzeb rozwojowych z zachowaniem autentyczności i historycznej wartości przestrzeni gminnej.

Komplementarność działań z zakresu realizacji projektów z dziedziny dziedzictwa kulturowego

Wymogiem istotnym realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Nowosolna na lata 2025-2028 jest zapewnienie komplementarności w różnych wymiarach. W szczególności dotyczy to komplementarności: przestrzennej, problemowej, proceduralno - instytucjonalnej, międzyokresowej oraz źródeł finansowania.

Komplementarność przestrzenna

Konieczność wzięcia pod uwagę wzajemnych powiązań pomiędzy projektami i przedsięwzięciami z dziedziny dziedzictwa kulturowego zarówno realizowanymi na obszarach zdegradowanych, jak i znajdującymi się poza nimi, ale oddziałującymi na obszary wymagające rewitalizacji i rewaloryzacji.

Zapewnienie komplementarności przestrzennej ma służyć efektywnemu oddziaływaniu na cały obszar gminy Nowosolna a nie punktowo na pojedyncze miejsca, poszczególne przedsięwzięcia powinny wzajemnie się dopełniać przestrzennie z zachowaniem między nimi efektu synergii.

Komplementarność przestrzenna skutkuje ciągłą analizą następstw decyzji przestrzennych w skali całej gminy dla skuteczności programu rewitalizacji i opieki nad zabytkami.

Komplementarność problemowa

Konieczność realizacji przedsięwzięć, które będą się wzajemnie dopełniały tematycznie, sprawiając, że gminny program opieki nad zabytkami będzie oddziaływał na obszar gminy Nowosolna we wszystkich niezbędnych aspektach - społecznym, ekonomicznym, przestrzennym, środowiskowym, kulturowym, technicznym.

Zapewnienie komplementarności problemowej ma przeciwdziałać fragmentacji działań, ponieważ ochrona dziedzictwa jest zawsze kompleksowa i ma koncentrować uwagę na całościowym spojrzeniu na przyczyny odnowy obszaru gminy Nowosolna.

W komplementarności problemowej konieczne jest określenie pożądanego stanu, do którego mają doprowadzić dane przedsięwzięcia realizacyjne. Tak postawione zadanie ułatwi później wybór odpowiednich mierników – przyjętych wskaźników osiągania celów realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

Skuteczna komplementarność problemowa oznacza konieczność powiązania działań ze strategicznymi decyzjami gminy Nowosolna na innych polach, co skutkuje lepszą koordynacją tematyczną i organizacyjną działań.

Komplementarność proceduralno - instytucjonalna

Komplementarność proceduralno - instytucjonalna oznacza konieczność takiego zaprojektowania systemu zarządzania programem opieki, który pozwoli na efektywne współdziałanie na jego rzecz różnych instytucji oraz wzajemne uzupełnianie się i spójność procedur. W tym celu niezbędne jest osadzenie systemu zarządzania gminnym programem opieki nad zabytkami w przyjętym przez gminę Nowosolna systemie zarządzania.

Komplementarność źródeł finansowania

Komplementarność źródeł finansowania, w kontekście polityki spójności 2014-2020, oznacza, że projekty naprawcze z zakresu dziedzictwa kulturowego, wynikające z gminnego programu opieki nad zabytkami opierają się na konieczności umiejętnego uzupełniania i łączenia wsparcia ze środków pochodzących z różnych źródeł finansowania.

Komplementarność finansowa oznacza także możliwości łączenia prywatnych i publicznych źródeł finansowania, przy założeniu, że stymulowanie endogenicznych zdolności inwestycyjnych ma kluczowe znaczenie dla dynamiki sprawnych zmian.

Dokumentem strategicznym w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie wojewódzkim jest Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2024 - 2027 przyjęty Uchwałą nr V/78/24 Sejmiku Województwa Łódzkiego 2 września 2024 r.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2024-2027, za aktualną uznaje wizję rozwoju nakreśloną w poprzedniej edycji programu na lata 2020-2023, która brzmi: „Region wyróżniający się różnorodnością walorów dziedzictwa kulturowego i spuścizny dziejowej, stanowiących podstawę wielokulturowej tożsamości województwa łódzkiego”, zaś jako cel strategiczny przyjęto “zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej”.

Cel strategiczny został podzielony na trzy cele operacyjne:

1. Atrakcyjny krajobraz kulturowy;
2. Tożsamość wielokulturowa regionu;
3. Sprawny system zarządzania opieką nad dziedzictwem kulturowym, a dla ww. celów zostały określone działania oraz zadania mające doprowadzić do ich osiągnięcia.

Jednostki samorządów terytorialnych realizują cel programu poprzez:

- tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez stworzenie uwarunkowań prawnych i programowych takich jak opracowywanie: MPZP, gminnych programów opieki nad zabytkami, gminnych programów rewitalizacji, uchwał reklamowych, wpisywanie obiektów do rejestru i gminnych ewidencji zabytków;
- tworzenie uwarunkowań finansowych poprzez zdobywanie dotacji na różnych poziomach zarządzania ukierunkowanych na poprawę stanu zachowania obiektów, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zagrożonych w złym stanie;
- prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego (opracowania studialne, w tym historyczno - urbanistyczne, katalog lokalnych form architektonicznych, wspieranie prac naukowych);
- rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie oraz zabezpieczenie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego oraz adaptacji do zmian klimatycznych;
- kreowanie marki łódzkie poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym;
- aktywizację lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków;
- tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych;
- publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu;
- organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego;
- wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego.

W programie tym wartości kulturowe gminy Nowosolna zostały w znacznym stopniu dostrzeżone i traktowane jako znaczące dla terenu województwa.

Zgodnie z zapisami WPOnZ dziedzictwo kulturowe gminy Nowosolna posiada walory ponadlokalne, stanowiąc strategiczne znaczenie w kształtowaniu systemu ochrony dziedzictwa kulturowego województwa.

W zapisach WPOnZ wskazuje się konieczność prowadzenia kompleksowych prac rewitalizacyjnych w obrębie gminy Nowosolna.

W zakresie poprawy stanu obiektów i obszarów zabytkowych **wskazano na potrzebę prowadzenia prac rewitalizacyjnych parku w Byszewach**. Zgodnie z zapisami WPOnZ na terenie województwa łódzkiego utworzono sieć ośrodków przeznaczonych do rewitalizacji. Należy podkreślić, że w WPOnZ dostrzeżono **konieczność rozpoznania i zagospodarowania osady i grodziska w Starych Skoszewach**, co „zaowocuje” **przekształceniem zdegradowanego obszaru na cele turystyczne i administracyjne**.

Zgodnie z zapisami WPOnZ celowym jest tworzenie parków kulturowych obejmujących cenne obszary historyczne. Program wskazuje również na konieczność reaktywacji tożsamości w podregionach kulturowych. Zgodnie z zapisami WPOnZ najcenniejsze elementy dziedzictwa kulturowego powinny być kreowane jako symbol województwa łódzkiego.

WPOnZ uznał za obiekty i obszary reprezentatywne założenie dworsko – parkowe w Byszewach oraz grodzisko w Skoszewach Starych.

Audyt krajobrazowy województwa łódzkiego uchwalony 15 kwietnia 2025 r. (Uchwała Nr XIII/150/25 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 15 kwietnia 2025 r. w sprawie uchwalenia audytu krajobrazowego województwa łódzkiego) wszedł w życie z dniem 1 lipca 2025 r. Dokument przedstawia zidentyfikowane krajobrazy województwa łódzkiego, ich klasyfikację, charakterystyki i oceny wartości, na podstawie których wyznaczone zostały szczególnie cenne w skali regionu tzw. krajobrazy priorytetowe (przyrodnicze, przyrodniczo-kulturowe i kulturowe). Wartość wynika z cech przyrodniczych, kulturowych i estetyczno-widokowych. Audyt krajobrazowy zawiera rekomendacje i wnioski dotyczące ochrony zabytków, w tym obszarów wytypowanych do objęcia formami ochrony zabytków (np. propozycje wpisu do rejestru zabytków, uznania za pomnik historii czy utworzenia parku kulturowego), zarówno w krajobrazach priorytetowych jak i poza nimi. W audycie krajobrazowym wskazano także obszary cenne kulturowo, w których w przyszłości powinny zostać przeprowadzone badania służące uzupełnieniu stanu wiedzy w kierunku wzmocnienia obszarowej ochrony prawnej w ramach form ochrony wskazanych w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Krajobrazom priorytetowym przypisane zostały zindywidualizowane rekomendacje i wnioski dotyczące kierunków i zasad kształtowania zabudowy, zagospodarowania i użytkowania terenów w kontekście konieczności np. zachowania dziedzictwa

kulturowego czy zapewnienie krajobrazu wysokiej jakości. Rekomendacje i wnioski będą musiały być uwzględniane w planach ogólnych i planach miejscowych zagospodarowania przestrzennego.

Na terenie gminy Nowosolna wyznaczono **trzy krajobrazy kulturowe. Największym z nich jest KP Kulminacja Wzniesień Łódzkich, KP Las Wiączyński oraz KP Byszewy – założenie dworsko-parkowe.**

Priorytetowy Krajobraz kulturowy

CHARAKTERYSTYKA GMINY

Gmina Nowosolna położona jest w środkowej części województwa łódzkiego w powiecie łódzkim - wschodnim. Graniczy od północy z gminą Stryków (powiat zgierski), od wschodu z gminą Brzeziny (powiat brzeziński), od południa z gminą Andrespol (powiat łódzki wschodni) i od zachodu z miastem Łódź (dzielnica Widzew).

Obszar gminy zajmuje 54 km² i składa się z 24 wsi, skupionych w 16 sołectwach zamieszkanymi przez ponad 4500 osób. Miejscowości gminy: Boginia, Borchówka, Borki, Bukowiec, Byszewy, Dąbrowa, Dąbrówka, Dobieszków, Głogowiec, Grabina, Janów, Kalonka, Kopanka, Ksawerów, Lipiny, Moskwa, Natolin, Niecki, Nowe Skoszewy, Plichtów, Stare Skoszewy, Teolin, Wiączyń Dolny, Wódka.

Przez teren gminy przebiega droga krajowa 72 relacji Łódź – Rawa Mazowiecka prowadząca do drogi szybkiego ruchu Warszawa – Katowice. Przebiega też autostrada A-1 północ – południe, w której we wsi Natolin usytuowany jest zjazd do ww. drogi 72.

W okolicy zjazdu z autostrady i drogi krajowej, na terenie wsi Natolin i Teolin, położona jest strefa przedsiębiorczości gminy, teren przeznaczony w planie pod działalność gospodarczą, w której jest już zlokalizowanych kilka poważnych przedsięwzięć, a dalsze rozpoczynają inwestycje.

Gmina Nowosolna usytuowana jest w obrębie rzeźby polodowcowej Wyżyny Łódzkiej. Jest to najbliższej w Łodzi położony obszar o tak zróżnicowanej rzeźbie terenu. W strefie najwyższych wysokości, gdzie nastąpiło zatrzymanie się lodowca i jego stopniowe zanikanie, nachylenie zboczy sięga 20%. Najwyższy punkt gminy znajduje się na wysokości 284 m n.p.m. w miejscowości Dąbrówka, najniższy na wysokości 150 m n.p.m. w miejscowości Stare Skoszewy.

Z punktu widzenia cech krajobrazowo – przyrodniczych, krawędź Wzniesień Łódzkich dzieli gminę na: część północną o dużym zróżnicowaniu konfiguracyjnym i morfologicznym, o bogatej rzeźbie terenu oraz część południową, równinną powierzchnię o rzeźbie uformowanej wielkimi ilościami materiału piaszczystego i żwirowego naniesionego przez wody roztopowe z zanikającego lodowca.

W krajobrazie środkowej Polski strefa Wzniesień Łódzkich wyraźnie wyróżnia się zarówno formami ukształtowania, jak i walorami przyrodniczymi. Malownicze krajobrazy, stosunkowo niewielki jeszcze stopień zurbanizowania, a także ciekawa kultura i historia tego obszaru stanowiły argumenty przemawiające za objęciem go ochroną.

Na terenie całej gminy rozwija się budownictwo mieszkaniowe, jednorodzinne, rezydencjonalne i rekreacyjne, raz ze względu na bliskość Łodzi, po wtóre ze względu na malownicze ukształtowanie powierzchni, gdyż **70% obszaru gminy leży w Parku Krajobrazowym Wzniesień Łódzkich**.

Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich powstał w 1996 r. Charakteryzuje się dużymi walorami przyrodniczymi i zróżnicowanymi formami geomorfologicznymi, takimi jak parowy, wąwozy, ostańce denudacyjne ukształtowane przez lodowiec. Rozciąga się on pomiędzy Łodzią, Brzezunami i Strykowem, a jego powierzchnia wynosi ok. 138 km², obejmując swym zasięgiem 6 gmin. Położenie Parku w bezpośrednim sąsiedztwie Łodzi jest czynnikiem ułatwiającym **wykorzystanie go do celów dydaktycznych, turystycznych i rekreacyjnych**. Sieć oznakowanych szlaków pieszych i rowerowych, przebiegających przez najatrakcyjniejsze obszary parku, umożliwia łatwe dotarcie do interesujących turystycznie i przyrodniczo miejsc, pozwalając na połączenie aktywnego wypoczynku z nauką.

Turystyczną atrakcyjność podkreśla ponadto **duża liczba punktów widokowych**, z których roztaczają się **malownicze panoramy** na opadającą w kierunku północnym strefę krawędziową Wzniesień Łódzkich. Wiele takich punktów znajduje się w tzw. paśmie najwyższych kulminacji:

1. w okolicy Dąbrowy (284 m n.p.m.),
2. Janowa,

3. Borchówki,
4. Plichtowa,
5. Teolina.

Strefa krawędziowa Wzniesień Łódzkich jest także miejscem, skąd biorą swój początek rzeki i strumienie (m. in.: Bzura i Moszczenica). Często płyną one w głębokich dolinach, w niektórych z nich utworzono stawy rybne i zbiorniki retencyjne. **Wyjątkową malowniczością** wyróżniają się chociażby piękne **stawy w Borchówce oraz zbiornik retencyjny w Nowych Skoszewach**.

RYS HISTORYCZNY

Ziemie leżące obecnie w granicach administracyjnych gminy Nowosolna w przeszłości pokrywały lasy, którym towarzyszyły ciekі rzeczne. Na terenie tym, wśród lasów Puszczy Łódzkiej od późnego średniowiecza lokalizowano osady.

Dzieje człowieka na terenie gminy Nowosolna, zapisane są w znaleziskach archeologicznych pochodzących już z okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza.

Do zmiany krajobrazu kulturowo – przyrodniczego z ukierunkowaniem na charakter rolniczo-leśny wpłynęła przypadająca na XIV - XV wiek nowa fala kolonizacji osadniczej przeprowadzana na prawie niemieckim. Tereny gminy to obszar intensywnego osadnictwa przybyszów - głównie Niemców z Europy zachodniej na początku XIX stulecia, którzy wywarli istotny wpływ na kształtowanie tradycji kulturowych i przekształcenia społeczne w dwóch poprzednich stuleciach.

Pierwotna nazwa wsi Nowosolna brzmiała Neu-Sulzfeld, gdyż koloniści pochodzili głównie z okolic wirtemberskiego miasta Sulzfeld. Z czasem nazwa uległa polonizacji w formie Nowosolna, która jest wolnym tłumaczeniem nazwy niemieckiej.

Położenie obszaru na terenach przenikania tradycyjnych kultur regionalnych – łowickiej, opoczyńskiej i sieradzkiej, sprawiło, że nie wykształcił się tu autonomiczny, odrębny od innych wzorzec kulturowy.

Ważnym elementem dziedzictwa kulturowego gminy Nowosolna są pozostałości dawnych posiadłości ziemiańskich. Do dziś zachowało się założenie podworskie w Byszewach i Starych Skoszewach. Parcelacja gruntów, zabór powierzchni i budownictwo w bezpośrednim sąsiedztwie lub wręcz na terenie założenia podworskiego, doprowadziły do zatarcia ich pierwotnych granic i układów kompozycyjnych. Dwory w Byszewach i Starych Skoszewach przetrwały do dziś.

W okresie II wojny światowej przez obszar gminy przechodziła granica III Rzeszy. Wydarzeniem historycznym, które miało miejsce na omawianym obszarze była tocząca się na przełomie listopada i grudnia 1914 roku Bitwa Brzezińska. W wyniku dwumiesięcznych walk zniszczeniu uległo wiele wsi. W wyniku ostrzału przez rosyjską artylerię spłonął kościół modrzewiowy w Starych Skoszewach. W walkach życie straciło tysiące żołnierzy polskich

i rosyjskich. Pamiątką historyczną tragicznych walk są cmentarze wojenne zlokalizowane m.in. w Starych Skoszewach i Wiączyniu Dolnym. Na okazałym terenie cmentarza żołnierzy rosyjskich i niemieckich w miejscowości Wiączyn znajdują się dwa monumentalne pomniki pochodzące z okresu międzywojennego, ufundowane przez jednego z łódzkich przemysłowców.

W II połowie XIX wieku następował silny odpływ mieszkańców z terenu gminy do rozwijającej się Łodzi przemysłowej.

Znaczące zmiany kulturowe nastąpiły również po II wojnie światowej, kiedy to osadnicy niemieccy w większości opuszczali teren gminy i Polski. Wówczas ich miejsca osadnicze zajęli przesiedleńcy przybyli z kresów wschodnich. Świadczenie kultury wschodu uwidoczniło m.in.: w nazwie miejscowości np. Rosyjka i Boginia.

W elementach dziedzictwa kulturowego mieszkańców gminy ważną rolę odgrywają głazy narzutowe, stanowiące tradycyjny materiał budowlany wykorzystywany do konstrukcji ścian budynków gospodarczych oraz ogrodzeń. Stanowią one tradycyjny element krajobrazu kulturowego gminy i bogactwo kultury niematerialnej, gdyż stały się źródłem miejscowych – regionalnych podań i legend.

W ostatnim okresie zauważalna jest kolejna przemiana kulturowo - społeczna dokonywana w związku z obserwowaną falą nowego osadnictwa dotychczasowych mieszkańców Łodzi budujących swoje domy na terenach przylegających do granic miasta, którzy zawodowo nadal pozostają związani z miastem.

Tradycje kulturowe wyrażają się np. w sposobie zagospodarowania obejść przydomowych.

Istotnym elementem jest coraz większa dbałość o atrakcyjność i estetykę oraz znaczące - cenne walory przyrodnicze i tradycyjne sady przydomowe.

DIAGNOZA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY NOWOSOLNA

Wyróżnione elementy dziedzictwa kulturowego Gminy Nowosolna

Spośród obiektów i obszarów zabytkowych zlokalizowanych na terenie gminy Nowosolna na wyróżnienie zasługują obiekty uznane za reprezentatywne:

- średniowieczne grodzisko w Starych Skoszewach - (obszar uznany za reprezentatywny) - wpisane do rejestru zabytków,

- osada z wczesnego średniowiecza oraz z późnego średniowiecza i nowożytności – stanowisko Skoszewy Stare 2 (AZP 64-53/32) - wpisane do rejestru zabytków,

- pozostałości grodziska średniowiecznego – stanowisko Skoszewy Stare 3 (AZP 64-53/46) - wpisane do rejestru zabytków,

- założenie dworsko - parkowe w Byszewach, w którym na początku XX wieku przebywał Jarosław Iwaszkiewicz - (obszar uznany za reprezentatywny),

- kościół w Starych Skoszewach,

- charakterystyczna przedwojenna architektura poniemieckich osadników, w postaci budynków mieszkalnych i gospodarczych zbudowanych z kamienia, lub z kamienia i cegły, krytych dachówką ceramiczną,

- cmentarze ewangelickie zlokalizowane w miejscowościach Boginia, Bukowiec, Głogowiec, Grabina, Stare Skoszewy (Grąbie), Teolin i Wiączyń Dolny.

*Wczesnośredniowieczne umiejscowienie Grodziska w Starych Skoszewach
na mapie wpływów plemion słowiańskich*

Wykopaliska z 1992 r. na terenie Grodziska w Starych Skoszewach

Stare Skoszewy

Założenie dworsko – parkowe rodziny Plichtów w Byszewach jest jednym z ważniejszych symboli gminy i Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich.

Teodor Plichta kupił w 1803 roku wieś Byszewy i wówczas na przełomie XVIII i XIX wieku wybudował klasycystyczny dwór z gankiem wspartym na czterech kolumnach.

W miejscu tym w latach 1911-1931 mieszkał i tworzył Jarosław Iwaszkiewicz. Miejsce to nieodzownie pozostaje związane jest z postacią pisarza, gdyż dworek znaczył dla pisarza więcej niż dom, potrafił przyjechać tu spod Kijowa, by spędzić w tym miejscu choć kilka dni. Opowiadanie „Panny z Wilka” umiejscowione jest w dworze właśnie w Byszewach. Obiekt ten znalazł się również w książkach biograficznych pisarza takich jak: „Książka moich wspomnień”, „Podróże do Polski” oraz opowiadaniu „Ogrody”.

Dwór otacza park o powierzchni 2,3 ha, z 200-letnimi bukami, dębami, lipami i modrzewiami. Na terenie parku, za budynkiem dworu, znajduje się staw. Nie zachował się natomiast niewielki staw zlokalizowany przy wjeździe. Najokazalszym drzewem w parku, jest rosnący w pobliżu stawu na południe od dworu, pomnikowy dąb szypułkowy "Jarosław" o 6 m obwodzie. W południowej części założenia parkowo - dworskiego zachował się do dziś charakterystyczny pagórek, opisywany przez Iwaszkiewicza jako "świątynia dumania".

Pod koniec stycznia 2009 roku w dworku wybuchł pożar. Dzięki ofiarnej pracy kilkunastu jednostek straży pożarnej udało się ocalić ściany i fundamenty.

Obecnie obiekt jest wyremontowany, przywrócono obiektowi dawną świetność.

Dwór w Byszewach

Sanktuarium Maryjne w Starych Skoszewach posiada szczególną wartość dla wiernych obrządku rzymsko - katolickiego. Znajduje się w nim obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, będący wierną kopią cudownego obrazu namalowanego w Rzymie z polecenia papieża Grzegorza Wielkiego w XIV w. Pod koniec tego samego stulecia oryginał trafił do Skoszew, do których zaczął przyciągać

liczne pielgrzymki wiernych. Cudowny obraz uratowany został z pożaru, który w 1914 r. strawił drewnianą świątynię. Obraz umieszczono w wybudowanej w miejscu spalonego kościoła kaplicy, która w 1934 r. doszczętnie spłonęła wraz ze słynącym łaskami wizerunkiem Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Z fundacji biskupa Wincentego Tymienieckiego namalowano w Rzymie wierną kopię cudownego obrazu. W 1934 r. została ona poświęcona w pałacu watykańskim przez papieża Piusa XI, a następnie przewieziona do Starych Skoszew i umieszczona w obecnym murowanym kościele. W dniu 7 października 2002 r. kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętej Barbary został podniesiony do rangi Sanktuarium Maryjnego.

Sanktuarium Maryjne w Starych Skoszewach

Przedwojenna architektura poniemieckich osadników stanowi charakterystyczny element krajobrazu kulturowego gminy Nowosolna. Są to budynki mieszkalne i gospodarcze zbudowane z kamienia, lub z kamienia i cegły, kryte dachówką ceramiczną.

Cmentarze stanowią bardzo cenny zasób dziedzictwa kulturowego.

Na terenie gminy Nowosolna wśród bogatego dziedzictwa pozostałego po osadnictwie niemieckim zachowały się zabytkowe cmentarze ewangelickie. Część z nich jest dziś już słabo zauważalna w krajobrazie.

Na terenie gminy Nowosolna cmentarze ewangelickie nieczynne występują w następujących miejscowościach:

- Boginia - o powierzchni 0,2 ha, założony na początku XX wieku;
- Bukowiec - o powierzchni 0,09 ha założony na przełomie XIX/XX wieku;
- Stare Skoszewy (Grąbie) - o powierzchni 0,1 ha założony w II połowie XIX wieku, położony wśród pól na niewielkim wzniesieniu na zachód od drogi gminnej;
- cmentarz ewangelicki w Głogowcu, o powierzchni 0,13 ha, założony na przełomie XIX/XX wieku;
- cmentarz ewangelicki w Grabinie, o powierzchni 0,2 ha, założony na początku XX wieku;
- cmentarz ewangelicki w Teolinie, o powierzchni 0,2 ha, założony na początku XX wieku.

Z wymienionych cmentarzy ewangelickich do najlepiej zachowanych należy założony na planie prostokąta - cmentarz ewangelicki z przełomu XIX i XX wieku w Głogowcu. Obecnie jest to widoczne z drogi, położone na lekkim wzniesieniu, częściowo ogrodzone kamiennym murem zabytkowe założenie cmentarne, z mogiłami porośniętymi trawą.

- cmentarz wojenny "Wiączyń", z czasów I wojny światowej w Wiączyńcu Dolnym, założony w latach 1915 – 1918, o powierzchni 1,03 ha, pochowani są tu żołnierze armii niemieckiej i rosyjskiej polegli w trakcie walk tzw. Operacji Łódzkiej, która rozegrała się w okresie od listopada do grudnia 1914 roku. Są to ofiary walk w okolicy Wiączyńca, Olechowa, Janowa, Nowosolnej, Dąbrowy, Bedonia i Feliksina. Wśród spoczywających tu 9 tysięcy żołnierzy znajdują się Polacy siłą wcieleni do armii rosyjskiej bądź niemieckiej. Znajdują się na nim pomniki ufundowane przez rodzinę Scheiblera.
- w czasie II wojny światowej w Lesie Wiączyńskim znajdował się karny obóz pracy, w którym hitlerowcy wymordowali około 30 tys. osób. Pamięci pomordowanych poświęcony jest obelisk znajdujący się na skraju lasu niedaleko wsi Teolin, uznany jako miejsce pamięci narodowej.
- **Cmentarz z I wojny światowej w Rosyjcze** – zlokalizowany jest w sosnowym zagajniku, z widocznym wałem ziemnym z głazami narzutowymi, który wyznaczał granicę cmentarza. Istnieją przesłanki, że w czasie II wojny światowej w Rosyjcze Niemcy przetrzymywali, przez co najmniej dwa lata jeńców w prymitywnym obozie pod gołym niebem.

Na terenie Gminy znajdują się też dwa zabytkowe cmentarze (niewidoczne na powierzchni) usytuowane są pod i obok kościoła w Starych Skoszewach.

Pierwszy posiada pogańskie urny z V wieku przed Chrystusem, drugi z XVI-XVIII wieku zawarty jest w obrębie murów otaczających kościół.

W odległości 100 metrów na północ od kościoła znajduje się trzeci współczesny cmentarz grzebalny, na którym odnaleźć można groby powstańców styczniowych.

Cmentarz parafialny w Starych Skoszewach

Należy podkreślić, że cmentarze i miejsca pamięci zlokalizowane na terenie gminy Nowosolna są częściowo oznakowane w związku z tym zainteresowani ich zwiedzaniem nie mają problemu z ich odnalezieniem.

Analiza stanu istniejącego zagospodarowania przestrzennego gminy Nowosolna wykazuje, że struktura osadnicza układów ruralistycznych jest typem układu pasmowego, ukształtowanego

w oparciu o system głównych i lokalnych ciągów komunikacyjnych. Układ ten jest szczególnie widoczny w ciągach zabudowy następujących wsi:

- Lipiny,
- Natolin,
- Teolin,
- Nowe Skoszewy,
- Stare Skoszewy,
- Kopanka (częściowo),
- Ksawerów (częściowo),
- Głogowiec,
- Wiączyń Dolny,
- Moskwa

Stare Skoszewy

Wieś położona nad rzeką Moszczenicą, wzmiankowana w 1386 roku, była własnością rodu Skoszewskich. Uzyskanie praw miejskich nastąpiło w 1426 roku a ich utrata przypada na 1702 rok. Neogotycki kościół dominuje w krajobrazie wsi. Ślad po grodzie znajduje się nad rzeką Moszczenicą, około 650 m na południe od obecnego kościoła.

Lipiny

Najstarsze wzmianki o tej wsi pochodzą z 1404 r. - była to wówczas własność szlachecka. Charakterystyczną cechą wsi jest jej położenie. Wzdłuż drogi krajowej 72 po obu jej stronach, rozmieszczone są gęste zabudowania. Najprawdopodobniej jej nazwa pochodzi od rosnących tam drzew z gatunku lip.

Moskwa

Pierwsze wzmianki o wsi pochodzą z 1418 roku. Według informacji z XVI wieku Moskwa należała do rodu Skoszewskich ze Skoszew. Legenda wiąże powstanie wsi z Konstantym Plichtą, który po powrocie z wyprawy na Moskwę założył wieś o tej samej nazwie. Do spalenia dworu pod koniec XVIII wieku była ona siedzibą rodu Plichtów, którzy później przenieśli swoją siedzibę do pobliskich Byszew.

Byszewy

Najstarsze zapisy archiwalne na temat wsi pochodzą z 1391. Właścicielami byli przez długi czas członkowie rodziny Plichtów. Teodor Plichta nabył Byszewy w 1803 od poprzednich właścicieli Piotra Staniewskiego oraz Piotra i Stefana Nagórskich. W Byszewach znajduje się, wzniesiony przez Teodora Plichtę w XIX wieku, klasycystyczny dwór. Został on wybudowany na planie wydłużonego czworokąta, z gankiem wspartym na czterech kolumnach z dachem krytym gontem.

Kalonka

Wieś w 1827 r. liczyła 20 domostw. Od 1993 r. w zaczęło w niej powstawać coraz więcej domów letniskowych oraz całorocznych. Od początku XXI w. miejscowość jest kojarzona jako miejsce rezydowania zamożnych i znanych osób, najczęściej związanych z Łodzią.

W 2001 r. decyzją arcybiskupa Władysława Ziółka powstała we wsi Parafia Świętego Ojca Pio w Kalonce.

Centrum Św. Ojca Pio w Kalonce w ramach realizacji miejsc związanych z zaspokajaniem potrzeb społecznych i kulturalnych

Wśród wymienionych historycznych układów ruralistycznych, historycznej i współczesnej zabudowy w dużym stopniu pojawiają się elementy świadczące o więziach mieszkańców z kulturą regionu w postaci ośrodków integracji społeczności lokalnej. W ostatnich latach zdecydowanie więcej

uwagi poświęca się aspektom społecznym w prowadzeniu procesów rewitalizacji, tworzone są bardzo atrakcyjne miejsca obsługi turystycznej. Tworzenie miejsc służących integracji społeczności lokalnej, mających na celu zwiększenie możliwości obcowania z kulturą regionu jest niezmiernie ważnym elementem służącym wzmocnieniu więzi społecznych i poczucia przynależności do „małej ojczyzny”.

Urządzony obszar w obrębie Gminno-Parkowe Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie

W historycznych ośrodkach wiejskich zachowała się zabytkowa zabudowa drewniana, która ze względu na nietrwałość budulca z jakiego jest wykonana powinna zostać objęta szczególną opieką.

Do najcenniejszych zidentyfikowanych domów drewnianych na terenie gminy zakwalifikowano: willę w miejscowości Borchówka ujętą w ostatnim czasie w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Część z domów drewnianych z dużą szkodą dla krajobrazu zostaje rozebranych z uwagi na rosnące potrzeby inwestycyjne.

KARTA GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW			
1. OBIEKT: Dom mieszkalny		5. MIEJSCOWOŚĆ: Wiączyń Dolny	
2. OBECNA FUNKCJA: Dom mieszkalny	3. MATERIAŁ: Drewniany	4. DATOWANIE: Początek XX w.	6. GMINA: Nowosolna
		7. POWIAT: Łódzki wschodni	
		8. WOJEWÓDZTWO: Łódzkie	
		9. KOD POCZTOWY: 92-701	
		10. ADRES: Wiączyń Dolny 41	
		11. LOKALIZACJA: Przy rozjeździe dróg powiatowych	
		12. LOKALIZACJA ARCHEOLOGICZNA: nr obszar AZP 66-53, nr st. na obszarze AZP 7, nr st. w miejscowości 3	
		13. NUMER EWIDENCYJNY DZIAŁKI: 105, obręb Wiączyń Dolny	
		14. WŁASNOŚĆ: Prywatna	
		15. RODZAJ UŻYTKOWNIKA: Mieszkalne	
		16. INFORMACJE O OCHRONIE: Zapis w planie zagospodarowania przestrzennego uchwała Nr XXXIII/225/05 Rady Gminy Nowosolna z dnia 13 czerwca 2005 r.	
17. STAN ZACHOWANIA: Zaniedbany		18. RODZAJ ZAGROŻEN: Brak bieżącego remontu, pielęgnacji, nowe inwestycje w sąsiedztwie obiektu	
19. WPISUJĄCY DANE: Lamcha		20. DATA WYKONANIA EWIDENCJI: Wrzesień 2012	

Wiączyń Dolny dom nr 41 – dom rozebrany do wykreślenia z Gminnej Ewidencji Zabytków

Część domów drewnianych popada w ruinę, ich stan techniczny ulega znacznej degradacji. Presja urbanistyczna powoduje, że lokalne perełki znikają z krajobrazu gminy. Niektóre z nich są natomiast przekształcane poprzez ocieplanie i przebudowę, co powoduje zacieranie ich cech architektonicznych.

Wśród krajobrazu kulturowego gminy Nowosolna walorem dziedzictwa są liczne **kapliczki przydrożne** występujące m.in. w Dobieszkowie, Kalonce (przy drodze na Dąbrówkę oraz przy kaplicy p.w. Św. Ojca Pio), Lipinach, Natolinie, Teolinie, Skoszewach, Wiączyń Dolnym. Niektóre z nich posiadają zabytkowy charakter np. w Kalonce, Natolinie, Teolinie i Wiączyń Dolnym. Miejsca kultu w Kalonce i Skoszewach posiadają bardziej współczesną formę architektoniczną.

Majowy wystrój kapliczek

Krajobraz kulturowy

Przestrzenne uwarunkowania Gminy Nowosolna ukształtowane zostały w obrębie rzeźby polodowcowej Wyżyny Łódzkiej. Charakterystyka obszaru różnicowanie rzeźby terenu. Delimitacja najwyższych nachylonych zboczy sięga 20%. Najwyższej ukształtowany teren gminy plasuje się w obrębie wysokości sięgającej 284 m n.p.m., ulokowany jest w miejscowości Dąbrowa. Najniższej położoną miejscowością są Stare Skoszewy leżące na wysokości 150 m n.p.m.

Z punktu widzenia cech krajobrazu kulturowego najistotniejszy element stanowi krawędź Wzniesień Łódzkich dzieląca Gminę Nowosolna na dwie części. Północną o zróżnicowanej rzeźbie terenu, dużej różnorodności morfologicznej i konfiguracyjnej. Południową wyrównaną powierzchniowo o rzeźbie uformowanej wielkimi ilościami materiału piaszczystego i żwirowego naniesionego przez wody roztopowe z zanikającego lodowca.

Na terenie malowniczo położonej Gminy Nowosolna prężnie rozwija się budownictwo mieszkaniowe - jednorodzinne, rezydencjonalne i rekreacyjne. Perspektywie rozkwitu sprzyja bliskość obszaru metropolii Łodzi. Ważnym atutem jest powierzchnia 70% obszaru gminy w obrębie Parku Krajobrazowym Wzniesień Łódzkich.

W Gminie Nowosolna maleje na znaczeniu funkcja rolnicza. Liczba gospodarstw wykazuje tendencję spadkową osiągając około 800 obejść rolnych.

Na przekształcenia krajobrazu wpływa przebieg drogi krajowej nr 72 relacji Łódź – Rawa Mazowiecka prowadząca do traktu szybkiego ruchu Warszawa – Katowice. Dysharmonię krajobrazu w największym stopniu powoduje autostrada A-1 północ – południe, ze zjazdem do w/w drogi nr 72 w Natolinie.

W okolicy zjazdu z autostrady i drogi krajowej, na terenie wsi Natolin i Teolin, położona jest ponad 100-hektarowa strefa przedsiębiorczości gminy. Stanowi ona teren przeznaczony pod działalność gospodarczą, gdzie ulokowano wiele prężnie działających przedsięwzięć. Istnienie zjazdu i przebiegu autostrady ma istotny wpływ na przekształcenia układu przestrzennego. Rozwój sfer

logistycznych i obszarów przedsiębiorczości wywierające wpływ na rozkwit gospodarczego gminy kształtują antropogeniczny charakter krajobrazu.

Zrealizowane ciągi komunikacyjne, osłonięte ekranami akustycznymi znacznie zmieniają krajobraz gminy, degradując przestrzeń i ujemnie wpływając na krajobraz kulturowy.

Zmiany w krajobrazie spowodowane budową autostrady

Zmiany w krajobrazie wiązane z pozyskiwaniem energii słonecznej*Zmiany w krajobrazie spowodowane instalacją wież telekomunikacyjnych***Ewidencja zabytków**

W gminnej ewidencji zabytków gminy Nowosolna przyjętej Zarządzeniem Wójta zamieszczono niżej wymienione obiekty i obszary zabytkowe oraz stanowiska archeologiczne. Zamieszczenie zabytków w gminnej ewidencji daje podstawę prawną do ich ochrony we wszystkich procesach inwestycyjnych.

Wykaz obiektów zamieszczonych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Nowosolna przyjętej zarządzeniem Nr 0050.1.2017 Wójta Gminy Nowosolna z dnia 6 kwietnia 2017 roku.

Boginia

– cmentarz ewangelicki

Bukowiec

- cmentarz ewangelicki

Byszewy

- zespół dworsko – parkowy

- dwór Plichtów w zespole dworsko – parkowym, wpisany do rejestru zabytków nr A/370/133 z dnia 27.05.1967 r.

- stajnia w zespole dworsko – parkowym,

- gorzelnia w zespole dworsko – parkowym,

- park w zespole dworsko – parkowym

Stare Skoszewy

- zespół dworsko – parkowy,
- dwór,
- kościół p. w. Najświętszej Marii Panny,
- cmentarz przykościelny,
- ogrodzenie kościoła,
- plebania,
- cmentarz parafialny,

Stare Skoszewy (Głąbie)

- cmentarz ewangelicki

Głogowiec

- cmentarz ewangelicki

Grabina

- cmentarz ewangelicki

Teolin

- cmentarz ewangelicki

Wiączyń Dolny

- cmentarz wojenny
- miejsce pamięci

Do wojewódzkiej ewidencji zabytków włączono budynek mieszkalny – podmiejską willę letniskową zlokalizowaną w Borchówce pod nr 4.

Obiekt ten należy włączyć do gminnej ewidencji zabytków.

KARTA EWIDENCYJNA OBIEKTU NIERUCHOMEGO NIEWPISANEGO DO REJESTRU ZABYTKÓW		3. Miejscowość
1. Nazwa BUDYNEK MIESZKALNY (PODMIEJSKA WILLA LETNISKOWA)	2. Czas powstania lata 30. XX w.	BORCHÓWKA
9. Materiały graficzne		4. Adres (ulica, nr posesji) Borchówka nr 4 (dz. 114, obręb 0002 Borchówka)
 		5. Przynależność administracyjna województwo: łódzkie powiat: łódzki wschodni gmina: Nowosolna
 		6. Współrzędne geograficzne N: 51°50'06.88" E: 19°36'32.45"
		7. Użytkowanie obecne mieszkalne
		8. Stan zachowania 3 – dostateczny

Karta wojewódzkiej ewidencji zabytków - Borchówka 4

Wykaz stanowisk archeologicznych zamieszczonych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Nowosolna przyjętej zarządzeniem Wójta Gminy Nowosolna

Spośród zabytków archeologicznych do rejestru WKZ wpisano grodzisko średniowieczne w Starych Skoszewach pod nr rejestru A/214 (Grodzisko Wczesnosłowiańskie z przełomu VII/ XVI wieku).

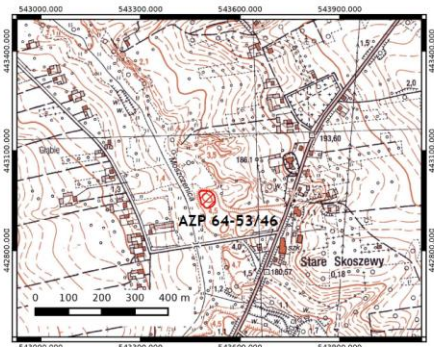
Lp.	Miejscowość	Nr stan. w miejsc	obszar AZP	Nr stan. na obszarze	Kultura	Chronologia	Uwagi
1.	Skoszewy Nowe	1	64-53	6	- polska	- późne średniowiecze	
2.	Skoszewy Nowe	2	64-53	51	- polska, - łużycka	- późne średniowiecze - okres nowożytny	Stanowisko przebadane w trakcie budowy autostrady
3.	Skoszewy Stare	1	64-53	33	- staropolska, - polska	- wczesne średniowiecze - VII – XVI w.	Grodzisko wpisane do rejestru zabytków pod numerem A/214
4.	Skoszewy Stare	2	64-53	31	- staropolska, - polska	- wczesne średniowiecze do nowożytności	Wpisane do rej nr 145 w 2025

5.	Skoszewy Stare	4	64-53	32	- polska	- wczesne średniowiecze	
6.	Skoszewy Stare (Grąbie	7	64-53	52	-polska	- późne średniowiecze/ nowożytność	Stanowisko odkryte w trakcie nadzoru archeologicznego
7.	Głąbie	1	64-53	3	- polska	- późne średniowiecze XV w.	
8.	Głąbie	2	64-53	4	- polska	- wczesne i późne średniowiecze	
9.	Głąbie	3	64-53	5	- polska	- wczesne i późne średniowiecze	
10.	Głąbie	4	64-53	6	- polska	- XIV - XV w.	
11.	Głąbie	5	64-53	7	- polska	- wczesne średniowiecze	
12.	Borchówka	1	65-53	1	- polska	- późne średniowiecze	
13.	Byszewy	1	65-53	2	- polska	- późne średniowiecze	
14.	Grabina	1	65-53	3	- polska	- późne średniowiecze, - nowożytność	
15.	Natolin	1	65-53	14	- polska	- późne średniowiecze - okres nowożytny	Po badaniach weryfikacyjnych przed budową autostrady
16.	Plichtów	1	65-53	11	- polska	- okres nowożytny	Nie potwierdzone w trakcie badań weryfikacyjnych
17.	Plichtów	2	65-53	9	- przeworska, - polska	- kultura przeworska - wczesne średniowiecze - późne średniowiecze - okres nowożytny	Stanowisko w części przebadane w trakcie budowy autostrady
18.	Plichtów	3	65-53	12	- polska	- wczesne średniowiecze - późne średniowiecze - okres nowożytny	Stanowisko nie potwierdzone w trakcie badań weryfikacyjnych
19.	Moskwa	1	65-53	4	- polska	- późne średniowiecze	
20.	Skoszewy Stare	3	65-53	7	- polska	- XIV - XVI w.	
21.	Teolin	2	65-53	13	- polska	- późne średniowiecze - okres nowożytny	Stanowisko po badaniach weryfikacyjnych przed budową autostrady
22.	Natolin	2	66-53	19	- polska	- późne średniowiecze	
23.	Teolin	1	65-53	8	- przeworska	- okres wpływów rzymskich	
24.	Lipiny	1	66-53	18	- polska	- późne średniowiecze	
25.	Wiączyń Górny	1	66-53	3	- KPL - staropolska	- neolit, - późne średniowiecze	
26.	Wiączyń Górny	8	66-53	8	- staropolska	- późne średniowiecze	

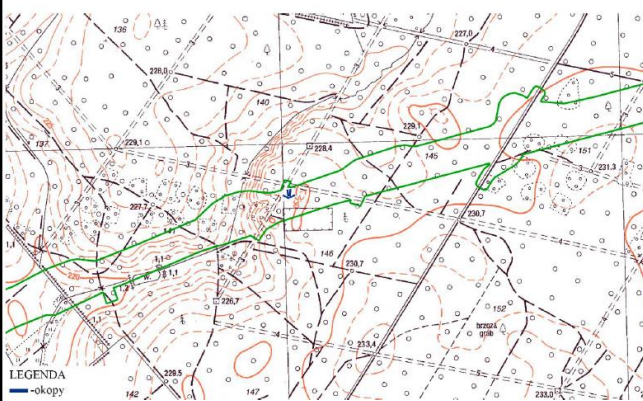
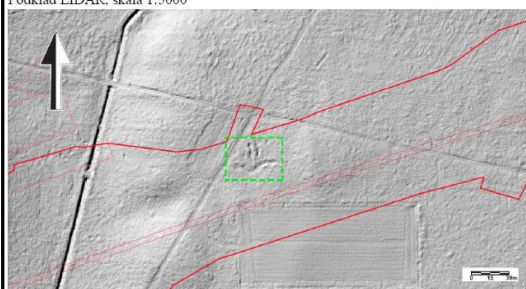
27.	Wiączyń Dolny	1	66-53	14	- polska, - łużycka	- Halsztat D i okres nowożytny (XVII – XX)	
28.	Wiączyń Dolny	1	66-53	5	- polska, - łużycka	- Halsztat D i C, XVI – XVIII w.	
29.	Wiączyń Dolny	2	66-53	6	- łużycka	- IV okres epoki brązu	
30.	Głąbie	7	64-53	52	- polska	- XVI – XIX w.	
31.	Wiączyń Nowy	1	65-53	15	-	- epoka kamienia	
32.	Wiączyń Górny	4	66-53	4	- pucharów lejkowatych	- neolit	Stanowisko archiwalne
33.	Wiączyń Górny	2	66-53	9	- ceramiki sznurowej	- neolit	Stanowisko archiwalne
34.	Wiączyń Górny	3	66-53	10	- pucharów lejkowatych	- neolit	Stanowisko archiwalne
35.	Wiączyń Górny Dolny	1	66-53	8	PKL, ?, KL, polska	Neolit, WEB? (krąg leśny?), okres halsztacki, Now. XVI- XIX	Przeprowadzone badania sondażowo - weryfikacyjne

Do rejestru zabytków w ostatnim czasie **pod nr C145 wpisano dnia 13 lutego 2025 roku dwa stanowiska archeologiczne:**

- osadę z wczesnego średniowiecza oraz z późnego średniowiecza i nowożytności – stanowisko Skoszewy Stare 2 (AZP 64-53/32),
- pozostałości grodziska średniowiecznego – stanowisko Skoszewy Stare 3 (AZP 64-53/46).

13	MAPA W SKALI 1:10.000 – UKŁAD WSPÓRZĘDNYCH KARTOGRAF.			1992	15	DOKUMENTACJA	16	LITERATURA	17	INNE DANE
godło	arkusza (nr i nazwa)	112.443	Stryków	X	Y					
						15. J. Sikora, P. Kittel, Sprawozdanie z badań nieinwazyjnych osadnictwa grodzowego Polski Centralnej, Łódź 2013 maszynopis w archiwum NID P. Wroniecki, M. Jaworski, M. Plisz, S. Rzeźnik, Badania nieinwazyjne osadnictwa grodzowego Polski Centralnej, Warszawa 2013, maszynopis w archiwum NID. Zdjęcia lotnicze W. Stępnia z 2013 r. Ortofotomapa niemiecka z 1939 r. Ortofotomapy dostępne w serwisach internetowych geoportal.gov.pl, Google Maps, Bing Maps, Zumi 17. Stanowisko odkryte podczas nieinwazyjnych badań w 2013 r. Zarejestrowane na zdjęciach lotniczych i w prospekcji geofizycznej. Widoczne też na archiwalnych materiałach fotograficznych.				
14 HISTORIA BADAŃ STANOWISKA (rok/ rodzaj badań/ autor i instytucja)										
2013	powierzchniowe, geofizyczne, lotnicze, LiDAR				J. Sikora, P. Kittel, P. Wroniecki SNAP O/Łódź					

Zarządzeniem nr 30/2025 roku ujęto w wojewódzkiej ewidencji zabytków okopy datowane na I połowę XX wieku. – Wiączyń dolny st. Nr 8 AZP 66-53/42.

13	MAPA W SKALI 1:10 000		15	DOKUMENTACJA	16	LITERATURA	17	INNE DANE
			Ad. 16 P. Momot, P. Owczarek Sprawozdanie z badań powierzchniowych na inwestycji „Budowa linii kolejowej nr 85 na odc. Warszawa Zachodnia-CPK- Łódź Niciarniana bez odcinka w obrębie Węzła kolejowego CPK w zakresie obejmującym zadanie częściowe 2” Ad. 17 Podkład LIDAR, skala 1:5000 					
14			HISTORIA BADAŃ STANOWISKA (rok/ rodzaj badań/ autor i instytucja)					
2024	Badania powierzchniowe, obserwacja LIDAR	P. Momot, P. Owczarek	Ad. 17 cd. Obiekty widoczne podczas weryfikacji w terenie. Fot. – zespół okopów					

Stanowiska archeologiczne zlokalizowane na terenie miejscowości Stare Skoszewy należą do reprezentatywnych stanowisk wpisanych do rejestru zabytków i powinny być chronione w krajobrazie kulturowym Gminy Nowosolna.

Dla wyżej zamieszczonych stanowisk archeologicznych **należy wyznaczyć strefy ochrony archeologicznej** na etapie sporządzania aktów praw miejscowego.

Na terenach stanowisk archeologicznych warunki realizacji robót ziemnych lub dokonywania zmian charakteru dotychczasowej działalności regulują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków.

W przypadku robót ziemnych lub dokonywania zmian charakteru dotychczasowej działalności w granicach strefy ochrony archeologicznej nakazuje się przeprowadzenie badań archeologicznych w formie nadzorów; przez badania archeologiczne w formie nadzorów rozumie się obserwację robót ziemnych lub dokonywania zmiany charakteru dotychczasowej działalności, sporządzenie dokumentacji rysunkowej, opisowej i fotograficznej.

Obiekty ruchome z terenu gminy Nowosolna wpisane do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Do rejestru zabytków wpisano obiekty ruchome znajdujące się na Cmentarzu Rzymskokatolickim w Starych Skoszewach (nr rej. B/162/1-4):

- Pomnik nagrobny Antoniego Sokolnickiego wraz z ogrodzeniem, ok. 1863 r., wapień, piaskowiec, żelazo, wym. pomnika 65x40 cm, wys. ok. 125 cm;
- Pomnik nagrobny rodziny Plichta wraz z ogrodzeniem, ok. 1909 r., wapień, piaskowiec, rzeźba, stal, odlew, sygn. na podstawie: F. Szymański, Łódź, wym. pomnika: ok. 100x95 cm, wys. ok. 320 cm;
- Pomnik nagrobny Heleny Januszewskiej i Walerji Bogdańskiej, ok. 1904 r., piaskowiec, wapień, rzeźba, sygn. na podstawie: F. Szymański, Łódź, wym.: ok. 105x ok. 60 cm, wys. ok. 285 cm;
- Pomnik nagrobny Tekli z Gutowskich Januszewskiej, ok. 1907 r., piaskowiec, rzeźba, wym.: ok. 60 x ok. 50 cm, wys. ok. 250 cm.

Symbole Gminy Nowosolna

Urząd Gminy Nowosolna

Flaga Gminy Nowosolna

W celu wyposażenia Gminy i jej mieszkańców w trwałe znamiona tożsamości i przynależności do wspólnoty samorządowej i terytorialnej dla podkreślenia więzi historycznych, kulturowych, ekonomicznych i emocjonalnych, łączących mieszkańców z miejscem ich urodzenia, zamieszkania, pracy Uchwałą Nr XII/81/03 Rady Gminy Nowosolna dnia 27.10.2003 roku przyjęto herb, flagę i pieczęć Gminy Nowosolna.

Herb Gminy Nowosolna

Herb przedstawia w polu błękitnym podkowę na opak srebrną, z krzyżem kawalerskim, złotym w środku. Od prawej i lewej gałęzie z liśćmi złote, od podstawy także rzeka. Podkowa z krzyżem jest godłem herbu Jastrzębiec, którym pieczętowali się m.in.: Byszewscy z Byszew.

Flaga urzędowa Gminy Nowosolna w sposób symboliczny informuje o terytorium, mieszkańcach oraz władzach samorządowych Gminy. Z tego powodu należy dołożyć wszelkich starań, aby jej prezentacje były staranne, estetyczne i godne.

1. Flaga Gminy Nowosolna jest zewnętrznym znakiem rozpoznawczym lokalnej wspólnoty terytorialnej.
Jest ona - obok herbu Gminy - najważniejszym symbolem lokalnej społeczności.
2. Flagę Gminy podnosi się z okazji uroczystości, świąt państwowych i rocznic gminnych na budynkach lub przed budynkami, stanowiącymi siedzibę samorządowych władz gminnych, jednostek organizacyjnych oraz w miejscach publicznych wskazanych przez władze Gminy.
3. Flagę w dni powszednie podnosi się na budynkach władz gminnych.
4. Flaga współtworzy wystrój symboliczny sali obrad Rady Gminy oraz gabinetów Wójta i Przewodniczącego Rady Gminy.
5. W dniach żałoby ogłoszonej przez władze państwowe lub lokalne należy:
 - a) rano podnieść flagę, przewiazaną kirem, na szczyt masztu, a następnie opuścić ją do połowy wysokości masztu,
 - b) wieczorem podnieść chorągiew do szczytu masztu, a następnie powoli opuszczać na dół,
 - c) jeśli flaga umieszczona jest na maszcie skośnym należy przewiązać ją czarną wstęgą.
6. Na jednym maszcie można podnieść zasadniczo tylko jedną flagę.
7. W przypadku podniesienia kilku różnych flag należy kierować się następującymi zasadami:
 - a) kolejność powinna odpowiadać hierarchii - państwowa, wojewódzka, powiatowa, gminna, służbowa, inne (np. szkoły, klubu sportowego, przedsiębiorstwa),
 - b) wśród flag zajmujących w hierarchii identyczne miejsce pierwszeństwo przysługuje zawsze fladze gospodarza.
8. Podniesiona flaga musi mieć czytelne barwy i godło, nie może być brudna, pomięta i postrzępiona. Flagę zużytą należy spalić, co jest jedynym godnym sposobem jej zniszczenia.

Regulamin użycia okrągłej pieczęci herbowej gminy Nowosolna i herbowej pieczęci adresowej gminy Nowosolna

1. Dysponentem okrągłej pieczęci z herbem Gminy Nowosolna (zwanej dalej pieczęcią) są samorządowe władze lokalnej wspólnoty terytorialnej.
2. Okrągła pieczęć herbową zajmuje szczególne miejsce w systemie pieczęci władz samorządowych Gminy.

3. Odciski okrągłej pieczęci służą do uwierzytelnienia dokumentów wydawanych przez władze samorządowe Gminy.
4. Zgodę na odcisnięcie okrągłej pieczęci wydaje Rada Gminy lub Wójt.
5. Okrągłe pieczęcie odciskane są w tuszu.
6. Pieczęć adresowa wykorzystywana jest w codziennej praktyce kancelaryjnej Urzędu Gminy Nowosolna, w celach informacyjnych i promocyjnych.
7. Pieczęć adresowa odcisnięta na dokumencie opuszczającym kancelarię samorządową, nie jest dostatecznym środkiem uwierzytelnienia dokumentu. Towarzyszyć jej musi odcisk pieczęci imiennej i podpis osoby uprawnionej do podejmowania decyzji.
8. Pieczęcie adresowe są odciskane w tuszu.

Promocja symboli Gminy Nowosolna (OSP Stare Skoszewy)

Dziedzictwo kultury niematerialnej

Oprócz cennych zabytków materialnych gminy Nowosolna na uwagę zasługują również wartości niematerialne, czyli tożsamość regionalna. Przejawy niematerialnego dziedzictwa mają odzwierciedlenie w działalności zespołów ludowych, twórczości lokalnych artystów, rzemieślników wytwarzających produkty regionalne. Utożsamianie mieszkańców z kulturą regionu silnie podnoszą organizowane imprezy kulturowo - folklorystyczne, takie jak m. in.: Święto Gminy Nowosolna, Dożynki Gminne, Sobótki, Majówki Samorządowe, Noc Kupały, Moskiewskie Święto Pieroga, Święto ziemniaka. Niezwykle ważny jest udział Koła Gospodyń Wiejskich i Gminnej Rady Kobiet w spotkaniach z cyklu Polskie tradycje kulinarne. Wiele imprez na stałe wpisało się w harmonogram

cyklicznych imprez o charakterze kulturowym np. Moskiewskie Święto Pieroga to impreza lokalna o długoletniej tradycji.

Pan Piotr Szcześniak – Wójt Gminy Nowosolna podczas dożynek gminnych

Imprezy promujące kulturę Gminy Nowosolna

Plakat promujący Noc Kupały w GPCKiE w Plichtowie

Gmina Nowosolna umożliwia mieszkańcom obcowanie z historią m.in. w Gminno Parkowym Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie, Urzędzie Gminy poprzez udostępnienie wystaw i książek m.in. Heinricha Schölera - Niemca, byłego mieszkańca Borchówki pt. "Gedengbuh Neu-Sulzfeld / Nowosolna". W bogato ilustrowanej książce autor opisuje historię miejscowości Neu Sulzfeld (Nowosolna) oraz historię mieszkańców pobliskich osad z okresu od 23 maja 1801 roku do 17 stycznia 1945 roku. Osady te tworzą dzisiaj gminę Nowosolna.

Przybliżenie historii odbywa się również poprzez spotkania Związku Sybiraków. W GPCKiE w Plichtowie przedstawiane są filmy i rekonstrukcje historyczne dotyczące m.in. rekonstrukcję deportacji Polaków w 1940 r. W lekcjach historii uczestniczą duże grupy szkolne z różnych miejscowości gminnych.

Na obszarze Gminy Nowosolna organizowane są liczne imprezy kulturalne, ukierunkowane na zachowanie tożsamości oraz integrację mieszkańców. Oprócz festynów, majówek, czy festiwali odbywają się również konkursy dla dzieci i młodzieży, występy zespołów folklorystycznych. Na terenie gminy Nowosolna od wielu lat działają 4 zespoły śpiewacze – Wiączynianka, chór męski Dysonans, Byszewianie oraz Orkiestra Dęta ze Starych Skoszew.

Zespół ludowy Byszewianie

Laureat Przeglądu Zespołów Ludowych 2025 - Zespół Byszewianie

Nagrodzony zespół Byszewianie

Gminne Zespoły Śpiewacze uczestniczą w różnego rodzaju imprezach o szerokim zasięgu między innymi w Europejskim Kongresie Gmin Wiejskich, Festiwalu folkloru, czy Śpiewie Wzniesień Łódzkich.

Na uwagę zasługuje również działalność twórców ludowych szerzących dziedzictwo regionalne. Do dnia dzisiejszego organizowane są warsztaty z zakresu rękodzieła takich jak szydełkowanie, haftowanie, papieroplastyki i Quislingu z angielskiego znaczenia nawijać na pióro lub rurkę, których inicjatorami są lokalni twórcy z gminy Nowosolna.

Dużą popularnością w gminie Nowosolna cieszą się warsztaty ceramiki artystycznej skupiające i integrujące różne pokolenia.

Plakat promujący warsztaty ceramiczne w CKiE

Malarstwo w gminie upowszechnia mieszkanka Kopanki (wcześniej Borchówki) - Pani Teresa Gutowska. Prace malarki amatorki prezentowane są na Wystawach Plenerowych, Jarmarku Wojewódzkim, gminnych imprez plenerowych takich jak: Majówka czy Dożynki. Zdobią również wnętrza Gminno Parkowego Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie.

Dziela Pani Teresy Gutowskiej

Elementem niematerialnej kultury regionu, wartym podkreślenia jest również regionalna sztuka kulinarna. Tradycją stało się organizowanie Moskiewskiego Święta Pieroga, warsztatów pn.: Polskie tradycje kulinarne, potrawy wielkanocne, powiatowe wystawy stołów wielkanocnych, zapustów i przygotowań przetworów z dzikorosnących roślin jadalnych.

Specjały kulinarne Koła Gospodyń Wiejskich

Na terenie gminy działa 9 kół gospodyń wiejskich funkcjonujących na terenie praktycznie wszystkich sołectw są to: KGW Ksawerów, KGW Ksawerów „Miodowe Babeczki”, KGW Byszewy, KGW Kalonka, KGW Stare Skoszewy, KGW Borchówka, KGW Moskwa, KGW Lipiny, KGW Wiączyń Dolny, prowadzących aktywną działalność, która między innym sprzyja zachowaniu miejscowych tradycji i zwyczajów.

Ochotnicza Straż Pożarna w Lipinach oraz Starych Skoszewach również uczestniczy w kultywowaniu folkloru gminy Nowosolna.

Działalność LGD „STER” w zdecydowanym stopniu wpływa na propagowanie dziedzictwa kulturowego gminy. W ostatnim czasie organizowany jest konkurs „Tradycja i kultura regionu w moim obiektywie”.

Organizacjami „nowego typu” szerzącymi tożsamość lokalną są stowarzyszenia i fundacje. Popularyzują one sztukę i stare rzemiosło, w oparciu o edukację.

Warsztaty i spotkania śpiewacze

Podania i legendy

Głazy narzutowe stanowią tradycyjny element krajobrazu kulturowego gminy Nowosolna i bogactwo kultury niematerialnej. Stały się one źródłem miejscowych – regionalnych podań i legend.

Jedna z nich tłumaczy mnogość głazów różnej wielkości na tym terenie niezwykłą zdolnością ziemi do "rodzenia kamieni". W rzeczywistości to proces wymarzania głazów z gruntu odpowiedzialny jest za coroczne pojawianie się nowych głazów, niewielkich rozmiarów na powierzchni ziemi. W rzeczywistości może to nasuwać pewne skojarzenia dotyczące narodzin.

W ostatnim czasie Uchwałą nr XV/125/2025 Rady Gminy Nowosolna z dnia 30 kwietnia 2025 r. ustanowiono pomnik przyrody, w skład którego wchodzi 28 głazów narzutowych (eratyków) położonych w miejscowości Stare Skoszewy. Pomnik otrzymał nazwę „nieożywieni świadkowie”.

Kult głazów narzutowych w gminie Nowosolna

Imprezy cykliczne w Gminie Nowosolna związane z kulturą i tradycją, integrujące mieszkańców

Gmina Nowosolna upowszechnia dziedzictwo niematerialne poprzez organizację wielu imprez kulturowych podczas których prezentowane jest lokalne dziedzictwo, tradycje, kultura, zespoły ludowe i śpiewacze, kulinarne specjały lokalne. Najsilniej zaangażowane w te działania są: UG Nowosolna, GPCKiE w Plichtowie, Szkoły Podstawowe, Parafie, Zespoły Ludowe, KGW. Organizują oni m. in.: Święto Gminy Nowosolna, Dożynki gminno – parafialne, Jarmark Średniowieczny, Noc Świętojańską, Gminne Obchody Święta Odzyskania Niepodległości, kiermasze, rajdy piesze i rowerowe, pikniki i koncerty.

Koło Gospodyń Wiejskich w Byszewach, KGW Kalonka, Moskwa i okolice, KGW w Ksawerowie „Miodowe Babeczki” cyklicznie prowadzą kolejne edycje programu Danie Wspólnych Chwil.

Imprezy promujące kulturę gminy Nowosolna

Plakaty promujące aktywność sportową w gminie Nowosolna

Zagrożenia dziedzictwa kulturowego sytuacjami kryzysowymi

Zagrożenie bezpieczeństwa ludności i jej mienia wynika z szeregu przyczyn, w tym m.in.: pożarowych, komunikacyjnych, chemicznych, powodziowych, energetycznych, itp. Na terenie gminy działają dwie jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej, w Starych Skoszewach oraz Lipinach. Obie Straże należą do Krajowego Systemu Ratownictwa Gaśniczego.

Na terenie gminy brak jest Posterunku Policji, najbliższy znajduje się w Andrespolu, który podlega pod Komendę Powiatową Policji w Koluszkach, co stanowi znaczne utrudnienie dla mieszkańców. W chwili obecnej zorganizowane są dyżury Dzielnicowego w Urzędzie Gminy Nowosolna.

Na terenie gminy nie występują obszary narażone na osuwanie się mas ziemi oraz narażone na niebezpieczeństwo powodzi. Mogą występować jedynie okresowe, punktowe podtapiania, wynikające z nawałnych opadów deszczu oraz wiosennych roztopów.

Zagrożenia energetyczne mogą wynikać z przebiegu linii energetycznych o różnym napięciu. Wymagane jest zachowanie stref ograniczonego użytkowania od linii energetycznych, zgodnych z przepisami odrębnymi.

Zagrożeniem są również drogowe trasy komunikacyjne, wzmożony ruch samochodowy bądź transport materiałów niebezpiecznych.

Gmina posiada opracowany plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, który zgodnie z obowiązującymi przepisami podlegają konieczności corocznej aktualizacji.

Bilans walorów dziedzictwa kulturowego gminy Nowosolna

W wyniku przeprowadzonej analizy zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego gminy Nowosolna można wskazać następujące elementy bilansu - analizy SWOT w zakresie dziedzictwa kulturowego:

Mocne strony

- bardzo atrakcyjny krajobraz kulturowy - Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich, Las Wiączyński, Strefa Krawędziowa Wzniesień Łódzkich, Gminno Parkowe Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie i Świetlica w Kalonce, założenie dworsko – parkowe w Byszewach, średniowieczne grodzisko w Starych Skoszewach, Sanktuarium Maryjne w Starych Skoszewach,
- wyznaczone trzy priorytetowe krajobrazy kulturowe w Audycie Krajobrazowym: KP Kulminacja Wzniesień Łódzkich, Las Wiączyński, założenie dworsko - parkowe w Byszewach,
- położenie gminy w obszarze metropolitarnym Aglomeracji Łódzkiej,
- potencjał do rozwoju turystyki kulturowej,
- dogodne położenie w pobliżu ważnych tras komunikacyjnych,
- charakter gminy podmiejskiej – rozwój budownictwa jednorodzinnego i funkcji pomocniczych dla ośrodka centralnego,
- zabytki wysokiej rangi uznane za reprezentatywne – kościół w Starych Skoszewach i zespół dworsko – parkowy w Byszewach,
- występowanie sanktuarium Maryjnego w Starych Skoszewach,
- bardzo cenne stanowiska archeologiczne występujące w Starych Skoszewach,
- występowanie charakterystycznej zabudowy pozostałej po niemieckich osadnikach,
- duża liczba zabytkowych cmentarzy ewangelickich i wojennych na terenie gminy,
- wprowadzenie oznakowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci,
- znakowanie atrakcji dziedzictwa kulturowego,
- tworzone dostępne zintegrowane informacje o obszarach i obiektach zabytkowych gminy,
- występowanie wielu kapliczek,
- bogata historia obszaru, wysoka kultura niematerialna
- przekazywanie legend,

- bogata gama imprez o charakterze kulturowym,
- występowanie szlaków kulturowych,
- występowanie szlaków rowerowych
- bogate tradycje związane z osadnictwem niemieckim i rosyjskim - zachowane ślady wielokulturowości gminy,
- tradycje kulinarne,
- produkty lokalne,
- wspieranie działań społecznych o charakterze kulturowym, realizacja mikrograntów.

Słabe strony

- brak centrum – lokalizacja Siedziby Urzędu Gminy poza granicami gminy Nowosolna,
- niszczenie – przebudowywanie zabytków architektury po osadnictwie niemieckim,
- brak użytkowania niektórych obiektów zabytkowych,
- brak rewaloryzacji cmentarzy ewangelickich i wojennych,
- brak pełnej oferty edukacji regionalnej,

Szanse

- współpraca w ramach ZIT,
- utworzenie parku kulturowego związanego z dziedzictwem archeologicznym i Śladami Iwaszkiewicza w Dolinie Moszczenicy,
- wpisanie kościoła w Starych Skoszewach do rejestru zabytków,
- rozwój turystyki kulturowej i pielgrzymkowej w oparciu o cenny obiekt sakralny Sanktuarium Maryjnego w Starych Skoszewach z uwzględnieniem lokalnych kapliczek,
- zachowanie obiektów po osadnikach niemieckich,
- rozwijanie współpracy z gminami sąsiednimi w ramach LGD,
- prężne działania Kół Gospodyń Wiejskich, Ochotniczej Straży Pożarnej i Stowarzyszeń,
- prężnie działające parafie,
- rosnące zapotrzebowanie na rozwój turystyki, w szczególności weekendowej wśród mieszkańców Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego – utworzenie kręgu przyrodniczo kulturowego aglomeracji łódzkiej,
- rozwój funkcji sportowo – rekreacyjno - wypoczynkowych gminy,
- rozwój funkcji uzupełniających dla ośrodka centralnego (w szczególności funkcji sypialnej, rekreacyjno-wypoczynkowej i sportowej),
- pozyskanie funduszy na rozwój lokalnej kultury i małej przedsiębiorczości i produktów lokalnych, agroturystyki,
- istniejące Gminno Parkowe Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie, Świetlice w Byszewach i Kalonce oraz miejsca integracji mieszkańców (centrum wsi),

- podniesienie atrakcyjności obszaru poprzez kreowanie produktów i imprez o charakterze kulturowym,
- edukacja regionalna mieszkańców,
- wykorzystanie możliwości finansowania ochrony zabytków z różnych źródeł - środków unijnych, z budżetu państwa i samorządu województwa,
- wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele komercyjne,
- wypracowanie form współpracy jednostek działających na rzecz ochrony zabytków - organów rządowych, samorządowych i organizacji społecznych,
- kształtowanie Kręgu Przyrodniczo – Kulturowego Aglomeracji Łódzkiej,
- dobra promocja obszaru.

Zagrożenia

- presja bliskiego dużego miasta, dezorganizacji więzi lokalnych - nieutożsamianie się części mieszkańców z obszarem (sypialnia),
- presja urbanistyczna na tereny cenne krajobrazowo,
- presja właścicieli obszarów zabytkowych miejsc pamięci do ich charakteru,
- autostrada, projektowana obwodnica Brzezin, kolej dużych prędkości - duże natężenie ruchu degradujące zabytki,
- utrudnienia w pozyskiwaniu środków na ochronę i zachowanie zabytków,
- niewystarczające środki finansowe w stosunku do potrzeb na ochronę i rewaloryzację obiektów i obszarów zabytkowych.

Obszar gminy Nowosolna w zakresie walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego i tożsamości regionalnej posiada bardzo duży potencjał kulturowy. Ma to związek z bardzo wysokimi walorami krajobrazu kulturowego, bogatą historią, istnieniem cennych obiektów i obszarów. Istnieje możliwość rozwoju turystyki pielgrzymkowej z wykorzystaniem istniejącej drogi pielgrzymkowej powodującej możliwość rozwoju turystyki pielgrzymkowej. Związek obszaru z postacią Jarosława Iwaszkiewicza oraz występowanie unikatowych zabytków archeologicznych stanowi potencjał rozwoju tego terenu i stwarza możliwość pretendowania do utworzenia parku kulturowego.

Z uwagi na występowanie cmentarzy wojennych, teren ten pretenduje do rozwoju turystyki historycznej poprzez przeprowadzanie rekonstrukcji bitew.

Wśród słabych stron gminy zwraca uwagę przebudowywanie obiektów zabytkowych związanych z obecnością osadników niemieckich stanowiących ważny element w krajobrazie kulturowym gminy. Jeśli nie zostaną podjęte działania w celu ratowania tych obiektów nieodwracalnie znikną one z krajobrazu gminy Nowosolna.

Największym zagrożeniem dziedzictwa kulturowego gminy jest olbrzymia presja urbanistyczna na cenne krajobrazowo wyznaczone jako krajobrazy priorytetowe w Audycie Krajobrazowym Województwa Łódzkiego.

Założenia programu opieki nad zabytkami dla gminy Nowosolna

W wyniku przeprowadzonej analizy należy stwierdzić, że Gmina Nowosolna posiada bogate walory dziedzictwa kulturowego o znaczącej randze, które należy chronić i jednocześnie odpowiednio wykorzystywać i udostępniać społeczeństwu. Biorąc pod uwagę wymogi płynące z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku i uwzględniając zbilansowane zasoby i wartości należy stwierdzić, iż gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Nowosolna musi uwzględniać:

- **ochronę walorów i wartości materialnych i niematerialnych przy jednoczesnym ich wykorzystaniu jako czynnik rozwoju obszaru Gminy Nowosolna**

W tym celu należy prowadzić działania zmierzające do:

- zachowania krajobrazu kulturowego, w tym krajobrazów priorytetowych wyznaczonych w Audycie Krajobrazowym Województwa Łódzkiego,
- wykorzystania przestrzeni historycznych do tworzenia przyjaznych centrów publicznych stanowiących serce miejscowości,
- rewaloryzacji cennego zespołu sakralnego, zespołów dworsko – parkowych oraz zabytkowych założeń cmentarnych,
- adaptacji obiektów i obszarów zabytkowych na cele edukacyjne, kulturalne i społeczne,
- tworzenia nowych atrakcji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego gminy,
- wzrostu identyfikacji mieszkańców z kulturą regionu i uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych,
- poprawy społecznej akceptacji co do konieczności ochrony zabytków.

- **promocję zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego gminy Nowosolna**

W tym celu należy podjąć działania upowszechniania wyjątkowego dziedzictwa kulturowego gminy poprzez:

- edukację regionalną mieszkańców,
- wydawnictwa i programy edukacyjne,
- digitalizację walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego.
-

Najważniejsze aspekty ochrony wartości kulturowych gminy Nowosolna

Gmina Nowosolna dysponuje cennym dziedzictwem kulturowym w tym nieprzeciętnymi walorami krajobrazowymi co predysponuje do aktywizacji mieszkańców w sferze zachowania zabytków. Realizacja takiego zamierzenia wymaga podejmowania przez samorząd gminy Nowosolna działań w następujących zakresach strategicznych:

- **Zachowanie tożsamości regionalnej**
 - kształtowanie lokalnej dumy,
 - kreowanie lokalnych produktów regionalnych,
 - integracja kulturalna mieszkańców,
 - edukacja mieszkańców o bogactwie lokalnego dziedzictwa,
- **Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego gminy**
 - ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego,
 - podniesienie rangi najbardziej wartościowych zabytków,
 - rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów,
 - kształtowanie wizerunku gminy jako obszaru o unikatowym dziedzictwie kulturowym,
 - wspierania posiadaczy obiektów zabytkowych w działaniach mających na celu poprawę stanu obiektów i ich wykorzystania na cele kulturalne, edukacyjne i społeczne,
 - kreowanie produktów turystyki kulturowej.

Wszelkie przewidywane działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego należy rozpatrywać w następujących ujęciach:

- **Studia badawcze** - wspieranie przeprowadzania prac studialnych w celu poprawy stanu obiektów i obszarów zabytkowych,
- **Ochrona i zachowanie obiektów i obszarów zabytkowych** – przygotowanie dokumentacji w celu przeprowadzenia rewaloryzacji ogrodzenia kościoła w Starych Skoszewach, prowadzenie prac w zakresie rewaloryzacji założeń cmentarzy, przeprowadzenie prac w obiektach zabytkowych z adaptacją na cele nie szkodzące obiektom zabytkowym,
- **Edukacja** – regionalna mieszkańców poprzez organizację rekonstrukcji wydarzeń historycznych, imprez kulturowych, upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie regionu w lokalnych mediach, cykliczne artykuły, organizowanie wystaw, programy edukacji regionalnej w szkołach,

- **Aktywizacja** - pobudzanie aktywności mieszkańców w działaniach na rzecz ochrony dziedzictwa poprzez organizację konkursu na najciekawsze zdjęcie krajobrazu kulturowego gminy, najlepiej zachowany obiekt lub obszar zabytkowy, włączenie organizacji społecznych i Lokalnych Grup Działania do wspólnych starań prowadzących do polepszenia stanu dziedzictwa kulturowego,
- **Kreowanie rozwoju turystyki kulturowej** - wykorzystanie walorów dziedzictwa sakralnego i historycznego, dziejowego dla rozwoju produktów turystycznych,
- **Digitalizacja zasobów i walorów kulturowych** - cyfrowe upowszechnienie dziedzictwa kulturowego gminy,
- **Promocja** - wzrost aktywności w zakresie promocji i popularyzacji walorów kulturowych, wydanie folderów z informacją o zabytkach regionu, upowszechnianie regionalnych produktów, kreowanie pamiątek z wizerunkiem gminy,
- **Współpraca** z samorządem województwa, Łódzkim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i gminami sąsiednimi w zakresie ochrony i zachowania obiektów i obszarów zabytkowych oraz tożsamości regionalnej.

CELE, KIERUNKI I DZIAŁANIA

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna na lata 2025 -2028 utrzymuje cele, działania i zadania przyjęte w gminnym programie opieki nad zabytkami dla gminy Nowosolna na poprzednie lata przy priorytetyzacji działań i zadań w kierunku prowadzenia zintegrowanych inwestycji związanych ze złożonymi procesami rewitalizacyjnymi mającymi na celu poprawę jakości historycznej przestrzeni publicznej, mającej na celu integrację społeczności lokalnej ukierunkowanej na wzmacnianie więzi regionalnych.

CEL STRATEGICZNY

Bogate walory i wartości kulturowe Gminy Nowosolna źródłem dumy społeczności lokalnej i podstawą rozwoju gospodarczego obszaru

Cel operacyjny

Kreowanie cennych wartości regionalnych

Zasoby dziedzictwa kulturowego w dobie gospodarki rynkowej posiadają nie tylko wartość historyczną, ale także wymierną wartość ekonomiczną, decydującą o potencjale gospodarczym obszaru. Tak więc świadome zarządzanie tymi zasobami i ich skuteczne wykorzystanie w połączeniu z upowszechnianiem może przyczynić się do rozwoju gospodarczego gminy.

Dziedzictwo kulturowe zarówno materialne i niematerialne w dużej mierze kształtuje świadomość społeczną oraz współczesną kulturę. Dlatego należy je zachować dla przyszłych pokoleń, chronić i pielęgnować ze szczególnym uwzględnieniem elementów decydujących o tożsamości, specyfice lokalnej, indywidualności rzemiosła, kulturze kulinarnej, unikatowości przekazu ludowego.

Działanie 1

Zachowanie ciągłości dziedzictwa kulturowego

W celu zachowania cennego dziedzictwa kulturowego gminy Nowosolna powinny zostać stworzone odpowiednie warunki i procedury postępowania wspierające rewitalizację, rewaloryzację i remonty obszarów i obiektów zabytkowych. Należy podjąć wszelkie działania w celu pozyskania funduszy ze środków zewnętrznych.

Zadania

- **Ożywianie historycznej tkanki ruralistycznej miejscowości gminnych kształtujących przestrzeń tożsamości miejsca**

Należy kontynuować działania w celu ożywiania układów przestrzennych ośrodków ruralistycznych gminy Nowosolna z uwzględnieniem elementów społecznych procesu rewitalizacji. Nowopowstałe przestrzenie publiczne powinny być udostępniane lokalnej społeczności i wykorzystywane na funkcje kulturalne, turystyczne i społeczne. Na przestrzeni ostatnich lat w większości sołectw utworzono tereny integrujące społeczność lokalną, tzw. serca wsi pełniące funkcje społeczne, rekreacyjne i kulturalne.

Tworzenie miejsc i przestrzeni integrującej społeczność lokalną w obrębie Szkoły im. Wł. Jagiełły w Skoszewach Starych

Tworzenie miejsc i przestrzeni integrującej społeczność lokalną w Plichtowie

Cennym dziedzictwem kultury niematerialnej omawianego obszaru są miejsca związane z tożsamością obszaru, bogactwem fauny i flory kompleksów leśnych, które kreują przestrzeń przyjazną mieszkańcom i przyjezdnym mówiącą o tożsamości miejsca.

W kilku miejscowościach m. in. Boginii, Borchówce i Plichtowie stworzono przestrzenie służące zacieśnianiu więzi społecznych, a w innych takich jak: m. in. Byszewy, Kalonka, Kopanka, Ksawerów, Moskwa, Nowe Skoszewy, Natolin, Lipiny, Teolin i Wiączyń Dolny doposażono funkcjonujące już tereny publiczne.

Z budżetu Województwa udzielana został pomoc finansowa jednostkom samorządu terytorialnego w formie dotacji celowej, przeznaczonej na dofinansowanie zadań własnych gminy w zakresie realizacji projektów „Sołectwo na plus”.

Dotacje te otrzymały sołectwa z terenu gminy Nowosolna:

- Sołectwo Lipiny na realizację zadania pn. „Wykonanie paleniska z kamieni polnych, palisady betonowej oraz zakup wyposażenia plenerowego”,
- Sołectwo Grabina na realizację zadania pn.: „Kolorowa Grabina”,
- Sołectwo Kopanka na realizację zadania pn.: „WyEKOwani”
- Sołectwo Nowe Skoszewy na realizację zadania pn.: „Wakacje w Nowych Skoszewach”.

W obrębie świetlicy w Kalonce zrealizowano projekt „Ogród Pokoleń” wraz z infrastrukturą towarzyszącą w postaci atrakcyjnych urządzeń dla dzieci. Powstał tam zjazd linowy (tyrolka), huśtawki, drabinki i piaskownica, które wzbogacają elementy adresowane do wszystkich pokoleń. Pojawił się historyczny miernik czasu - zegar słoneczny, miejsce swobodnej wymiany książek w nurcie popularnego bookcrossingu, ulokowane - w wystylizowanej na londyńską - budce telefonicznej, plenerowe stoliki do gier towarzyskich, ławeczki.

Ponadto sołectwa z gminy Nowosolna zdobyły środki finansowe – na realizację lokalnych projektów. Sołectwo Boginia realizuje inwestycje w radość i rozwój dzieci – „Boginia dla najmłodszych mieszkańców”, Moskwa pod hasłem będzie jeszcze bezpieczniej i przyjaźniej realizuje projekt Poprawa infrastruktury na placu sołeckim”. Projekt Plichtowa - bo radosna zabawa to podstawa realizuje „Zakup urządzeń zabawowych”. Teolin tworzy jeszcze lepszą przestrzeń dla integracji realizując „Wyposażenie świetlicy ‘Zielone miejsce spotkań’”.

Działania polegające na tworzeniu nowych oraz rozwijaniu istniejących przestrzeni publicznych stanowią kontynuację podejmowanych w latach poprzednich zadań polegających na ożywieniu ośrodków wiejskich - miejsc, w których zarówno mieszkańcy gminy, jak i turyści mogą spędzać wolny czas na świeżym powietrzu, spotkać się i odpocząć podczas zwiedzania malowniczych terenów gminy Nowosolna i okolic.

Miejsca obsługi turystów w miejscowości Byszewy

- **Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne i kształtujące przestrzeń publiczną**

Zgodnie z programami dotyczącymi rozwoju obszarów wiejskich mieszkańcy terenów wsi w przeciwieństwie do mieszkających w miastach, mają gorszy dostęp do usług kultury z uwagi na częste niedoinwestowanie infrastruktury kultury na obszarach założeń ruralistycznych. Wsparcie wielu programów finansowych obejmuje głównie budowę, modernizację lub wyposażanie budynków pełniących funkcje kulturalne, w tym świetlic i domów kultury. Dotowane są projekty z zakresu kształtowania przestrzeni publicznej zgodnie z wymaganiami ładu przestrzennego. Koszty kwalifikowalne udzielanych dotacji obejmują nakłady związane z budową, przebudową, modernizacją obiektów budowlanych; kształtowaniem przestrzeni ruralistycznych, zakupem sprzętów, materiałów, usług służących realizacji operacji i przygotowaniem realizacji operacji.

Beneficjentami realizowanych projektów mogą być: gminy w przypadku kształtowania przestrzeni publicznych oraz instytucje kultury w przypadku budowy, przebudowy, modernizacji lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne.

Miejsca kształtujące przestrzeń publiczną – Plichtów

- **Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego**

W obrębie obszarów wiejskich występują układy ruralistyczne, zespoły pałacowo-parkowo - folwarczne, obszary i obiekty zabytkowe, ulegające degradacji. Realizacja inwestycji z zakresu ochrony zabytków i budownictwa tradycyjnego ma przyczynić się do zachowania dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich.

W ramach poddziałań mogą być wspierane inwestycje dotyczące odnawiania lub poprawy stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego gminy. Pozyskiwać można również środki finansowe na zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa z przeznaczeniem na cele publiczne.

Możliwe jest uzyskanie dotacji na dofinansowanie działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i kultywowaniem lokalnego dziedzictwa w ramach działania utworzonego w celu zwiększenia rozwoju regionalnego, kierowanego przez rodzimą społeczność. Dotowany może być rozwój działalności pozarolniczej, produktów lokalnych; rodzimego dziedzictwa; turystyki kulturowej i rekreacyjnej ogólnodostępnej i niekomercyjnej.

Plebania w Starych Skoszewach

- **Rozpoznanie i zagospodarowanie osady i grodzisk w Starych Skoszewach na cele turystyczno – administracyjne**

Wczesnośredniowieczne grodziska w Starych Skoszewach są jednymi z najstarszych w Polsce Środkowej, należą do najbardziej znanych zabytków archeologicznych w województwie łódzkim.

Grodziska wczesnośredniowieczne zostały wpisane do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzją z dnia 28.10.1971 i decyzją z dnia 04.04.1988 roku (Nr A/214). **W 2025 roku pod nr 145 wpisano do rejestru zabytków kolejne dwa stanowiska archeologiczne w Starych Skoszewach. Osadę z wczesnego średniowiecza oraz z późnego średniowiecza i nowożytności – stanowisko Skoszewy Stare 2 (AZP 64-53/32) i pozostałości grodziska średniowiecznego – stanowisko Skoszewy Stare 3 (AZP 64-53/46).**

Zarówno władze lokalne, jak i środowisko badawcze, w tym: Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział w Łodzi – pracujące przy współudziale Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego i Katedry Geomorfologii i Geografii Uniwersytetu Łódzkiego, mając na względzie wartość historyczną i kulturową tego miejsca przez lata czyniły starania ochronne grodziska średniowiecznego wraz z osadą podgrodową.

Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków systematycznie wskazywał wytyczne konserwatorskie dla procesów planowanych na tym terenie.

W sporządzonych wytycznych wskazano wykonać:

- zdjęcia lotnicze terenu osady i grodziska w różnych warunkach pogodowych i wegetacyjnych tak, aby uzyskać jak najlepsze zdjęcia do analizy archeologicznej z aktualnym stanem zachowania obiektu;
- na osadzie badania nieinwazyjne oraz odwierty metodami geologicznymi w celu rozpoznania faktycznego zasięgu osady;
- koncepcję zagospodarowania terenu, która powinna uwzględniać wyniki wstępnego rozpoznania archeologicznego oraz nawiązywać do dawnego budownictwa tych terenów.

Stosownie do powyższych wytycznych, na terenie grodziska oraz osady podgrodowej, w ramach programu dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego - Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego zostały wykonane badania nieinwazyjne w celu rozpoznania faktycznego zasięgu, a także metryki niezwykle złożonej struktury przestrzennej zespołu osadniczego w Starych Skoszewach.

Dla obszaru stanowisk archeologicznych wykonano serię zdjęć lotniczych terenu, oraz przeprowadzono pomiary geodezyjne obu stanowisk archeologicznych wraz ze sporządzeniem planu warstwicowego i numerycznego modelu terenu.

Przeprowadzono dwa badania powierzchniowe terenu majdanu grodziska i osady podgrodowej. W trakcie prowadzonych prac zebrano olbrzymie ilości materiału zabytkowego zalegającego na powierzchni (fragmentów naczyń ceramicznych i kafli oraz 9 zabytków wydzielonych). Podczas badań powierzchniowych zarejestrowano także ślady silnego zniszczenia podziemnych struktur archeologicznych, szczególnie wyraźne z północnej części terasy, na obszarze stanowiska 2 (osady), spowodowanego orką. Świadczy o tym zarówno bardzo duża ilość fragmentów ceramiki naczyniowej (7436 fragmentów), jak i zarejestrowane na powierzchni duże ilości polepy, kamieni, spalonego drewna i próchniczego piasku pochodzącego najprawdopodobniej z wykopalisk obiektów archeologicznych. W ramach prowadzonych prac wytyczono 19 poligonów o wymiarach 40x40 m do celów prospekcji magnetycznej, w celu uwydatnienia anomalii magnetycznych, które potwierdziły istnienie w przeszłości na tym terenie stref aktywności ludzkiej lub konstrukcji.

Obecnie tereny, gdzie znajduje się grodzisko stożkowate wpisano do rejestru zabytków archeologicznych województwa łódzkiego.

Grodzisko w Starych Skoszewach do zagospodarowania na cele turystyczno – kulturowe

- **utworzenie parku kulturowego dziedzictwa archeologicznego i Śladów Jarosława Iwaszkiewicza w dolinie Moszczenicy**

Obszar najcenniejszego dziedzictwa archeologicznego i założenia dworsko – parkowego w Byszewach proponuje się uznać za park kulturowy na mocy podjęcia uchwały Rady Gminy Nowosolna. Decyzję o utworzeniu parku podejmuje Rada Gminy. Wprowadzenie tej formy ochrony zabytków podnosi prestiż obszaru i powoduje większe możliwości pozyskania środków finansowych, ponieważ przyznawana punktacja przy ocenie wniosków jest zwiększana dla parków kulturowych. Gmina Nowosolna tworząc park kulturowy dziedzictwa archeologicznego i Śladów Iwaszkiewicza w dolinie Moszczenicy **zyskuje mocną kartę przetargową w ubieganiu się o fundusze** na przeprowadzenie kompleksowej rewitalizacji obszaru objętego granicami parku.

Dotychczas w województwie łódzki utworzono cztery parki kulturowe. Są to: Miasto Tkaczy w Zgierzu, Wzgórze Zamkowe w Sieradzu, park kulturowy kutnowskiego parku kulturowego zawiązanego z poetą Zalewskim w Leszczynku, Ulicy Piotrkowskiej w Łodzi. W wymienionych parkach przeprowadzono złożone prace rewitalizacyjne.

- **promocja zabytków wpisanych na listę obiektów i obszarów reprezentatywnych**

Na etapie sporządzania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami dla województwa łódzkiego wytypowano obiekty uznane za reprezentatywne. Zespół dworsko parkowy (dwór i park) w Byszewach i Grodzisko w Skoszewach Starych zostały zamieszczone na liście obszarów i obiektów reprezentatywnych. Obiekty i obszary zamieszczone na liście obiektów reprezentatywnych są brane pod uwagę przy ocenianiu wniosków złożonych do Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi przy ubieganiu się o środki przyznawane na rewaloryzację zabytków. Działania promocyjne powinny przede wszystkim lokować zespół dworsko parkowy w Byszewach i zabytki archeologiczne w Starych Skoszewach wśród największych polskich zabytków.

Reprezentatywne założenie dworsko – parkowe w Byszewach

- **promocja obszarów priorytetowych wyznaczonych w Audycie Krajobrazowym województwa łódzkiego**

Na etapie sporządzania audytu krajobrazowego wytypowano krajobrazy uznane za priorytetowe. Celem opracowanego dokumentu jest wskazanie krajobrazów priorytetowych wymagających bezwzględnego zachowania. Zawarto w nim wiedzę o krajobrazie i wskazano wytyczne i rekomendacje służące zachowaniu krajobrazów kulturowych.

Na terenie gminy Nowosolna wyznaczono trzy krajobrazy priorytetowe, które powinny podlegać bezwzględnej ochronie. Największym z nich jest KP Kulminacja Wzniesień Łódzkich, PK Las Wiączyński oraz KP Byszewy – założenie dworsko-parkowe.

Krajobraz Priorytetowy Kulminacja Wzniesień Łódzkich

- **ochrona, rewaloryzacja i rozwój turystyki kulturowej i pielgrzymkowej w oparciu o cenny obiekt sakralny w Starych Skoszewach z uwzględnieniem lokalnych kapliczek**

Sanktuarium Maryjne w Starych Skoszewach stanowi cenny walor do rozwijania turystyki pielgrzymkowej. Całościowy projekt powinien obejmować założenie sakralne parafii rzymskokatolickiej pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Starych Skoszewach oraz kapliczki z terenu gminy.

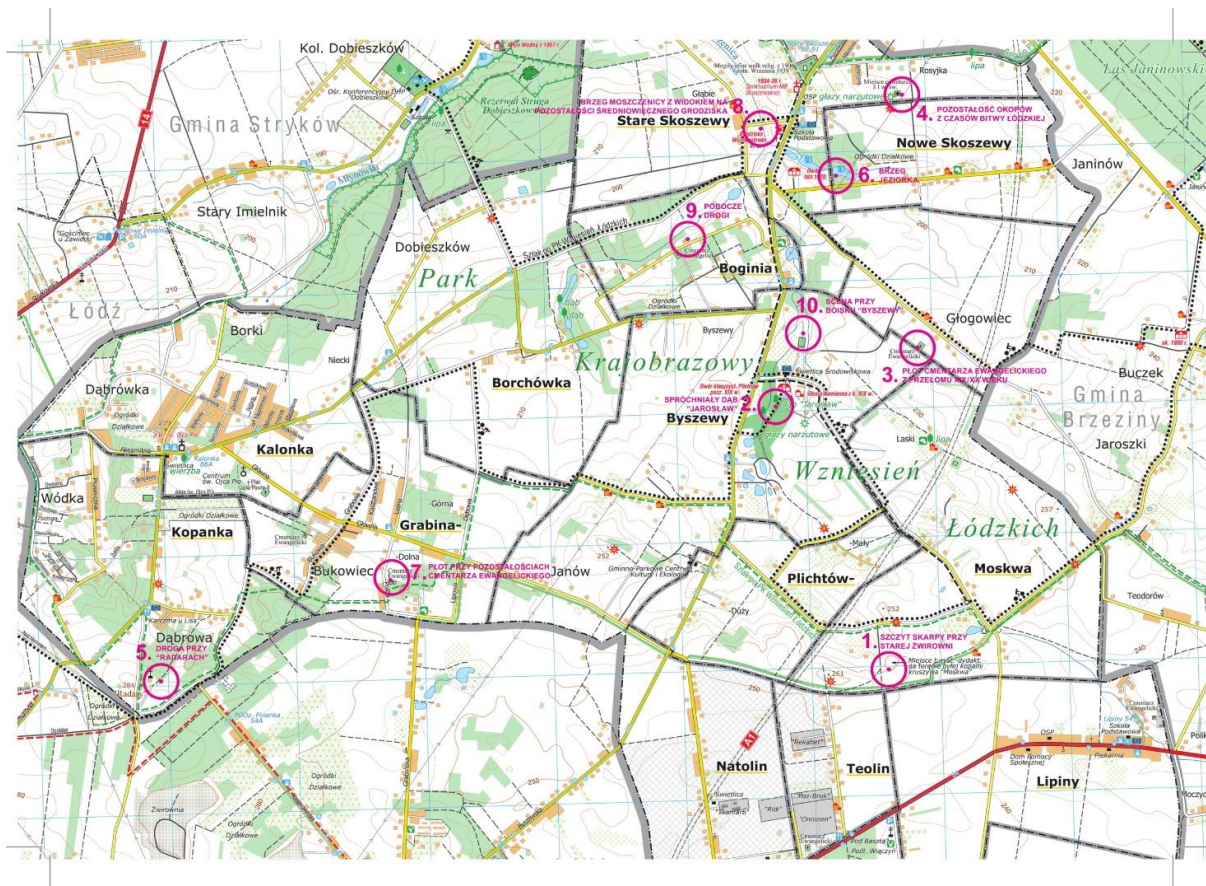
Cyklicznie 15 sierpnia w Starych Skoszewach odbywa się uroczystość odpustowa, na którą licznie przybywają pielgrzymki piesze z parafii sąsiednich. Na uroczystą mszę świętą przybywają głównie pielgrzymi z: Brzezin, Strykowa, Łodzi, Niesułkowa, Kalonki i osiedla Nowosolna. Pielgrzymowanie do Sanktuarium Maryjnego w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny stało się tradycją kultywowaną od wielu pokoleń. Szkoła Podstawowa w Starych Skoszewach w tym dniu udostępnia pielgrzymom bazę szkoły: parkingi, toalety, punkt z wodą mineralną.

Kapliczki i krzyże przydrożne zlokalizowane w obrębie gminy Nowosolna, są jednym z najbardziej charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego. Położone na szlakach pielgrzymkowych stanowią miejsca postoju, odpoczynku i modlitwy.

Konserwacją bieżącą kapliczek i krzyży przydrożnych zlokalizowanych na terenie gminy Nowosolna zajmuje się głównie społeczność lokalna. Starania Rady Sołeckiej Sołectwa Borchówka spowodowały **przeznaczenie środków z Funduszu Sołeckiego na odrestaurowanie kapliczek.**

Bardzo ciekawym projektem na terenie gminy Nowosolna jest inicjatywa pn.: „Poznajemy gminę – biegając, maszerując lub jeżdżąc na rowerze i przez gminę Nowosolna na orientację”.

Powstały trasy do biegów na orientację. Jest to ciekawa dyscyplina sportowa, którą uprawiać mogą wszyscy, niezależnie od wieku i sprawności fizycznej. Poruszając się z mapką i kompasem istnieje możliwość odwiedzenia urokliwych miejsc gminy, o których – jak się okazało podczas instalowania słupków – nie wiedzą nawet rodowici mieszkańcy. Wybierając miejsca do lokalizacji słupków starano się odnaleźć najbardziej urokliwe i ciekawe punkty w gminie. Inicjatywa znajduje grono amatorów, nie tylko w gminie Nowosolna, ale i poza jej granicami.

Mapy promujące rozwój turystyki

- wpisanie kościoła i ogrodzenia wokół kościoła w Starych Skoszewach do rejestru zabytków

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku w art. 74 wskazuje, że **dotacje** na prace konserwatorskie i roboty budowlane **mogą być udzielane** przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków **tylko na zabytki wpisane do rejestru**. Z uwagi na brak wpisu do niniejszego rejestru kościoła pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętej Barbary w Starych Skoszewach istnieją ograniczone możliwości pozyskania finansowania na prowadzenie prac remontowych. Celowym jest wpisanie kościoła i zachowanego zabytkowego ogrodzenia do wojewódzkiego rejestru zabytków.

Z wnioskiem o wpis do rejestru zabytków może wystąpić parafia rzymskokatolicka w Starych Skoszewach sprawując opiekę nad obiektami zabytkowymi, pozostającymi w jej władaniu, tj.: cmentarz parafialny, cmentarz przykościelny, kościół, plebania, murowane ogrodzenie kościoła, zabytki ruchome. Działania zgodnie z w/w ustawą może podjąć również Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków z ramienia Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w celu wpisania kościoła i zachowanego zabytkowego ogrodzenia z kamienia naturalnego do rejestru zabytków województwa łódzkiego.

Sanktuarium Maryjne w Starych Skoszewach

Ogrodzenie Sanktuarium w Starych Skoszewach wymagające dalszych prac naprawczych

*Stare Skoszewy - ogrodzenie kościoła po przeprowadzonych pracach
nie nawiązujących do stylu pierwotnego założenia*

- **kandydowanie zabytkowych układów zieleni w tym cmentarzy ewangelickich do pozyskania środków finansowych z funduszy ochrony środowiska na przeprowadzenie wymaganych prac rewaloryzacyjnych.**

Obszary zieleni z terenu gminy Nowosolna mogą ubiegać się o środki finansowe z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej przeznaczone na rewaloryzację zabytkowych układów zieleni w ramach konkursu „Przyrodnicze perły województwa łódzkiego”. Z tych środków finansowych można zrewaloryzować: zabytkowe cmentarze ewangelickie, cmentarze wojenne, miejsca pamięci narodowej oraz zabytkowy park w Byszewach. W tym celu należy wykonać projekt rewaloryzacji uzgodniony z Łódzkim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Obecnie stan zabytkowych cmentarzy ewangelickich zlokalizowanych na terenie pogarsza się z roku na rok. Nieczynne cmentarze ewangelickie stanowią własność parafii ewangelicko-augsburskiej oraz osób fizycznych (własność prywatna), w związku z powyższym gmina nie posiada bezpośrednio możliwości wpływania na poprawę stanu zachowania tych obiektów, co w konsekwencji powoduje niekiedy zaniedbania ze strony właścicieli i władających.

Na bieżąco prowadzone są prace związane z utrzymaniem cmentarza wojennego z okresu I wojny światowej zlokalizowanego w Wiączyniu Dolnym, na skraju Lasu Wiączyńskiego oraz

miejsca pamięci zlokalizowanego w Lesie Wiączyńskim, w miejscowości Teolin. W prace nad utrzymaniem odpowiedniego stanu nekropolii corocznie zaangażowani są pracownicy Urzędu Gminy Nowosolna, uczniowie i nauczyciele Szkoły w Lipinach oraz w Wiączyniu Dolnym, przy wydatnej pomocy członków Stowarzyszenia Eksploracyjno - Historycznego „Grupa Łódź”. Celem upamiętnienia historycznych wydarzeń okresu I wojny światowej Urząd Gminy Nowosolna pozyskał dotację z budżetu Wojewody Łódzkiego na utrzymanie i konserwację cmentarza wojennego i tym staraniem wykonano tablice pamiątkowe – dwa obeliski w formie kamienia polnego z płytą granitową. Pierwszą z tablic informującą, iż jest to teren cmentarza wojennego usytuowano przed wejściem na cmentarz, drugą celem upamiętnienia Polaków, którzy walczyli w szeregach armii zaborców i polegli na frontach I wojny światowej usytuowano na terenie cmentarza (w części południowej), w rozwidleniu dwóch alei. W ramach pozyskanych środków finansowych naprawiono także uszkodzone przęsła ogrodzenia oraz uporządkowano teren cmentarza.

Cmentarz Wojenny w Wiączyniu Dolnym

Miejsce, w którym się znajdujemy, poświęcone jest polityczkom, jakie rozegrały się w okolicy Wiączynia w okresie od 9 do 15 grudnia 1914 roku pod nazwą Operacja Łódzka.

Las Wiączyński wraz z pobliskimi zabudowaniami znajdował się wtedy w rękach rosyjskich. Uderzyły na niego siły niemieckie. Walki były zacięte – większość zabudowań Wiączynia Dolnego została zrównana z ziemią. Walczono o każdy dom, wielokrotnie dochodziło do walki na bagnety. Rosjanie wycofali się z tego rejonu 15 grudnia 1914 roku.

Cmentarz jest miejscem pochówku żołnierzy armii niemieckiej i rosyjskiej oraz polskich żołnierzy, którzy byli wcieleni do zaborczych armii – rosyjskiej i niemieckiej. Pochowani tu zostali także żołnierze, polegli w innych okresach I Wojny Światowej. Według szacunków na cmentarzu spoczywa około czterech tysięcy żołnierzy.

Z biegiem lat na teren cmentarza przenoszono kolejne mogiły z innych rejonów Łodzi.

Cmentarz zajmuje powierzchnię około 1 hektara i znajduje się na terenie zarządzanym przez Lasy Państwowe.

Żołnierze armii rosyjskiej nie posiadali "nieśmiertelników" z danymi personalnymi. Chowano ich bezimiennie, a na grobach widnieją tylko liczby, numery pułków i napis "Nieznany żołnierz rosyjski".

Leśnicy chronią nie tylko przyrodę, ale i pamięć o naszej historii.

Oznakowanie cmentarza wojennego

- **Poprawa stanu obiektów zamieszczonych w gminnej ewidencji zabytków gminy Nowosolna oraz aktualizacja GEZ**

Należy dokonać wszelkich starań, by doprowadzić do poprawy stanu obiektów zamieszczonych w gminnej ewidencji zabytków. Istnieje jednak bariera natury prawnej na drodze pozyskiwania środków finansowych na przeprowadzenie remontów, ponieważ ustawa stanowi, że finansowane są prace remontowe obiektów wpisanych do rejestru. Obiekty nie objęte prawną formą ochrony tzw. ewidencjonowane mogą uzyskać dofinansowanie jedynie w przypadku opracowania projektu kompleksowej odnowy ze środków dysponowanych przez Urząd Marszałkowski w Łodzi lub z Funduszu Rozwoju Obszarów Wiejskich i Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Jednym z wyremontowanych obiektów jest pomnik nagrobny powstańca styczniowego Antoniego Sokolnickiego z 1863 roku, wpisany do rejestru obiektów ruchomych województwa łódzkiego decyzją nr WOUZ – 660/30/11 Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi z dnia 29 marca 2011 roku. Jego zły stan techniczny (ubytki w płycie, pęknięcia, odspojenia, pokrycie mchem) spowodował podjęcie działań mających na celu przywrócenie obiektowi dawnej świetności. Wspólnym staraniem zlecono przeprowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich przy pomniku

nagrobny. Program prac konserwatorskich obejmował: wzmocnienie struktury wapienia, oczyszczenie powierzchni obiektu, dezynfekcję preparatem biobójczym, stabilizację soli rozpuszczalnych, uzupełnienie ubytków kamienia, odtworzenie krzyża, hydrofobizację kamienia, oczyszczenie i rekonstrukcję ogrodzenia. W efekcie przeprowadzono prace konserwatorskie i restauratorskie obiektu.

Pomnik po konserwacji na cmentarzu w Starych Skoszewach

Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków
90-425 Łódź, ul. Piotrkowska 99

Łódź, 13-02-2025 r.

WUOZ-ZA.5140.78.2024.JSW

DECYZJA
w sprawie wpisania obiektu zabytkowego do rejestru zabytków

Na podstawie art. 3 pkt 1 i 4, art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a i d, art. 7 pkt 1, art. 9 ust. 1, art. 89 pkt 2 oraz art. 91 ust. 4 pkt 3 i 4 ustawy z dnia 23.07.2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j.: Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.), a także art. 104 ustawy z dn. 14.06.1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j.: Dz. U. z 2024 r. poz. 572) po przeprowadzeniu postępowania z urzędu

orzekam

wpisać do rejestru zabytków województwa łódzkiego dwa zabytki archeologiczne związane bezpośrednio z grodziskiem wczesnośredniowiecznym oraz dworem rycerskim z późnego średniowiecza i dworem szlacheckim z nowożytności, zewidencjonowanym jako stanowisko Stare Skoszewy 1 (AZP 64-53/33), wpisanym do rejestru zabytków decyzją nr 1090 z dnia 28.10.1971 r. (aktualny numer C48):

1. Stanowisko Stare Skoszewy 2 (AZP 64-53/32), będące osadą z wczesnego średniowiecza oraz z późnego średniowiecza i nowożytności
2. Stanowisko Stare Skoszewy 3 (AZP 64-53/46), będące prawdopodobnie pozostałościami grodziska średniowiecznego.

Zabytki archeologiczne zlokalizowane są na terenie działek ew. nr: 103/1, 103/2, obręb geodezyjny 0014 Stare Skoszewy, gm. Nowosolna, pow. łódzki wschodni, woj. łódzkie.

Uzasadnienie

Wpis do rejestru zabytków dwóch zabytków archeologicznych: stanowiska Stare Skoszewy 2 (AZP 64-53/32), będącego osadą z wczesnego średniowiecza oraz z późnego średniowiecza i nowożytności, oraz stanowiska Stare Skoszewy 3 (AZP 64-53/46), będącego prawdopodobnie pozostałościami grodziska średniowiecznego, następuje w wyniku postępowania przeprowadzonego z urzędu, wszczętego 19.09.2024 r. Wspomniane stanowiska archeologiczne zlokalizowane są na terenie działek ew. nr.: 103/1, 103/2, obręb geodezyjny 0014 Stare Skoszewy, gm. Nowosolna, pow. łódzki wschodni, woj. łódzkie, pozostających własnością osób prywatnych. Stanowiska te są związane bezpośrednio z grodziskiem wczesnośredniowiecznym oraz dworem rycerskim z późnego średniowiecza i dworem szlacheckim z nowożytności, zewidencjonowanym jako stanowisko Stare Skoszewy 1 (AZP 64-53/33), wpisanym do rejestru zabytków decyzją nr 1090 z dnia 28.10.1971 r. (aktualny numer C48). Zgodnie z art. 7 pkt 1 u.o.z.o.z. wpis do rejestru stanowi jedną z form ochrony zabytków. Zgodnie z art. 9 ust. 1 ww. ustawy do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

W toku przeprowadzonego postępowania zgromadzono materiał dowodowy w postaci dokumentacji konserwatorskiej:

- kart ewidencyjnych zabytków archeologicznych lądowych: Stare Skoszewy 2 (AZP 64-53/32) i Stare Skoszewy 3 (AZP 64-53/46), opracowanych przez Pana dr. hab. Jerzego Sikorę 25.01.2025 r.;
- opracowań naukowych oraz sprawozdania z badań nieinwazyjnych z 2013 oraz 2016 roku.
- protokołu z oględzin (lustracji) przeprowadzonych w dniu 07.01.2025 r. na terenie stanowisk
- dokumentacji fotograficznej wykonanej podczas oględzin 07.01.2025 r.
- niezbędnej dokumentacji o charakterze geodezyjno-prawnym.

Po analizie zgromadzonych materiałów Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków dnia 3.10.2024 r. zgodnie z art. 10 § 1 K.p.a. zawiadomił strony o możliwości zapoznania się ze zgromadzonym w toku postępowania administracyjnego materiałem dowodowym, wypowiedzenia się co do zebranych dowodów i materiałów oraz zgłoszonych żądań. Żadna ze stron nie skorzystała z tej możliwości.

W świetle zgromadzonego w trakcie postępowania administracyjnego materiału dowodowego ustalono, że zabytki archeologiczne znajdujące się na terenie działek ew. nr.: 103/1, 103/2 obręb geodezyjny 0014 Stare Skoszewy gm. Nowosolna, pow. łódzki wschodni, składające się z nadziemnych i podziemnych nawarstwień kulturowych, obiektów oraz ruchomych zabytków archeologicznych, przedstawiają znaczne wartości kulturowe i naukowe.

Objęte wpisem do rejestru stanowiska zlokalizowane są na obszarze Wzniesień Łódzkich w miejscowości Stare Skoszewy gm. Nowosolna, pow. łódzki wschodni., woj. łódzkie., na terenie pól uprawnych należących do osób prywatnych. Na stanowiska składają się relikty osady z wczesnego średniowiecza oraz z późnego średniowiecza i nowożytności oraz pozostałości grodziska średniowiecznego. Granice stanowisk zamykają się następujących współrzędnych: 1) N: 51°51'5.22" E: 19°37'55.5" 2) N: 51°51'3.56" E: 19°37'53.36, 3) N: 51°51'1.77" E: 19°37'53.96, 4) 1. N: 51°51'0.50" E: 19°37'58.35 5) N: 51°51'2.31" E: 19°38'0" 6) N: 51°51'3.49" E: 19°38'49", (stanowisko Stare Skoszewy 2 AZP 64-53/32,) oraz 1) N: 51°51'5.43" E: 19°37'53.96, 2) N: 51°51'5.71" E: 19°37'53.16 3) N: 51°51'3.61" E: 19°37'54.53 4) N: 51°51'4.51" E: 19°37'55.85 (Stare Skoszewy 3 AZP 64-53/46). Lokalizację obszarów objętych wpisem ustalono na podstawie dokumentacji konserwatorskiej.

Stanowiska zostały rozpoznane w roku 1983 przez M. Górę, który wykonywał badania powierzchniowe w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. Nadał on im jeden numer Stare Skoszewy 2 AZP 64-53/32. Stanowiska rozdzielił dr. hab. Jerzy Sikora, który prowadził na ich terenie badania nieinwazyjne. Wykorzystane zostały metody zdjęć lotniczych, zobrazowania pochodnych lotniczego skanowania laserowego oraz metoda magnetometryczna.

W ramach wspomnianych wyżej badań archeologicznych odkryto iż stanowisko Stare Skoszewy 2 jest najprawdopodobniej reliktem osady wczesnośredniowiecznej funkcjonującej przy analogicznie datowanym grodzisku, zewidencjonowanym jako stanowisko Stare Skoszewy 1 i od 1971 r. figurującym w rejestrze zabytków. Nie można wykluczyć, że na jego terenie znajduje się cmentarzysko związane z funkcjonowaniem grodziska. Zobrazowanie LiDAR wykazało również istnienie relikatów szlaków komunikacyjnych na terenie założenia. Zidentyfikowano trzy drogi: od północy stanowiska 2 rozcięcie drogowe, na wschodniej części stanowiska droga biegnąca na osi SW-NE oraz trzecia w środkowej części stanowiska na linii N-S.

Natomiast stanowisko Stare Skoszewy 3 to najpewniej relikty obronnej rezydencji, przypuszczalnie późnośredniowiecznej, funkcjonującej nadal w okresie nowożytnym. Badania geofizyczne mogą sugerować, iż na stanowisku znajdują się również relikty historycznego założenia murowanego. Na obu stanowiskach znajduje się liczny zabytkowy materiał ceramiczny (w tym kafle).

Kompleks osadniczy w Starych Skoszewach, w skład którego wchodzi oba stanowiska będące przedmiotem wpisu do rejestru zabytków, świadczy o historycznym znaczeniu tego terenu, a objęcie ich pełną ochroną konserwatorską wpłynie na pełniejsze zachowanie krajobrazu związanego z okresem średniowiecza w Polsce. Należy zauważyć, że widoczna w terenie duża ilość materiału zabytkowego świadczy o znacznej degradacji powierzchniowych warstw obu stanowisk. W tej sytuacji wpisanie ich do rejestru jest najlepszym sposobem na zapobieżenie pogłębianiu się tego zjawiska. Z drugiej zaś strony można założyć, że ich głębsze struktury zachowane są bardzo dobrze, ponieważ na terenie żadnego ze stanowisk nie prowadzono prac o charakterze mocno inwazyjnym.

Stanowiska w Starych Skoszewach, z uwagi na ich znaczenie dla badań nad osadnictwem średniowiecznym na terenie dzisiejszej Polski, posiadają bardzo duże wartości naukowe i kulturowe, a tym samym wyczerpują definicję zabytku określoną w art. 3 pkt 1, 2, 4 u.o.z.o.z., są też częścią krajobrazu kulturowego zdefiniowanego w art. 3 pkt. 14 tej ustawy. Zgodnie z w/w. artykułem, zabytek stanowi nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich część lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową, natomiast zabytek archeologiczny stanowi zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Według cytowanej wyżej ustawy, krajobraz kulturowy stanowi postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu m. in. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie (art. 4 pkt 1 u.o.z.o.z.). Jedną z form ochrony zabytków, określoną w art. 7 pkt 1 tejże ustawy, jest wpis do rejestru zabytków.

Do rejestru zabytków zostają wpisane dwa stanowiska archeologiczne. Ich granice zaznaczono linią ciągłą, kolorem czerwonym na dwóch mapach ewidencyjnych w skali 1:5000, stanowiącej integralną część niniejszej decyzji. W wyznaczaniu granic ochrony prawnej kierowano się m. in. danymi skaningu laserowego oraz planem warstwicowym zamieszczonym w dokumentacji z badań archeologicznych.

W związku z powyższym, z uwagi na znaczne wartości kulturowe i naukowe, istnieją merytoryczne przesłanki wpisania do rejestru zabytków dwóch stanowisk archeologicznych: Stare Skoszewy 2 (AZP 64-53/32) oraz Stare Skoszewy 3 (AZP 64-53/46), w granicach naniesionych na załączniku graficznym, stanowiącym integralną część niniejszej decyzji, a tym samym w oparciu o art. 3 pkt 1 i 4, art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a i d; art. 7 pkt 1; art. 9 ust. 1, art. 89 ust. 2 oraz art. 91 ust. 4 pkt 3 i 4 ustawy u.o.z.o.z. należało orzec jak w sentencji.

Na przedmiotowych stanowiskach archeologicznych nie można prowadzić prac budowlanych oraz ziemnych, które niszczyłyby strukturę stanowisk. Nie powinno się również prowadzić prac rolnych wnikaających w grunt i niszczących formę terenową stanowisk. W razie konieczności przeprowadzenia jakichkolwiek prac naruszających strukturę gruntu, należy uzyskać opinię Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

KARTA GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW			
1. OBIEKT: Dom mieszkalny		5. MIEJSCOWOŚĆ: Wiączyń Dolny	
2. OBECNA FUNKCJA: Dom mieszkalny	3. MATERIAŁ: Drewniany	4. DATOWANIE: Koniec XIX w.	6. GMINA: Nowosolna
		7. POWIAT: łódzki wschodni	
		8. WOJEWÓDZTWO: łódzkie	
		9. KOD POCZTOWY: 92-701	
		10. ADRES: Wiączyń Dolny 35	
		11. LOKALIZACJA: Przy drodze powiatowej	
		12. LOKALIZACJA ARCHEOLOGICZNA: nr obszar AZP 66-53, nr st. na obszarze AZP 6, nr st. w miejscowości 2	
		13. NUMER EWIDENCYJNY DZIAŁKI: 97, obręb Wiączyń Dolny	
		14. WŁASNOŚĆ: Prywatna	
		15. RODZAJ UŻYTKOWNIKA: Mieszkalne	
		16. INFORMACJE O OCHRONIE: Zapis w planie zagospodarowania przestrzennego uchwała Nr XXXIII/225/05 Rady Gminy Nowosolna z dnia 13 czerwca 2005 r.	
17. STAN ZACHOWANIA: Zaniedbany		18. RODZAJ ZAGROZEŃ: Brak bieżącego remontu, pielęgnacji	
19. WPISUJĄCY DANE: Lamcha		20. DATA WYKONANIA EWIDENCJI: Wrzesień 2012	

KARTA GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW			
1. OBIEKT: Dom mieszkalny		5. MIEJSCOWOŚĆ: Wiączyń Dolny	
2. OBECNA FUNKCJA: Dom mieszkalny	3. MATERIAŁ: Drewniany	4. DATOWANIE: Początek XX w.	6. GMINA: Nowosolna
		7. POWIAT: łódzki wschodni	
		8. WOJEWÓDZTWO: łódzkie	
		9. KOD POCZTOWY: 92-701	
		10. ADRES: Wiączyń Dolny 41	
		11. LOKALIZACJA: Przy rozjeździe dróg powiatowych	
		12. LOKALIZACJA ARCHEOLOGICZNA: nr obszar AZP 66-53, nr st. na obszarze AZP 7, nr st. w miejscowości 3	
		13. NUMER EWIDENCYJNY DZIAŁKI: 105, obręb Wiączyń Dolny	
		14. WŁASNOŚĆ: Prywatna	
		15. RODZAJ UŻYTKOWNIKA: Mieszkalne	
		16. INFORMACJE O OCHRONIE: Zapis w planie zagospodarowania przestrzennego uchwała Nr XXXIII/225/05 Rady Gminy Nowosolna z dnia 13 czerwca 2005 r.	
17. STAN ZACHOWANIA: Zaniedbany		18. RODZAJ ZAGROZEŃ: Brak bieżącego remontu, pielęgnacji, nowe inwestycje w sąsiedztwie obiektu	
19. WPISUJĄCY DANE: Lamcha		20. DATA WYKONANIA EWIDENCJI: Wrzesień 2012	

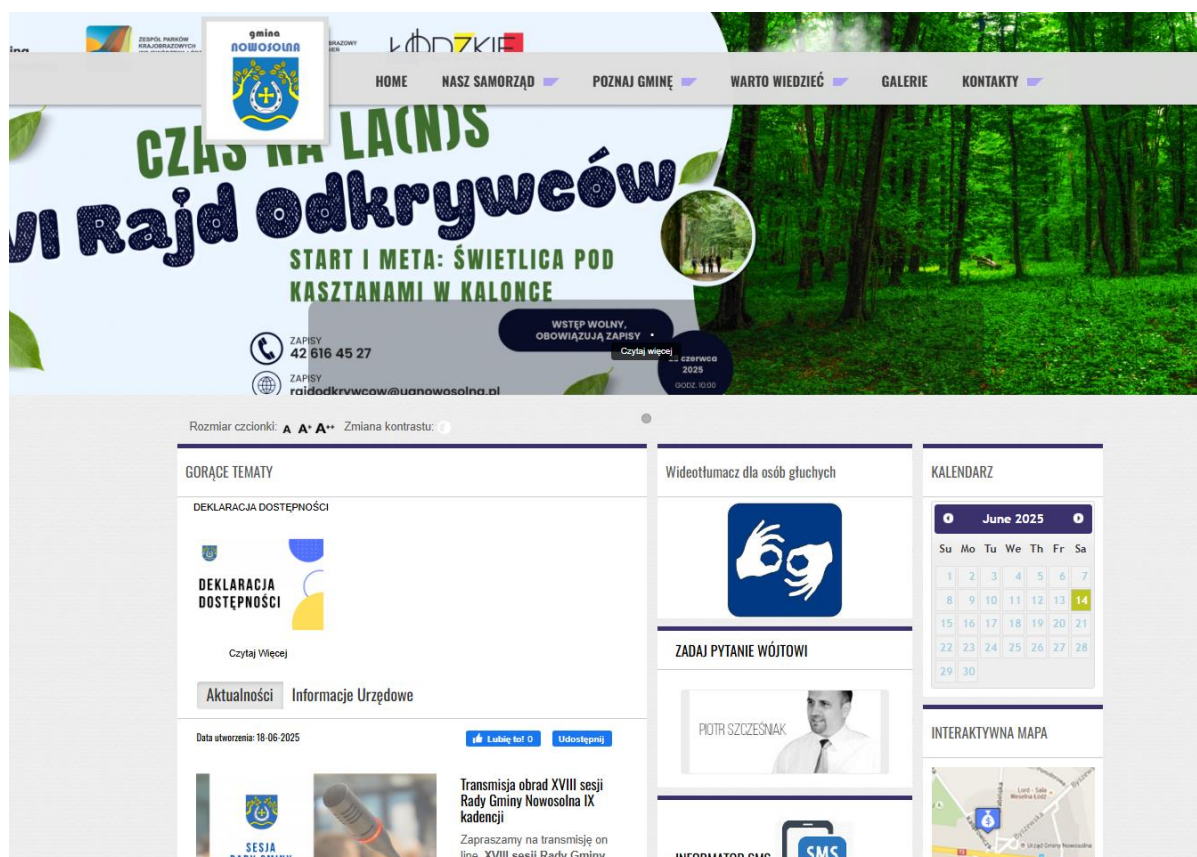
Karty gminnej ewidencji zabytków

- **Opracowanie wirtualnej panoramy gminy Nowosolna**

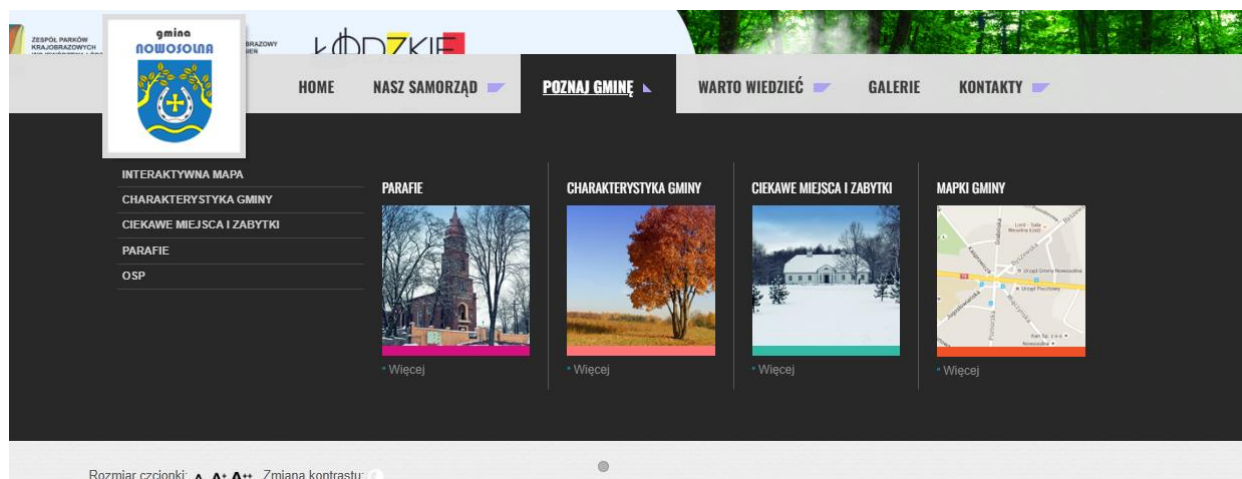
W celu upowszechniania dziedzictwa kulturowego gminy należy kontynuować opracowywanie i udostępnianie na stronach internetowych gminy Nowosolna, GPCiE i PKWŁ informacji o dziedzictwie kulturowym obszaru, wirtualnych panoram gminy Nowosolna, zawierających najciekawsze obiekty i obszary zabytkowe z terenu gminy z uwzględnieniem cennego lokalnego krajobrazu i walorów tożsamości regionalnej. Na stronie WWW należy nadal zamieszczać informacje o obiektach i obszarach zamieszczonych w gminnej ewidencji zabytków gminy Nowosolna.

Na stronach internetowych: gminanowosolna.pl/#, w zakładce „Poznaj gminę” → „Ciekawe miejsca i miejscowości”, „Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Nowosolna”, „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Nowosolna” oraz „Mapa Stanowisk Archeologicznych”, służące propagowaniu wiedzy o kulturze lokalnej i etnografii.

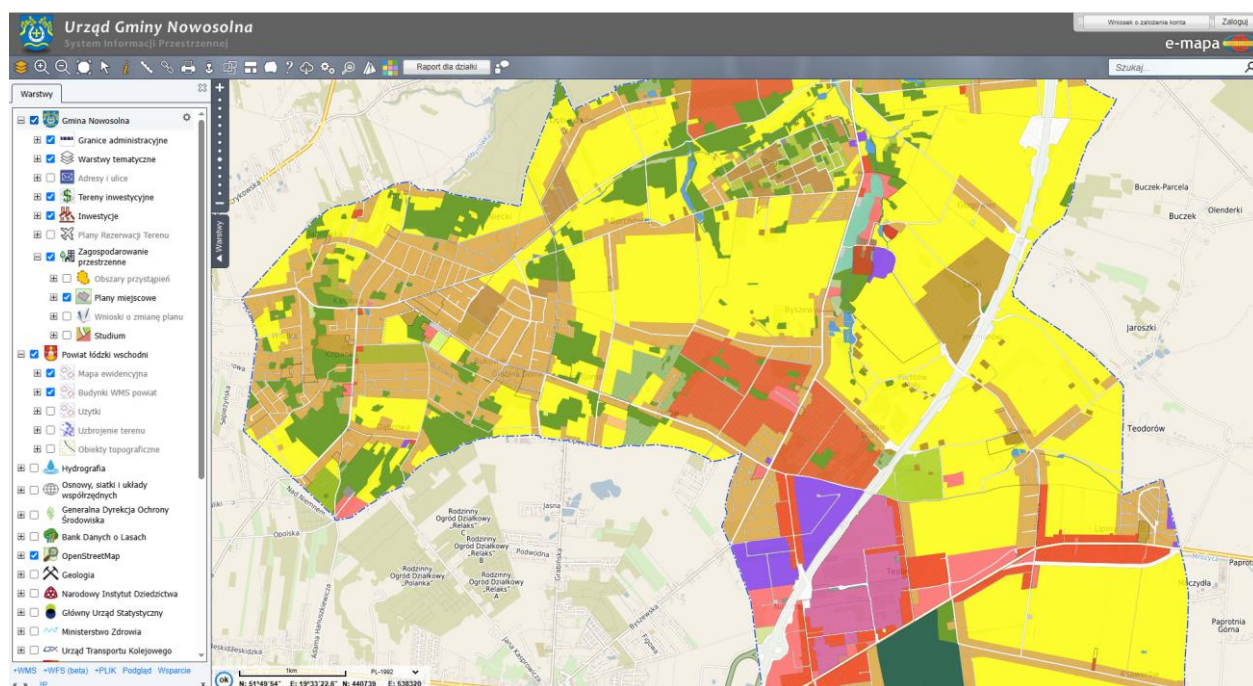
Na stronie GPCKiE pojawiają się wirtualne panoramy gminy Nowosolna. Opracowywane są profesjonalne strony zawierającej najciekawsze obiekty i obszary zabytkowe z terenu gminy Nowosolna, z uwzględnieniem cennego krajobrazu kulturowego.

Strona internetowa zawierająca bieżące informacje

Strony zawierające bieżące informacje o zasobach Gminy Nowosolna

Strony zawierające bieżące informacje przestrzenne

Plichtów 21
gm. Nowosolna

[ZAJĘCIA](#) [AKTUALNOŚCI](#) [KULTURA W SIECI](#) [O NAS](#) [KALONKA](#) [EKOLOGIA](#) [KULTURALNA NOWOSOLNA](#) [KONTAKT](#)

A A⁺ A⁺⁺

AKTUALNOŚCI

[ZOBACZ WSZYSTKIE >](#)

WARSZTATY WAKACYJNE
Plichtów 07-11.07.25
Kalonka 14-18.07.25

Warsztaty: pokazy Cyklowe, budowanie torów przeszkód, Dogoterapia, Warsztaty ceramiki

Zapisy od 16 czerwca tel. 519 150 012, cena 50-70 zł/dzień - woda 8.00-16.00

15/06/2025

Wakacje z CKiE

Zapraszamy dzieci w wieku 7-11 lat w lipcu. Pierwszeństwo w zapisach mają dzieci z terenu gminy Nowosolna.

[WIĘCEJ >](#)

NOC KUPAŁY
21 czerwca od 18.00

warsztaty, ognisko z kiełbaskami i folkowa potańcówka, informacje i zapisy 519150012

warsztaty śpiewu archaicznego, wianki, struganie lyżek, warsztaty dla dzieci

wystąpią: zespół folkowy DOBRE SOBIE i zespół z kapelą BYSZEWIANIE

07/06/2025

NOC KUPAŁY

Zapraszamy na coroczne warsztaty z koncertem, a w tym roku z potańcówką folkową

[WIĘCEJ >](#)

Strony zawierające bieżące informacje o kulturze regionu

Gmina Nowosolna

28 kwietnia · 🌐

...

👏👏 Zawsze wiedzieliśmy, że **Zespół Ludowy Byszewianie** to ludzie pełni fantazji, ale że przeniosą swoją energię na bieżnię... tego się nie spodziewaliśmy!

Życzymy wszystkim takiego tempa i radości w nadchodzącym tygodniu, a za Byszewian nieustająco trzymamy kciuki, by dołączyli do grona najlepszych wykonawców, którzy będą reprezentować nasze województwo na Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym 🎭👏

#Byszewianie #GminaNowosolna #Nowosolna #LudzieZPasją #Energia #Fantazja #TradycjaŻyje #KulturaŁączy #RazemMożemyWięcej

Zespół Ludowy Byszewianie

25 kwietnia · 🌐

Strony zawierające bieżące informacje o kulturze regionu

Działanie 2

Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym i promocja gminy

Zadania

- **Realizacja Lokalnego Programu Mikrograntów i Moc Małych Społeczności**

Gmina Nowosolna realizuje wspólnie z Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS oraz Narodowym Instytutem Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego Lokalny Program Mikrograntów. Przyznawana dotacja wynosi od 1 000 zł do 3 000 zł na realizację inicjatywy aktywizującej lokalną społeczność.

Mikrogranty wspierają przedsięwzięcia odpowiadające zadaniom wynikającym z Uchwały Nr IX/75/2024 Rady Gminy Nowosolna i dotyczą m. in.: rozwoju kultury i sztuki oraz ochrona dziedzictwa narodowego, promocji turystyki i krajoznawstwa, promocja inicjatyw społecznych dzieci, młodzieży i osób starszych. Aplikować mogą organizacje pozarządowe i inne podmioty działające na rzecz mieszkańców, które są zarejestrowane lub działają na terenie gminy Nowosolna.

Realizacja projektów stanowi doskonałą okazję wzmocnienia sąsiedzkich więzi, ożywienia przestrzeni wokół siebie i pokazania, że wspólnie można więcej.

Program współpracy Gminy Nowosolna z organizacjami pozarządowymi działa bardzo skutecznie, a dedykowane szkolenia dla NGO przynoszą wymierne efekty.

W wyniku naboru „Moc Małych Społeczności” z Gmina Nowosolna Fundacja Centrum św. Ojca Pio Dobre Miejsce zdobyła 50 000 zł na realizację projektu: „Bez prądu, ale z siłą na Wzniesieniach –

warsztaty zaradności dla lokalnej odporności” i znalazła się na bardzo wysokim miejscu w województwie łódzkim.

Koło Gospodyń Wiejskich w Moskwie ma również szanse na realizację projektu „Moc jest w Kole”. Dzięki tym działaniom środki zewnętrzne trafiają do Gminy Nowosolna, a projekty realizowane przez lokalne NGO służą wszystkim mieszkańcom.

Moskwa i okolice

• Upowszechnianie legend

Należy kontynuować upowszechnianie cennego dziedzictwa kultury niematerialnej gminy Nowosolna do których należy legenda związana z występowaniem głazów narzutowych, które stały się symbolem regionu i powinny być przekazywane kolejnym pokoleniom. Głazy narzutowe od wieków stanowią powszechnie używany budulec do wznoszenia obiektów mieszkaniowych i gospodarczych – takich jak obory, stajnie, ogrodzenia. Służą również do utwardzania dróg tzw. „kocich łbów”. Głazy narzutowe również obecnie stanowią „modny” materiał budowlany, zbierany i wykorzystywany do budowy fundamentów, ogrodzeń, jako ozdoba do ogrodów. Wykorzystywane są także przez firmy kamieniarskie do wznoszenia pomników w celu upamiętnienia bohaterów narodowych i wydarzeń historycznych. Kontynuacji wymaga rozpowszechnianie legend związanych z występowaniem głazów narzutowych prowadzone przez pracowników Dyrekcji Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich. Celowe jest również rozpowszechnianie treści legendarnych poprzez udostępnianie ich na stronie internetowej gminy i LDG. Konieczne jest włączenie szkół gminnych do popularyzacji treści podań ludowych oraz przeprowadzenie konkursu „Głazy narzutowe jako element krajobrazu gminy Nowosolna”.

Budulec lokalny w zabudowie wsi

- **Organizacja spotkań związanych z miejscem bitew.**

Konieczna jest kontynuacja cyklicznych imprez upamiętniających wydarzenia historyczne, które w ostatnich latach cieszą się bardzo dużym powodzeniem. Liczne miejsca związane z toczącymi się starciami na przełomie listopada i grudnia 1914 roku podczas Bitwy Brzezińskiej i pamiątki historycznych tragicznych walk m. in. w Starych Skoszewach i Wiączyniu Dolnym mogą stanowić obszary rekonstrukcji wydarzeń historycznych. Odtwarzanie wydarzeń może odbywać się w Starych Skoszewach, gdzie wydarzenia historyczne odcisnęły piętno.

Celowe jest kontynuowanie organizowania przy współudziale Parafii Wniebowzięcia NMP i Św. Barbary w Starych Skoszewach, Wójta i Rada Gminy Nowosolna, Gminno Parkowego Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie, szkół z terenu gminy, Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Gminy Nowosolna, Koła Gospodyń Wiejskich w Starych Skoszewach, Ochotniczej Straży Pożarnej w Starych Skoszewach i Lipinach cyklicznych uroczystych gminnych obchodów Święta Odzyskania Niepodległości.

Kontynuacja obchody święta sprzyja zachowaniu pamięci żołnierzy poległych podczas II Wojny Światowej i edukacji regionalnej prowadzonej przy współpracy nauczycieli i uczniów szkół gminnych oraz zespoły śpiewacze. Elementem wartym kontynuowania jest również towarzyszący

obchodom poczęstunek tradycyjnymi potrawami przygotowanymi przez Koło Gospodyń Wiejskich ze Starych Skoszew oraz specjałem lokalnym „żurem Skoszewskim”.

Władze gminy, placówki oświatowe, przedstawiciele organizacji oraz mieszkańcy gminy uczestniczący licznie w obchodach Święta Niepodległości dają piękny przykład postawy patriotycznej, kultywowania wydarzeń historycznych i tradycji niepodległościowych.

- **Promocja imprez o charakterze kulturowym**

Organizacja imprez kulturowo – folklorystycznych - takich jak: Majówka Samorządowa, Dożynki Powiatowe i Gminne, Opłatek Wigilijny, Dzień Odzyskania Niepodległości, czy Święto Pieroga, Święto Ziemniaka i Dzień Seniora powodują zwiększenie identyfikacji mieszkańców z kulturą regionu. Przedsięwzięcia te mają na celu promocję dziedzictwa kulturowego gminy, wzmocnienie pozycji gminy Nowosolna jako obszaru atrakcyjnego kulturowo i wykreowanie pozytywnego jej wizerunku oraz przede wszystkim integrację społeczności lokalnej.

Prężnie działające na terenie gminy: zespoły śpiewacze/ludowe - Byszewianie, Wiączynianka, chór męski DYSONANS, Parafialna Orkiestra ze Starych Skoszew, uświetniają swoimi występami zarówno uroczystości lokalne, jak też reprezentują gminę na zewnątrz, uczestnicząc w imprezach o różnym zasięgu. Działające zespoły/formacje przyczyniają się do integracji mieszkańców, kształtowania lokalnej dumy oraz zachowania tożsamości.

Czynny udział w wymienionych powyżej uroczystościach Kół Gospodyń Wiejskich, funkcjonujących praktycznie we wszystkich sołectwach i jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej z Lipin i ze Starych Skoszew przyczynia się do zachowania miejscowych tradycji i zwyczajów kulinarnych.

Organizatorzy i uczestnicy imprez o charakterze kulturowym i folklorystycznym zdają sobie sprawę z wielowiekowej tradycji ich urządzania i uważają coroczny udział we wszystkich uroczystościach za istotny element własnej tożsamości lokalnej.

Wartym podkreślenia jest realizowany projekt pod nazwą „ŻYWA PIEŚŃ LUDOWA” dofinansowany ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury. Pokazuje on jak brzmiała muzyka Wzniesień Łódzkich. Odpowiedź znajduje w spotkaniach z ostatnimi śpiewakami miejscowymi i z mistrzami śpiewu z regionów.

Gmina Nowosolna dla Niepodległej

9 listopada od godz.15.00
Ognisko Patriotyczne
Plac sołecki w Dobieszkowie

10 listopada od godz.18.00
Ognisko ze śpiewankami
w ogrodzie Ks.Roberta Batolika, Stare Skoszewy przy plebanii

11 listopada od godz.10.00
Stare Skoszewy
Uroczyste Obchody Dnia Niepodległości

10.00 Msza w intencji Ojczyzny-Sanktuarium Maryjne
11.00 część oficjalna przy mogile-Cmentarz parafialny
11.50 Koncert patriotyczny- Strażnica OSP
12.30 poczęstunek żurem skoszewskim - Strażnica OSP

Organizatorzy: Gmina Nowosolna,CKiE w Plichtowie, Parafia w Starych Skoszewach, SP w Starych Skoszewach, OSP gminne, sołectwo Dobieszków

Organizacja imprez kulturowo – folklorystycznych

Klub Sportowy Unia Wzniesień Łódzkich wspólnie z mieszkańcami gminy Nowosolna realizuje rodzinny piknik sportowy, towarzyszą mu ciekawe atrakcje, w tym m.in.: konkursy regionalne realizowane na boisku w Kopance. Projekt dofinansowano w ramach Lokalnego Programu Mikrograntów: Mikrogranty w Gminie Nowosolna 2025 ze środków Gminy Nowosolna oraz ze środków Narodowego Instytutu Wolności - Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego

w ramach Rządowego Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030 realizowanego przez Centrum OPUS.

- **Wykreowanie pamiątek regionalnych**

W skoszewskim kościele znajduje się cudowny, słynący łaskami obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem. Namalowany w drugiej połowie XVI w., prawdopodobnie wykonany w Rzymie na polecenie papieża Grzegorza Wielkiego. Wizerunek Matki Bożej może stać się pamiątką gminy Nowosolna.

W ramach realizacji projektu pn.: *„Jarmark średniowieczny jako wstęp do odbudowy grodziska w miejscowości Stare Skoszewy”* zostały przygotowane gadżety z logo-herbem Starych Skoszew, propagujące historię miejscowości i grodziska oraz reklamujące i upamiętniające imprezę. Stanowiły one swego rodzaju promocję tego unikatowego w skali kraju zabytku archeologicznego.

Gadżety promujące Gminę Nowosolna

- **Wspieranie specjalów lokalnych i wpisanie ich na ministerialną listę krajowych produktów regionalnych oraz ich promocja**

Produkty regionalne decydują o kolorycie, odrębności i specyfice wyodrębnionego obszaru stanowiąc jego bogactwo kultury kulinarnej, dlatego nadal należy kreować regionalne specjały

np. pierogi, które stały się symbolem „Święta Pieroga” organizowanym przez sołectwo Moskwa, któremu towarzyszy degustacja pierogów, ciast i innych pyszności i żur Skoszewski serwowany podczas uroczystych obchodów Dnia Niepodległości w Starych Skoszewach.

Zakłada się wpisanie pierogów z Moskwy i żuru Skoszewskiego na listę produktów regionalnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Specjały lokalne

Należy kontynuować udział w konkursach kulinarnych, bowiem żur skoszewski przygotowany przez KGW Stare Skoszewy zajął zaszczytne drugie miejsce w prestiżowym kulinarnym konkursie. KGW Borchówka, Byszewy, Kalonka, Kopanka, Ksawerów, Lipiny, Moskwa, Stare Skoszewy, Wiączyń Dolny, Wiączyń – Malownicza promują lokalne kulinaria na wszystkich wydarzeniach lokalnej kultury.

Kolo Gospodyń Wiejskich w Byszewach

• **Propagowanie dziedzictwa kulturowego w Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie**

Zakłada się kontynuowanie spotkań malarskich, warsztatów lepienia z gliny i innych zajęć o charakterze kulturowym, mające na celu edukację regionalną mieszkańców i promowanie bogatej historii i kultury gminy Nowosolna. Kultywowanie lokalnych obyczajów, tradycji, rzemiosła ludowego, wymiana doświadczeń kulinarnych.

Należy promować działania realizowane przez Gminno Parkowym Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie w tym próby, warsztaty i koncerty zespołu śpiewaczego „Byszewianie”, podczas których członkowie zespołu dzielą się wiedzą o tradycjach charakterystycznych dla regionu.

Intensywnych działań promocyjnych wymagają cyklicznie organizowane przez Gminno Parkowe Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie imprezy kulturowo-folklorystyczne takie jak:

- Dni Gminy (poprzednio „Majówka Samorządowa”), połączona z obchodami Dnia Samorządowca, Dnia Matki i Dnia Dziecka,
- „Taneczny Piknik” – warsztaty otwarte, w czasie których mieszkańcy biorą udział w lekcjach tradycyjnych tańców polskich, jak również poznają tańce innych krajów europejskich,

- „Jarmark Średniowieczny”, na którym można dowiedzieć się jak wyglądało życie Słowian w okresie przedpaństwowym,

- Święto Odzyskania Niepodległości

- plener malarski,

- Dożynki Gminne – impreza, najbardziej nawiązująca do tradycji regionu, podczas której sołectwa wraz z kołami gospodyń wiejskich przygotowują tradycyjne polskie i regionalne potrawy, a mieszkańcy włączają się w przygotowanie tradycyjnych wieńców dożynkowych.

Działania Gminno Parkowego Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie polegające na zaspokajaniu potrzeb i aspiracji kulturalnych społeczeństwa poprzez tworzenie i upowszechnianie różnych dziedzin kultury oraz sztuki profesjonalnej i amatorskiej, wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturowej, ochronie dziedzictwa kulturowego i środowiska powinny być szeroko propagowane na poziomie regionalnym.

Gminno Parkowe Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie jest beneficjentem projektów Wolontariatu Europejskiego. W ramach projektu gości wolontariuszy z krajów europejskich. Każdy z projektów zakłada odmienne działania i wynikające z tych działań produkty. W ramach realizacji projektów powstała książka porównująca polskie i rumuńskie tradycje i zwyczaje (w języku polskim, angielskim i rumuńskim) nagrano również płyty DVD z tańcami europejskimi. Powstałe produkty wymagają szerokich działań promocyjnych i rozpowszechniających.

W ramach tych projektów organizowane są warsztaty, spotkania i wywiady tematyczne mające na celu poznanie różnych kultur i tradycji, np. wieczór rumuński, grecki, taneczny piknik (na którym odbywają się warsztaty tańca greckiego i izraelskiego), czy warsztaty folklorystyczne połączone z występami zespołów z Ukrainy, Bułgarii, Serbii, Tajwanu.

Gminno Parkowe Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie realizuje także program Grundtvig, który opiera się na współpracy międzypokoleniowej osób młodych i starszych. W ramach projektu organizowane są warsztaty dotyczące ginących zawodów, z udziałem prelegentów z dziedziny etnografii z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. W ramach działań projektowych powstała książka na temat tradycyjnych zawodów, która zbiera w sobie profesje charakterystyczne i popularne od wieków dla wszystkich krajów partnerskich. Jednym z produktów projektu jest nagrana płyta DVD z tańcami – Polska wybrała 2 tańce: poloneza i oberka.

W Gminno Parkowym Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie nie brakuje także spotkań mających na celu promowanie bogatej historii i kultury obszaru gminy oraz pogłębianie szacunku dla dziedzictwa dziejowego.

Ważnym wydarzeniem zainicjowanym przez władze gminy Nowosolna, przy współudziale Gminno Parkowego Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie, wpisującym się w tematykę tożsamości regionalnej jest podpisanie w dniu 10.10.2014 roku umowy o partnerstwie pomiędzy gminą

Nowosolna a gmina Sulzfeld. Celem zawartej umowy jest rozwijanie współpracy polegającej m.in. na: organizowaniu wymiany młodzieży, ułatwianiu kontaktów przedsiębiorcom, rozwijanie turystyki i wymiany kulturowej, realizowanie projektów w ramach Unii Europejskiej. To właśnie z tego obszaru, przybyli na początku XIX wieku, na teren ówczesnej gminy Nowosolna, koloniści niemieccy, w ramach tzw. „kolonizacji fryderycjańskiej”, przeprowadzonej po III rozbiorze, nadając tym ziemiom nazwę Neu-Sulzfeld. Osadnicy z Niemiec wywarli istotny wpływ na rozwój terenów obecnej gminy Nowosolna oraz kształtowanie tradycji kulturowych. Koleje historii obu krain geograficznych wywarły silny związek między nimi.

- **Edukacja regionalna mieszkańców**

Zachowanie i propagowanie dziedzictwa winno odbywać się przy współudziale społeczności lokalnej. Dlatego trzeba podjąć działania w celu propagowania wiedzy o zabytkach i zasadach ochrony. Należy umacniać w mieszkańcach gminy poczucie tożsamości poprzez identyfikowanie specyfiki i odrębności lokalnej. Szczególną uwagę należy zwrócić na edukację w zakresie dziedzictwa kulturowego poczynając od szkół, gdzie dzieci i młodzież trzeba zachęcać do poznawania historii swojego najbliższego miejsca zamieszkania. Kolejną ważną grupą, do której należy kierować te działania są właściciele i użytkownicy zabytków.

Ważnym elementem realizowanego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest poszerzanie wiedzy i świadomości społecznej mieszkańców gminy na temat wagi kultywowania tradycji kulturowych gminy i regionu. Szczególnym miejscem poszerzania wiedzy kształtującej tożsamość regionalną i lokalną jest oprócz rodziny szkoła.

Urząd Gminy Nowosolna we współpracy z Gminno Parkowym Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie oraz placówkami oświaty winien kontynuować realizację szeregu działań na rzecz popularyzacji dziedzictwa kulturowego gminy Nowosolna, m.in. wystaw, konkursów, działań edukacyjnych, wydawniczych i promocyjnych, stawiając sobie za cel edukację społeczności lokalnej i jej propagowanie zwłaszcza wśród najmłodszych mieszkańców gminy. Należy kontynuować takie inicjatywy jak - Jarmark Średniowieczny i organizację konkursów literackich i plastycznych. Najistotniejszymi celami, do osiągnięcia są: poznanie historii i dziedzictwa kulturowego miejscowości Stare Skoszewy, budowanie tożsamości lokalnej, rozwijanie zainteresowania historią gminy i regionu.

W Szkole Podstawowej w Starych Skoszewach, podczas zajęć bibliotecznych, wychowawczych oraz lekcji języka polskiego prezentowano postać Jarosława Iwaszkiewicza, jego twórczość oraz związek z Byszewami i terenem gminy Nowosolna.

Szkoła Podstawowa w Starych Skoszewach w listopadzie 2006 roku otrzymała imię króla Władysława Jagiełły, co ma ścisły związek z przeszłością historyczną tej miejscowości – nadaniem przez tego władcę w roku 1426 praw miejskich Skoszewom. Każdego roku, w rocznicę nadania szkole imienia, następuje uroczyste przyjęcie pierwszoklasistów w poczet uczniów. Podczas uroczystości

przygotowywane są przedstawienia związane z przeszłością historyczną oraz patronem szkoły. Także treść hymnu szkoły ściśle związana jest z historią tych ziem.

Bardzo ważnym działaniem jest kontynuacja przez Szkołę Podstawową w Starych Skoszewach we współpracy ze środowiskiem lokalnym - mieszkańcami, OSP, KGW cyklicznej imprezy plenerowej pod nazwą: Święto Szkoły – W średniowiecznym mieście. Imprezie towarzyszy szereg działań okolicznościowych, m. in. organizowane są konkursy plastyczne: „Portret Króla Władysława Jagiełły”, „Korona Króla Władysława Jagiełły”, „Zamek Średniowieczny”, „Makieta osady”, „Wyroby z biżuterii”, „wyroby z gliny” oraz konkursy literackie: „Legenda o Starych Skoszewach”. Organizowane są pokazy walk średniowiecznych oraz życia w średniowieczu. Koło Teatralne Parawan przygotowało przedstawienie teatralne: „Jak Skoszewy miastem się stały?”, które wielokrotnie prezentowano w szkole, podczas imprez gminnych oraz Powiatowego Przeglądu Zespołów Teatralnych „Złota Maska” – zdobywając Grand-Prix konkursu.

Do istotnych działań edukacyjnych należą organizowane przez Szkoły Podstawowe: w Lipinach oraz w Starych Skoszewach rajdy piesze po Parku Krajobrazowym Wzniesień Łódzkich oraz tzw.: „Majowe Rajdy Przedszkolaka”. Zarówno wychowankowie, jak i zaproszeni goście podczas spacerów szlakami PKWiL poznają lokalną historię, zwiedzają ciekawe miejsca, uczestniczą w zabawach i konkursach tematycznych.

Ważnymi inicjatywami edukacyjnym są również sprawowane przez szkoły z terenu gminy Nowosolna działania w zakresie opieki nad miejscami pochówku poległych w czasie działań powstańczych oraz wojennych. W ramach tych inicjatyw Szkoła Podstawowa w Lipinach opiekuje się pomnikiem ku czci pomordowanych w czasie II wojny światowej położonym w Lesie Wiączyńskim. Szkoła Podstawowa w Starych Skoszewach opiekuje się Grobem Nieznanego Żołnierza oraz Grobem Powstańca Styczniowego, położonymi na cmentarzu parafialnym w Starych Skoszewach. Szkoła w Wiączyniu Dolnym opiekuje się cmentarzem z okresu I wojny światowej położonym na skraju Lasu Wiączyńskiego. Uczniowie wraz z kadrą nauczycielską kilka razy w roku, przy okazji ważnych rocznic państwowych oraz świąt religijnych sprzątają miejsca pamięci, składają kwiaty oraz zapalają znicze ku czci poległym.

Informacje dla mieszkańców

• Ochrona walorów i wartości materialnych i niematerialnych przy jednoczesnym ich wykorzystaniu jako czynnik rozwoju obszaru gminy Nowosolna

Działania podejmowane przez władze lokalne powinny mieć na celu zahamowanie nieuchronnej degradacji obiektów materialnych oraz przywróceniu im walorów estetycznych. Pośredni wpływ na odpowiednie utrzymanie obiektów zabytkowych lub obiektów o wartościach kulturowych (m.in. dobra kultury współczesnej), oraz poprawę ich stanu zachowania mają ustalenia precyzowane w dokumentach planistycznych gminy: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nowosolna oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Formułowane w planach miejscowych zasady ochrony konserwatorskiej są przestrzegane w procesie inwestycyjnym.

Oprócz cennych zabytków materialnych gminy Nowosolna na uwagę zasługują również wartości niematerialne, czyli tożsamość regionalna w postaci zespołów ludowych, twórców rzemiosła czy produktów lokalnych. Niematerialne dziedzictwo kulturowe, to wszystkie przekazane nam przez przodków, nieuchwytne przejawy tego, co tworzy pewną grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Wzmacnia poczucie przynależności do społeczności lokalnej i określa miejsce podregionu w świecie. Są to odziedziczone po przeszłych pokoleniach praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy oraz związane z nimi przedmioty, czy też miejsca. Wiedza taka zostaje przekazana przez dziadków, rodziców, w szkole, w trakcie świąt i uroczystości. Przekaz międzypokoleniowy dziedzictwa niematerialnego jest głównym sposobem na zapewnienie jego przetrwania. Niematerialne dziedzictwo kulturowe nie zawsze jest oryginalne czy wyjątkowe. Każdy przejaw tego dziedzictwa jest ważny i cenny dla tych, którzy go praktykują i którym zapewnia ono

poczucie przynależności do ich wspólnoty tzw. Małej ojczyzny i dlatego każde zjawisko zasługuje na przetrwanie.

- **Promocja zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego gminy Nowosolna**

W ramach promocji gminy Nowosolna wydano Mapę turystyczną Gminy Nowosolna, zatytułowaną „Informator turystyczny, Miejscowości i ciekawe miejsca, Dziedzictwo kulturowe”, która zawiera także krótką charakterystykę gminy, przedstawia najciekawsze miejsca i miejscowości, zarówno pod względem kulturowym, jak i przyrodniczym i krajobrazowym.

Na stronach internetowych zaktualizowano informacje o walorach gminy Nowosolna opatrzone licznymi fotografiami, które posiada obszerną część poświęconą historii gminy. Celem opracowanych stron jest promocja gminy i jej zasobów. Informacje tam zawarte są bardzo często wykorzystywane przez turystów, nauczycieli i środowiska lokalne.

Działania promocyjne powinny być nadal kontynuowane i upowszechniane na stronach internetowych gminy Nowosolna oraz na terenie Urzędu Gminy w gablotach.

W ostatnim czasie odbyło się spotkanie we współpracy z Jowitą Wójcik-Zielińską - działaczką społeczną z wieloletnim doświadczeniem i Kołami Gospodyń Wiejskich. omawiano specyfikę działań KGW i skutecznie łączenie tradycji ze współczesnymi potrzebami lokalnych społeczności. Dzieleno się sprawdzonymi pomysłami na zaangażowanie młodzieży w lokalne działania. Omawiano również możliwości pozyskania kwoty 12 000 zł na wspólne działania z młodymi ludźmi, mieszkańcami.

Działanie 3

Rozwój turystyki kulturowej w oparciu o walory krajobrazowe i historię obszaru

Rozwój turystyki w oparciu o zabytki pozwoli na ożywienie omawianego obszaru, zwiększy miejsca pracy i wpłynie na rozwój gospodarczy gminy. W obecnych procedurach wykorzystanie

zabytków na potrzeby turystyczne, edukacyjne i społeczne jest wymogiem w staraniu się o dotacje finansowe.

Zadania

- **Wykreowanie markowego produktu „Nowosolna - spotkanie z historią, tradycją i kulturą”**

„Nowosolna spotkanie z historią i kulturą” - produkt turystyczny dający szansę rozwoju, ożywienia i odnowy obiektów zabytkowych i ich wykorzystania na cele turystyczne.

Władze Gminy Nowosolna za pośrednictwem Lokalnej Grupy Działania „STER” otrzymały do Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi wsparcie na realizację projektu pn.: „Jarmark średniowieczny jako wstęp do odbudowy grodziska w miejscowości Stare Skoszewy”, w ramach działania: Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju dla małych projektów. Jarmark Średniowieczny stał się początkiem starań by ta jedna z najstarszych pamiątek kultury nie została zapomniana. Głównym celem projektu jest uświadomienie mieszkańcom początków powstania Starych Skoszew, istnienia grodziska i ważności tego miejsca dla rozwoju gminy, umocnienie tożsamości mieszkańców gminy, integracja mieszkańców poprzez wspólne działania projektowe, promocję turystyczną obszaru, stworzenie cyklicznej atrakcji turystycznej, promocja lokalnych twórców ludowych, ich produktów i usług, których podstawę stanowią lokalne zasoby oraz zaznajomienie uczestników (głównie dzieci i młodzież) z dawnymi zawodami. Zadaniem projektu jest przyczynienie się do wzmocnienia więzi społeczności lokalnej z miejscem zamieszkania, pobudzenie aktywności lokalnej oraz poszerzenie i wzbogacenie oferty spędzania wolnego czasu.

W minionych latach podczas Jarmarku Średniowiecznego na terenie Szkoły Podstawowej w Starych Skoszewach oraz Gminno Parkowego Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie odsłonięto tablicę informacyjną, przygotowano: wystawę poświęconą grodzisku skoszewskiemu, makietę grodziska skoszewskiego oraz wizualizację komputerową tego miejsca. Podczas jarmarku dzieci ze Szkoły Podstawowej w Starych Skoszewach zaprezentowały fragmenty spektaklu teatralnego, wielokrotnie nagradzanego na różnych konkursach i przeglądach artystycznych, pod tytułem: „Jak Skoszewy miastem się stały”. Następnie dr Jerzy Sikora z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego wygłosił prelekcję, podczas której przedstawił dotychczasowe wyniki badań terenu grodziska i podgrodzia.

Sanktuarium Maryjne w Starych Skoszewach

1,8 tys. polubienia • 2,1 tys. obserwujący

Odwiedź grupę

Wyślij wiadomość

Polub

Sanktuarium w Starych Skoszewach

Bogate tradycje historyczne i kulturowe Starych Skoszew są godne upowszechniania. Wykonana i postawiona tablica informacyjna na szlaku turystycznym ma za zadanie uporządkować i poszerzyć wiedzę zarówno mieszkańców, jak i turystów, dotyczącą dziejów tego miejsca i tej miejscowości.

Podobny cel przyświecał przygotowaniu makiety grodziska, która jest wykorzystywana podczas zajęć dydaktycznych z historii dla dzieci i młodzieży w szkole podstawowej oraz spotkań i imprez związanych z ideą odtworzenia grodziska - na terenie Gminno Parkowego Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie i w Urzędzie Gminy Nowosolna.

Podczas trwającego jarmarku średniowiecznego na terenie Gminno Parkowego Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie zagwarantowano szereg dodatkowych, ciekawych atrakcji, w tym: turniej rycerski, pokazy garncarstwa, wikliniarstwa, wizyta u zielarki, wróżenie u wiedźmy, wyrób glinianej biżuterii czy potrawy inspirowane średniowieczem.

Zadanie:

- **Oznakowanie zabytków i atrakcji kulturowych oraz tworzenie atrakcyjnych miejsc obsługi turystycznej**

Interesujące miejsca dziedzictwa kulturowego gminy Nowosolna są systematycznie znakowane i uatrakcyjniane turystycznie, co sprzyja edukacji regionalnej, rozwojowi turystyki kulturowej i rozwojowi gminy.

Należy w dalszym ciągu zarządzać wspólnymi inicjatywami prowadzącymi do coraz bardziej profesjonalnego oznakowania miejsc reprezentatywnych i interesujących kulturowo i turystycznie.

Nawet najbardziej cenne miejsca bez dobrej informacji o terenie, znalezisku czy lokalnym dziedzictwie nie są dostatecznie atrakcyjne dla potencjalnego turysty, który z uwagi na pęd panujący w obecnych czasach często przybywa do punktów wypoczynku bez merytorycznego przygotowania do zwiedzania i obcowania z kulturą. Dlatego należy zapewniać jak najlepsze warunki sprzyjające pozyskiwaniu zwiedzających, prowadzące do rozwoju turystyki kulturowej. Powstające w ostatnim czasie miejsca obsługi podróżnych sprzyjają tym inicjatywą.

Obszar Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich

MOŻLIWE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOSOLNA

Podstawy prawne ochrony zabytków

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa Rozdział 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292). Zgodnie z przepisami, obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach spoczywa na osobach fizycznych lub innych jednostkach organizacyjnych, w tym także na podmiotach sektora finansów publicznych, posiadających tytuł prawny do zabytku.

Źródła finansowania działań konserwatorskich i restauratorskich

Właściciele oraz zarządcy zabytków mogą korzystać z różnych źródeł finansowania działań mających na celu ich ochronę. Do kluczowych mechanizmów wsparcia należą:

1. Dotacje udzielane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz wojewódzkich konserwatorów zabytków

Celem Programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Finansowane są z budżetu państwa. Zgodnie z art. 77 ww. ustawy, mogą one być przeznaczane na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków może udzielać ze środków finansowych pochodzących z budżetu państwa, w części, której dysponentem jest wojewoda zgodnie z ustawą z 2003 r. dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanych na terenie województwa łódzkiego. Dotacje Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków mogą być udzielone na prace planowane do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym (art. 76 pkt 1), bądź przed upływem 3 lat po ich wykonaniu (refundacja) (art. 76 pkt 2) na wniosek właściciela, posiadacza zabytku wpisanego do rejestru zabytków, bądź osoby posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie.

Do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, których celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej zalicza się także rządowy Program Odbudowy Zabytków, którego celem jest wspieranie bezzwrotnymi środkami finansowymi jednostek samorządu terytorialnego w zakresie prac konserwatorskich i restauratorskich oraz robót budowlanych przy należącym do nich wpisanym do rejestru zabytków lub posiadającym wpis do ewidencji, Krajowy Plan Odbudowy, który mimo że nie jest programem dedykowanym stricte zabytkom środki z KPO mogą być przeznaczane na projekty, które pośrednio przyczyniają się do ochrony zabytków, np. termomodernizacja budynków zabytkowych czy inwestycje w odnawialne źródła energii w obiektach zabytkowych. Do innych programów można zaliczyć takie jak: Kultura ludowa i tradycyjna, Ochrona zabytków archeologicznych, Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju, Groby i cmentarze wojenne w kraju, Wspieranie działań muzealnych, Kultura cyfrowa, Infrastruktura kultury, Infrastruktura szkolnictwa artystycznego, Infrastruktura domów kultur, Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży, Kultura Dostępna, Edukacja artystyczna oraz Edukacja kulturalna.

2. Dotacje jednostek samorządu terytorialnego

Gminy, powiaty oraz województwa mogą przyznawać dotacje na działania dotyczące zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków. Zasady ich przyznawania określone są w uchwałach organów stanowiących poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego.

Dotacje celowe z budżetu województwa przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego (zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) w zakresie nakładów koniecznych na poprawę stanu zachowania dziedzictwa kulturowego w województwie łódzkim. O dofinansowanie może się ubiegać każdy, kto posiada tytuł prawny do

zabytku wpisanego do rejestru zabytków województwa łódzkiego. Dotacja przyznawana jest w wysokości do 50% całkowitej wartości planowanego zadania, w szczególnie uzasadnionych przypadkach - do 100%. Dotacje udzielane są zazwyczaj w ramach corocznych konkursów. Wg. założeń konkurs pod nazwą „Łódzkie dla zabytków” ogłoszonego w 2025 r. maksymalna wnioskowana kwota dotacji nie mogła być większa niż 200 tys. złotych.

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2023 poz. 40 z późn. zmianami) opieka nad zabytkiem oraz finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest zadaniem własnym gminy. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub prace rewitalizacyjno - renowacyjne znajdujących się w gminnej ewidencji zabytku określa odpowiednia uchwała, podejmowana przez radę gminy. Dotacje na prace przy zabytkach udzielane są na podstawie regulaminu, przyjętego w drodze uchwały np. w formie zarządzenia.

3. Środki Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków

Fundusz ten został utworzony na mocy nowelizacji ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. i stanowi państwowy fundusz celowy. Jego główne źródła finansowania to: administracyjne kary pieniężne nakładane w przypadkach naruszenia przepisów ochrony zabytków, zasądzone przez sądy środki w sprawach dotyczących przestępstw związanych z niszczeniem lub uszkodzeniem zabytków. Środki zgromadzone w Funduszu przeznaczane są w pierwszej kolejności na ratowanie zabytków zagrożonych lub uszkodzonych. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Fundusz kładzie duży nacisk na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

4. Środki unijne i fundusze międzynarodowe

Możliwe jest pozyskiwanie środków z funduszy europejskich o charakterze strukturalnym oraz programów międzynarodowych zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego. Dofinansowania te mogą obejmować zarówno działania związane z renowacją zabytków, jak i projekty edukacyjne czy promocyjne związane z ochroną dziedzictwa kulturowego. Do takich funduszy należy Program Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2021-2027 (FEŁ2027), Program

Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko – FEnIKS 2021 – 2027, w tym w szczególności jego VII Priorytet, w którym przewidziano alokację środków w wysokości 600 mln EUR na działania z zakresu infrastruktury kultury i turystyki kulturowej.

W zakresie działań zawiera się ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury. Realizowane będą inwestycje mające na celu wzmocnienie wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne w dwóch obszarach: Obszar 1: Rozwój infrastruktury kultury obejmujący tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w kulturze i w życiu społecznym; Obszar 2: Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego, którego celem jest podniesienie atrakcyjności najcenniejszych zabytków, poprawa obsługi ruchu turystycznego, tworzenie lub wzmocnienie marki zabytku oraz rozwój usług wykorzystujących nowoczesne technologie w zakresie prezentacji oferty.

5. Środki własne właścicieli i użytkowników zabytków

Obowiązkiem podmiotów posiadających tytuł prawny do zabytków jest dbałość o ich zachowanie, co obejmuje również ponoszenie części kosztów związanych z ich konserwacją i renowacją. Właściele oraz użytkownicy zabytków muszą zapewnić regularne przeglądy techniczne, dbać o stan techniczny i estetyczny obiektu oraz podejmować działania naprawcze, aby zapobiec degradacji substancji zabytkowej. Odpowiedzialność ta obejmuje także finansowanie zabezpieczeń przeciwpożarowych, przeciwwłamaniowych oraz monitorowania strukturalnego budynków. W przypadku ograniczonych zasobów finansowych możliwe jest ubieganie się o wsparcie w formie kredytów preferencyjnych, ulg podatkowych lub innych form pomocy finansowej, które mogą częściowo pokryć koszty niezbędnych prac konserwatorskich.

6. Fundusz kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w 2025 r. zadań dotyczących konserwacji i remontów obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym m.in. poprzez ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), Dysponentem Funduszu Kościelnego obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje te są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (tj.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni (tj.: chodniki, ogrodzenia, zieleń). a także stałych elementów wystroju wnętrz (tj.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

7. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

Wyróżnia się w nim dwa programy - program „Dostępność ponad barierami” oraz program „Dostępna przestrzeń publiczna”. Wspierają one kolejno dostosowanie obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami dostępu do przestrzeni publicznej, informacji i komunikacji, a także technologii, urządzeń oraz usług powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, na zasadzie równości z innymi osobami. Dofinansowanie może obejmować m.in. budowę podjazdów, wind, poszerzenie otworów drzwiowych, montaż uchwytów i barierek, czy ułożenie posadzek antypoślizgowych. Ingerencja może być tak duża, jak tylko pozwala ochrona zabytkowych wartości a jej zakres musi być oceniony przez nadzór konserwatorski. Nadrzędnym celem Funduszu jest likwidacja barier architektonicznych, a także informacyjno-komunikacyjnych. Dofinansowanie w poszczególnych modułach wynosi do 80% kosztów kwalifikowalnych realizowanych zadań.

8. Narodowe Centrum Kultury

Narodowe Centrum Kultury jest państwową instytucją kultury, której statutowym zadaniem jest podejmowanie działań na rzecz rozwoju kultury w Polsce. Realizuje on programy jak Bardzo Młoda Kultura (2023-2025), którego celem głównym jest rozwój podmiotowego uczestnictwa w młodzieży w kulturze i umacnianie tożsamości społeczności lokalnych; Program Kultura – Interwencje, skupiający się na działaniach kulturalnych wymagających interwencji, np.: jubileusze/rocznice istotnych wydarzeń dla tożsamości polskiej/lokalnej, działania unikatowe na skalę Polski, niwelowanie barier w dostępie do kultury, tworzenie nowej oferty kulturalnej czy podejmowanie w partnerstwie działań kulturalnych na rzecz społeczności lokalnej; EtnoPolska, czyli program, którego działania koncentrują się na zachowaniu trwałości tradycji, ich twórczym wykorzystaniu oraz badanie i propagowanie współczesnych zjawisk etniczno-kulturowych, szczególnie zachodzących na polskiej wsi - w ramach tego programu realizowane są zadania

z zakresu twórczości ludowej i amatorskiej wielu dziedzin, uwzględniające tradycyjne rękodzieło i rzemiosło, a także unikatowe zjawiska folkloru wiejskiego i miejskiego. O dofinansowania z dwóch ostatnich programów mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury, organizacje samorządowe jak i koła gospodyń wiejskich (wpisane do Krajowego Rejestru Kół Gospodyń Wiejskich i prowadzonego przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa), kościoły i związki wyznaniowe oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Więcej informacji na stronie: <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia>

9. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska I Gospodarki Wodnej

Głównym celem Funduszu jest dofinansowanie zadań dotyczących realizacji przedsięwzięć związanych z edukacją ekologiczną, ochroną przyrody i krajobrazu, ochroną powietrza, gospodarką odpadami i ochroną powierzchni ziemi oraz zasobów wodnych, badaniami naukowymi, a także monitoringiem środowiska. Do dofinansowania kwalifikowania w kontekście ochrony zabytków i innych dóbr dziedzictwa kulturowego są m.in. zabiegi pielęgnacyjne w drzewostanie lub na krzewach, zabiegi zabezpieczające drzewostan w tym założenie wiązań i podpór, obiekty małej architektury w szczególności zakup ławek parkowych, koszy na śmieci, stojaków na rowery, założenie monitoringu, np. w obrębie zabytkowej zieleni komponowanej. Wielkość wsparcia wynosi do 100% kosztów całkowitych zadania.

Więcej informacji na stronie: <https://www.wfosigw.lodz.pl/programy/>

10. Programy wspólnotowe

W szczególności Program Komisji Europejskiej Kreatywna Europa 2021–2027, który wspiera europejskie sektory kultury, filmu i kreatywne poprzez unijne granty dla sektorów kultury, kreatywnych i audiowizualnego. Zgodnie z założeniami Strategii Europa 2030, program Kreatywna Europa służyć ma inwestowaniu w sektory kreatywne i kulturę, aby wzmacniać ich konkurencyjność i znacząco przyczyniać się do wzrostu gospodarczego, zatrudnienia, innowacji i spójności społecznej. Wyróżnia się w nim Podprogram Kultura, którego celem jest promowanie lokalnych działań w dziedzinie dziedzictwa kulturowego i w ramach którego dopuszczalne jest dofinansowywanie sztuk widowiskowych i wizualnych, dziedzictwa i innych dziedzin, a także Podprogram MEDIA umożliwiający dofinansowanie kin i sektora audiowizualnego.

Więcej informacji na stronie: <https://www.kpk.gov.pl/inne-programy/program-kreatywna-europa>

Administracyjne kary pieniężne i ich przeznaczenie

Zgodnie z przepisami ustawy, kary pieniężne mogą być nakładane na podmioty, które bez wymaganego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób niezgodny z jego zakresem:

- przeprowadzają prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru,
- prowadzą roboty budowlane w otoczeniu zabytku,
- wykonują badania konserwatorskie, archeologiczne lub architektoniczne.

Kary te są nakładane przez organy ochrony zabytków i stanowią jedno ze źródeł finansowania Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków.

Konkluzja źródeł finansowania

System finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce opiera się na różnorodnych źródłach, w tym na funduszach publicznych, środkach samorządowych, dofinansowaniach unijnych oraz własnych środkach właścicieli zabytków. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz jej nowelizacje wprowadzają kompleksowe rozwiązania mające na celu wsparcie działań konserwatorskich i restauratorskich, a także zapewniają mechanizmy sankcji finansowych w przypadkach naruszenia przepisów dotyczących ochrony zabytków.

Potencjalne źródła dofinansowania działań związanych z ochroną zabytków i opieką nad nimi:

- **Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego** - Ochrona zabytków zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292). Finansowanie obejmuje konserwację, rewitalizację obiektów wpisanych do rejestru zabytków, wsparcie dla obiektów zagrożonych oraz tych o szczególnej wartości historycznej. Przykładowe działania: konserwacja elewacji historycznych budynków, restauracja fresków, renowacja rzeźb i detali architektonicznych.

Więcej informacji na stronie: <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow4>

- **Jednostki samorządu terytorialnego** - Dotacje na renowację zabytków wpisanych do rejestru oraz gminnej ewidencji zabytków, na podstawie art. 81 wspomnianej ustawy. Wsparcie może obejmować prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane. Przykładowe działania: rewitalizacja rynków miejskich, naprawa dachów zabytkowych kamienic, remonty kościołów o znaczeniu lokalnym, odbudowa historycznych murów miejskich. Więcej informacji na: Stronach internetowych poszczególnych urzędów miast i gmin.
- **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków** - Fundusz utworzony na podstawie nowelizacji

ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. Jego środki pochodzą z administracyjnych kar pieniężnych nakładanych za naruszenie przepisów ochrony zabytków. Środki przeznaczone są na ratowanie zabytków zagrożonych lub uszkodzonych. Przykładowe działania: stabilizacja konstrukcyjna uszkodzonych budynków, przeciwdziałanie wilgoci w obiektach zabytkowych, odbudowa spalonych części obiektów historycznych.

Więcej informacji na stronie: <https://www.gov.pl/web/kultura/narodowy-fundusz-ochrony-zabytkow-juz-dziala>

- **Fundusze unijne i międzynarodowe** - Możliwość pozyskiwania środków z funduszy europejskich i programów międzynarodowych, takich jak Program Kreatywna Europa (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/818). Finansowanie obejmuje nie tylko renowację zabytków, ale również projekty edukacyjne i promocyjne związane z ochroną dziedzictwa kulturowego. Przykładowe działania: digitalizacja archiwów historycznych, organizacja warsztatów o ochronie zabytków, publikacje naukowe.

Więcej informacji na stronie: <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe>

- **Własne środki właścicieli i użytkowników zabytków** - Zgodnie z art. 5 ustawy, obowiązek dbania o zabytki spoczywa na ich właścicielach. Obejmuje to finansowanie ich konserwacji i renowacji, regularne przeglądy techniczne, działania naprawcze oraz zabezpieczenia przeciwpożarowe i przeciwwłamaniowe. Przykładowe działania: renowacja stolarki okiennej, konserwacja elementów drewnianych, wdrażanie systemów ochrony przeciwpożarowej w zabytkach.

Więcej informacji na stronie:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20031621568>

- **Fundusz Kościelny (MSWiA)** - Ustanowiony ustawą z dnia 20 marca 1950 r. (Dz.U. nr 9, poz. 87). Dotacje przeznaczone są na konserwację i remonty obiektów sakralnych, obejmujące m.in. dachy, elewacje, stolarkę okienną i drzwiową, instalacje elektryczne, wodne i ogrzewcze. Przykładowe działania: renowacja zabytkowych ołtarzy, odnowienie fresków w świątyniach, rekonstrukcja zabytkowych organów.

Więcej informacji na stronie: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

- **Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON)** – Na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej (Dz.U. 2023 poz. 100). Dofinansowanie likwidacji barier architektonicznych w obiektach zabytkowych, umożliwiające ich dostosowanie do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Przykładowe

działania: instalacja wind w muzeach mieszczących się w zabytkach, budowa podjazdów, dostosowanie toalet dla osób z niepełnosprawnościami.

Więcej informacji na stronie: <https://www.pfron.org.pl/o-funduszu/>

- **Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027** - Finansowanie modernizacji zabytków znajdujących się na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub uznanych za Pomniki Historii, zgodnie z priorytetem VII Programu. Przykładowe działania: renowacja zamków i pałaców, rewitalizacja parków historycznych, przekształcenie obiektów zabytkowych na przestrzenie edukacyjne.

Więcej informacji na stronie: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>

- **Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027** - Digitalizacja i archiwizacja zasobów kultury, rozwój e-usług publicznych dla instytucji kultury. Dofinansowanie infrastruktury IT umożliwiającej zdalny dostęp do zbiorów archiwalnych i muzealnych. Program realizowany zgodnie z Rozporządzeniem UE 2021/694. Przykładowe działania: skanowanie manuskryptów i starodruków, budowa cyfrowych archiwów, tworzenie wirtualnych spacerów po zabytkach.

Więcej informacji na stronie:

<https://www.polskacyfrowa.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-rozwoj-cyfrowy-2021-2027-2028/>

- **Ulga na zabytki** - Wprowadzona ustawą o Polskim Ładzie z 2022 r. Umożliwia odliczenie od podstawy opodatkowania 50% kosztów prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy zabytkach, do kwoty 500 000 zł. Przykładowe działania: renowacja drewnianych budynków historycznych, wymiana posadzek w zabytkowych wnętrzach, odnowienie polichromii na ścianach zabytkowych kamienic.

Więcej informacji na stronie: <https://www.podatki.gov.pl/pit/ulgi-odliczenia-i-zwolnienia/>

- **Polski Ład dla kultury** - Program rządowy wspierający jednostki samorządu terytorialnego w realizacji inwestycji związanych z ochroną i renowacją zabytków. Dofinansowanie może być przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace. Przykładowe działania: odbudowa zniszczonych fragmentów zabytków, adaptacja starych budynków na domy kultury, modernizacja teatrów historycznych.

Więcej informacji na stronie: <https://www.gov.pl/web/polski-lad/polski-lad>

- **Krajowy Plan Odbudowy** - Środki przeznaczone na remonty i modernizację zabytkowych budynków, w tym ich adaptację na mieszkania komunalne. Finansowanie zgodne z unijnym mechanizmem odbudowy gospodarczej po pandemii COVID-19. Przykładowe działania: przekształcenie dawnych kamienic w lokale mieszkalne, remonty budynków dawnych ratuszy, renowacja elewacji zabytków na potrzeby społeczności lokalnych.

Więcej informacji na stronie: <https://www.gov.pl/web/nfosigw/krajowy-plan-odbudowy>

Szczegółowe źródła dofinansowania działań związanych z ochroną zabytków i opieką nad nimi:

Źródło Dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Ochrona zabytków Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewitalizację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony jest na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Istotnym celem programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących się w zabytkowych siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne. O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. – Ochrona zabytków archeologicznych Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r. O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa

	polskiego: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą. – Kultura ludowa i tradycyjna Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności Lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich Dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; podmioty prowadzące działalność gospodarczą: kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne. Wspieranie działań muzealnych Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra I jednostki samorządu terytorialnego; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne. Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Program ma za zadanie stworzenie możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającej w szczególności na zapewnieniu warunków: Naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń I osób z nim związanych; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyzmu; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej. Kultura dostępna Celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji
--	--

	społecznej. Działania te powinny służyć osiągnięciu realnych, systemowych i długofalowych efektów w niwelowaniu barier w dostępie do kultury w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społeczno - mentalnym i kompetencyjnym ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury, instytucji kultury oraz instytucji artystycznych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać się mogą m.in. Następujące podmioty prawa polskiego: państwowe instytucje kultury; samorządowe instytucje kultury; jednostki samorządu terytorialnego wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nieprowadzących samodzielnej księgowości; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Program Promesa dla Kultury Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. Wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętymi w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich. Katalog działań realizujących cele programu, obejmuje Zarówno działania inwestycyjne, jak i tzw. Projekty „miękkie”, realizujące najistotniejsze dla rozwoju kultury cele artystyczne i edukacyjne. W zakresie projektów inwestycyjnych preferowane będą zamierzenia kompleksowe i gwarantujące zwiększenie dostępu do kultury. Dofinansowanie w ramach programu otrzymać mogą także projekty o znacznie mniejszym zasięgu, lecz ważne dla lokalnych społeczności. Preferowane będą zadania, których realizacja wpływa w sposób znaczący na dostępność do kultury na danym obszarze, jak również angażujące różnorodne grupy społeczne. W odniesieniu do projektów „miękkich” preferowane będą projekty wspierające międzynarodową współpracę artystów, jak również projekty służące budowie kompetencji i konkurencyjności sektora kultury oraz projekty mające na celu zwiększenie dostępu do kultury. Program „Infrastruktura kultury” Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji. Konkurs „Zabytek Zadbany” „Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. Podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów. Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach: Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu; ▪ Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe); ▪ Adaptacja obiektów zabytkowych; ▪ Architektura i budownictwo drewniane;
--	--

	▪ Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne; ▪ Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem. Więcej informacji na stronie: https://nid.pl/dzialalnosc/
Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków	Środki Łódzkiego Konserwatora Zabytków przeznaczane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie województwa łódzkiego. Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o udzielenie dotacji: Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie. Szczegółowe informacje dotyczące terminów składania wniosków; wyszczególnienie rodzaju dokumentacji, prac oraz materiałów, na które może zostać udzielona dotacja; wnioski oraz niezbędne dokumenty, które należy złożyć w celu ubiegania się o dotację dostępne są na stronie internetowej: https://www.wuoz-lodz.pl/Dotacje_i_refundacje,11
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny	Powołany Fundusz Kościelny udziela dotacji na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w szczególności dotyczących: remontów dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszania i odgrzybiania, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Więcej informacji na stronie: www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny
Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego	Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego corocznie organizuje konkursy, w ramach których można pozyskać środki na realizację prac konserwatorskich i restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego w ramach Programu „Łódzkie Ratuje Zabytki”. Więcej informacji na stronie: https://www.lodzkie.pl/kultura/przyznano-dotacje-w-ramach-%C5%82%C3%B3dzkie-ratuje-zabytki-2024?utm_ Dodatkowo Urząd Marszałkowski corocznie organizuje konkurs "Mała architektura zabytkowa". Zgłoszenie może złożyć osoba prawna, osoba fizyczna, jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, a także zgłoszenie może być inicjatywą społeczności lokalnej m.in. mieszkańców, parafian, właścicieli i/lub współwłaścicieli zabytku lub terenu, na którym znajduje się obiekt małej architektury zabytkowej. Więcej informacji na stronie: https://ngo.lodzkie.pl/mala-architektura-zabytkowa/?utm_
Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) oferuje dofinansowania na przystosowanie budynków mieszkalnych w celu likwidacji barier architektonicznych, aby ułatwić osobom z niepełnosprawnościami codzienne funkcjonowanie. Dofinansowanie może obejmować takie prace jak budowa podjazdów, montaż wind, poszerzenie drzwi czy adaptacja łazienek. Jakie są warunki dofinansowania? Maksymalna wysokość dofinansowania może wynosić do 95% kosztów przedsięwzięcia, jednak nie więcej niż piętnastokrotność przeciętnego wynagrodzenia. Ostateczna kwota zależy od indywidualnej oceny wniosku oraz charakteru planowanych prac. Więcej informacji na stronie: https://www.pfron.org.pl/osoby-niepelnosprawne/dostepnosc-przestrzeni/?utm_

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/web/nfosigw/nowa-strategia-nowe-programy--plany-nfosigw-na-2025-r?utm
Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi corocznie ogłasza nabory na udzielenie dotacji na działania związane z rewitalizacją zabytkowych parków województwa łódzkiego. Program ukierunkowany jest na finansowe wsparcie działań dotyczących zabytków w rozumieniu Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami będących parkami. Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.wfosigw.lodz.pl/dla-beneficjentow/programy-priorytetowe-
Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027	Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo. 2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – Tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. Analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji. 2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – Digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii. Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/web/popcwsparcie/fundusze-europejskie-na-rozwoj-cyfrowy-2021-2027-ferc-czyli-co-przyniesie-jednostkom-administracji-publicznej-nowy-okres-programowania?utm_
Kreatywna Europa 2021-2027	Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców,

	ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej. Więcej informacji na stronie: https://culture.ec.europa.eu/pl/creative-europe/about-the-creative-europe-programme?utm_
Bank Gospodarstwa Krajowego w Warszawie	Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK) pełni rolę operatora Rządowego Programu Odbudowy Zabytków, który ma na celu wspieranie samorządów w finansowaniu prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach. Kluczowe informacje o programie: • Adresaci programu: Jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty, województwa). • Zakres dofinansowania: Prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru lub ewidencji zabytków. • Wysokość dofinansowania: Nawet do 98% kosztów inwestycji, co oznacza, że samorządy mogą pokryć jedynie 2% wartości projektu. • Procedura aplikacyjna: Wnioski składane są elektronicznie za pośrednictwem aplikacji dostępnej na stronie BGK. Więcej informacji na stronie: https://www.bgk.pl/programy-i-fundusze/programy/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow/?utm_
Fundusz Kościelny	Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. O przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) Jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo. Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWIA”, oraz w BIP MSWIA. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny?utm_
Fundusz Termomodernizacji i Remontów	Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Fundusz może być wykorzystany dla poprawy stanu technicznego budynków komunalnych objętych ochroną konserwatorską. Więcej informacji na stronie: https://www.bgk.pl/programy-i-fundusze/fundusze/fundusz-termomodernizacji-i-remontow-ftir/?utm_
Edukacja Kulturalna	Celem programu jest wspieranie zadań z zakresu edukacji kulturalnej, ważnych dla rozwoju kapitału społecznego. Wsparcie finansowe kierowane będzie do projektów, obejmujących działania edukacyjno-animacyjne, stymulujące kreatywność i aktywizujące twórczo uczestników reprezentujących wszystkie grupy wiekowe i społeczne. Zasadniczym celem programu jest wspieranie zadań o charakterze niekomercyjnym. Priorytetowo traktowane będą projekty o wysokiej wartości edukacyjnej i artystycznej, wykraczające poza podstawową działalność statutową wnioskodawców. Zadania powinny wyróżniać się oryginalną, spójną koncepcją, uwzględniającą potrzeby docelowych grup odbiorców. Ważne jest, aby działania prowadzone były w sposób umożliwiający uczestnikom rozwijanie zdolności, umiejętności i wiedzy. Istotna jest zatem forma realizacji przedsięwzięć oparta na interakcji, wykorzystująca odpowiednie

	metody i narzędzia edukacyjne, np. eksperymenty artystyczne, nowe technologie i media. Jednym z głównych założeń programu jest wspieranie zadań umożliwiających uczestnictwo oraz integrację przedstawicieli różnych grup społecznych i wiekowych, a także zwiększenie dostępności do efektów realizowanych zadań osobom ze szczególnymi potrzebami, w tym osobom z niepełnosprawnościami. Istotne jest też nawiązywanie współpracy z innymi podmiotami – szkołami, instytucjami kultury, organizacjami pozarządowymi i placówkami opiekuńczymi, której efektem będzie tworzenie spójnej oferty edukacyjnej i kulturalnej. W tym kontekście istotne dla realizacji celów programu będzie wsparcie dla form działalności, których skuteczność została potwierdzona zarówno w rodzimej, jak i zagranicznej praktyce, wśród których wymienić należy działania, skierowane do osób dorosłych, realizowane w formule tzw. „uniwersytetów ludowych”. Najważniejszym rezultatem zadań wspieranych w ramach programu powinno być podniesienie poziomu kompetencji artystycznych kulturowych i twórczych ich uczestników oraz kształtowanie poczucia, że kultura jest nieodzownym elementem rozwoju osobistego i społecznego. Ważne jest również zachęcenie autorów przedsięwzięć kulturalnych do stałego podnoszenia jakości działań oraz korzystania z nieszablonowych rozwiązań edukacyjnych i artystycznych. Więcej informacji na stronie: https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje
Ulga na zabytki	Ulga na zabytki pozwala na odliczenie od podstawy opodatkowania: 50% kwoty poniesionych wydatków na wpłaty na fundusz remontowy oraz na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dotyczące zabytku (wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków), wydatku na nabycie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, nie więcej niż kwota odpowiadająca iloczynowi 500 zł i liczby metrów kwadratowych powierzchni użytkowej tego zabytku; limit odliczenia na wszystkie inwestycje podatnika z tego tytułu nie może przekroczyć 500 000 zł. Więcej informacji na stronie: https://www.podatki.gov.pl/pit/ulgi-odliczenia-i-zwolnienia/ulga-na-zabytki/?utm_
Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej EWT	Zostały opracowane trzy typy programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2021-2027 (Interreg). Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: – obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej czy wzajemnych kontaktów młodzieży, – duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej, – wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi, mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu. Więcej informacji na stronie: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/interreg/?utm_
Program Europa Dla Obywateli 2021-2027	Ta propozycja jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich. Celami ogólnymi Programu są: – rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy, – rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie

	poczucia odpowiedzialności za UE Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego – 231 – Poz. 6245 wśród obywateli, – pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy. Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy: – gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości, – wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, – przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii, – zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE. Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć Europejska oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie: - partnerstwo miast - sieci miast - projekty społeczeństwa obywatelskiego. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/web/europejska-siec-migracyjna/otwarte-nabory-wnioskow-w-programie-europa-dla-obywateli2
Polska Cyfrowa 2021-2027	Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowało m.in. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Program został przyjęty przez Komisję Europejską o czym poinformowano 18.11.2022 r. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków. Dotychczasowo w ramach programu planowano realizację czterech osi priorytetowych: Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu. Oś priorytetowa II. E-administracja i otwarty rząd. Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa. Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna. Więcej informacji na stronie: https://www.polskacyfrowa.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-rozwoj-cyfrowy-2021-2027-2028/?utm_
Polski Ład Dla Kultury	Założenia rządowego programu odbudowy zabytków „Polski Ład dla kultury” zostały opublikowane. Wynika z nich, że program kierowany jest bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego, a za ich pośrednictwem również do innych podmiotów zobowiązanych do opieki nad zabytkami. Dofinansowanie będzie przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/
Krajowy Plan Odbudowy	W ramach Krajowego Planu Odbudowy rząd powinien przekazać na remonty zabytkowych budynków i adaptację ich na mieszkania komunalne. Krajowy Plan Odbudowy to pieniądze na odbudowę gospodarek państw członkowskich Unii Europejskiej po koronawirusowym kryzysie. Polska dostanie z niego ok. 200 mld zł. Więcej informacji na stronie: https://www.kpo.gov.pl/strony/o-kpo/dla-instytucji/pytania/
Fundacja Orlen	Fundacja podejmuje działania z zakresu między innymi ochrony dóbr kultury. Przykładem inwestycji zrealizowanej z pomocą fundacji jest remont konserwatorski lica murów oporowych w klasztorze Benedyktynek-Sakramentek w Warszawie. Więcej informacji na stronie: https://fundacja.orlden.pl/pl/najczesciej-zadawane-pytania/darowizny?utm_

Fundacja KGHM Polska Miedź	Fundacja wspiera inicjatywy w obszarze między innymi kultury i tradycji. Przekazuje darowizny na działania, które służą zachowaniu w jak najlepszym stanie obiektów architektury sakralnej i świeckiej, zabytków ruchomych i obiektów kultury materialnej. Przykładami inwestycji dofinansowanych ze środków fundacji są przebudowa i remont konstrukcji dachowej z wymianą pokrycia dachowego oraz wykonaniem instalacji elektrycznych i instalacji odgromowej na XVII-wiecznym kościele pw. Świętej Trójcy w Leżajsku czy remont dachu zabytkowego budynku przeznaczonego na miejsce opieki osób starszych oraz niepełnosprawnych w Lwówku Śląskim. Więcej informacji na stronie: https://kghm.com/sites/default/files/regulamin_przyznawania_darowizn_przez_fundacje_kghm_polska_miedz_13.01.2023.pdf?utm_
Fundacja PGNiG im. Ignacego Łukasiewicza	Fundacja wspiera między innymi inicjatywy na rzecz dziedzictwa narodowego i kultury. Przykładem inwestycji dofinansowanej ze środków fundacji jest remont kaplicy myśliwskiej zarządzanej przez parafię pw. Św. Huberta w Rzeszowie. Więcej informacji na stronie: https://polskifunduszsportowy.pl/fundacja-pgnig/?utm_
Fundacja PGE	Fundacja realizuje projekty dotyczące między innymi pielęgnowania tożsamości narodowej i pamięci historycznej oraz zadania z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego. Przykładami inwestycji dofinansowanych ze środków fundacji jest remont wieży kościoła pw. Maksymiliana Marii Kolbego w Bogatyni czy prace na cmentarzu Stare Powązki w Warszawie. Więcej informacji na stronie: https://fundacjapge.pl/
Rządowy Program Odbudowy Zabytków	Rządowy Program Odbudowy Zabytków był realizowany ze środków Funduszu Przeciwdziałania COVID-19, a podstawę udzielania dotacji w jego ramach stanowiła Uchwała nr 232/2022 Rady Ministrów z dnia 23 listopada 2022 roku w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Odbudowy Zabytków. Jego operatorem został Bank Gospodarstwa Krajowego, który przyjmował wnioski o dofinansowanie oraz udzielał promes inwestycyjnych. To na ich podstawie przyznawano dofinansowanie. Beneficjentami programu były jednostki samorządu terytorialnego, które mogły przeznaczyć otrzymane środki na wsparcie różnych inwestycji przy zabytkach położonych na ich terenie. Do tej pory w ramach programu odbyły się dwa nabory wniosków – w 2022 i 2023 roku. W tym roku naboru jeszcze nie ogłoszono. Więcej informacji na stronie: https://www.gov.pl/web/premier/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow
Program Fundusze Europejskie Na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)	Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS) na lata 2021–2027 stanowi kontynuację dwóch wcześniejszych programów: Infrastruktura i Środowisko 2007–2013 oraz Infrastruktura i Środowisko 2014–2020. Środki z programu feniks mogą być rozdysponowane na przykład na wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Celem jest przede wszystkim zwiększenie atrakcyjności zabytków oraz ugruntowanie marki zabytku. Szczegółowe informacje o programie znajdują się na stronie internetowej: https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastrukture-klimat-srodowisko-1/ Ponadto w sprawie funduszy europejskich można się kontaktować z najbliższym punktem informacyjnym. Szczegółowy zakres prac, jakie mogą być dofinansowane w ramach programu, jest ogłaszany przy każdym naborze. Do tej pory środki można było przeznaczyć między innymi na: prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, budowę nowych obiektów służących obsłudze ruchu turystycznego (jako element projektu), prace w otoczeniu zabytków, zakup sprzętu lub wyposażenia, konserwację zabytków ruchomych (wpisanych do rejestru zabytków), księgozbiorów (zaliczanych do

	narodowego zasobu bibliotecznego) i muzealiów (uwzględnionych w inwentarzu muzealnym), digitalizację zabytków ruchomych (wpisanych do rejestru zabytków), księgozbiorów (zaliczanych do narodowego zasobu bibliotecznego) i muzealiów (uwzględnionych w inwentarzu muzealnym) oraz ich udostępnienie on-line, działania informacyjno-promocyjne, przygotowanie projektu, zarządzanie projektem, podnoszenie kompetencji kadr, działania edukacyjne zwiększające świadomość ekologiczną społeczeństwa, działania związane ze współpracą z partnerami z innych państw, a także opracowanie strategii promocji zabytku. Inwestycje polegające na renowacji, konserwacji, rewaloryzacji i restauracji obiektów zabytkowych nie mogą być pojedynczą interwencją – powinny stanowić część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej. Zgodnie ze szczegółowym opisem priorytetów programu inwestycjami nie można objąć budynków zamieszkania zbiorowego, budynków mieszkalnych, obiektów ani przestrzeni przeznaczonych na cele mieszkalne, sportowe, dydaktyczne, administracji publicznej, ochrony zdrowia oraz targowe. Wykluczone jest też dofinansowanie zakupu pozycji wydawniczych do bibliotek, zakupu muzealiów, digitalizacji utworów audiowizualnych i kompleksowej rewitalizacji przestrzeni miejskich. Więcej informacji na stronie: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/feniks/?utm_
Programy Regionalne	Podobnie jak w ubiegłych latach także w perspektywie finansowej na lata 2021–2027 przewidziano programy regionalne dla każdego z województw. Środki rozdysponowywane w ramach funduszy są przeznaczone na dofinansowanie zadań między innymi w obszarze innowacji, przedsiębiorczości, cyfryzacji, ochrony środowiska, efektywności energetycznej, edukacji, rynku pracy i spraw społecznych, infrastruktury transportowej, ochrony zdrowia, kultury i turystyki oraz zintegrowanych inwestycji terytorialnych. Szczegółowe informacje na temat funduszy można znaleźć na stronie internetowej funduszeuropejskie.gov.pl/wszystkie-serwisy-programow. Ponadto również w sprawie programów regionalnych można się kontaktować z najbliższym punktem informacyjnym. Lista takich punktów, wraz z danymi kontaktowymi, znajduje się na stronie: https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/punkty-informacyjne/#/ W zakresie dotyczącym zabytków programy regionalne mają na celu wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Przewidują wsparcie obiektów, które mają zabytkowy charakter, między innymi w zakresie prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych oraz prac zabezpieczających przy zabytkach wraz z ich otoczeniem, które pozwalają zachować dotychczasowe funkcje zabytków, a także służą nadaniu im nowych funkcji, związanych w szczególności z celami kulturalnymi, celami edukacyjnymi czy integracją społeczną. Podobnie jak w przypadku programu feniks prace przy zabytkach nie mogą być pojedynczą interwencją, lecz powinny stanowić część większego projektu, łączącego rozwój kulturowy z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej. Więcej informacji na stronie: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/regionalne-programy-operacyjne-w-jaki-sposob-wspieraja-zabytki/?utm_
Budżet Obywatelski	Istotą budżetu obywatelskiego jest to, że mieszkańcy w bezpośrednim głosowaniu decydują corocznie o części wydatków z budżetu danej jednostki samorządu terytorialnego. W gminach będących miastami na prawach powiatu utworzenie budżetu obywatelskiego jest obowiązkowe, w innych jednostkach – fakultatywne. Inwestycje

	dotyczące zabytków bywają także przedmiotem projektów zgłaszanych jako propozycje do ujęcia w budżecie obywatelskim. Ograniczeniem w tym zakresie może być jednak to, że finansowanie z budżetu obywatelskiego powinno co do zasady obejmować mienie samorządowe. Może zatem dotyczyć samych zabytków, ale częściej dotyczy obiektów położonych w ich otoczeniu. W ramach budżetu obywatelskiego Mazowsza zrealizowano na przykład projekt „Renowacja terenów zielonych wokół siedleckiego ratusza wraz z ich oświetleniem i automatycznym nawadnianiem”. Z kolei w gminie miejskiej Głogów dofinansowano projekt „Iluminacja elewacji północnej kościoła pw. Bożego Ciała wraz z kolegium (wzdłuż ul. Powstańców)”. Prace dotyczyły chodnika przy kościele i obejmowały umieszczenie na nim punktów świetlnych. Obie te inwestycje, choć nie dotyczyły wprost materii zabytkowej, pośrednio wpłynęły na estetykę zabytków. Więcej informacji na stronie: https://www.lodzkie.pl/strona-glowna/aktualnosci/budzet-obywatelski-wojewodztwa-lodzkiego-przyjdz-na-spotkanie-i-poznaj-nowe-zasady
--	--

REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna na lata 2025-2028 jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie gminy Nowosolna oraz obiekty posiadające wartości zabytkowe Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy Nowosolna jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna

Realizacja założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowosolna będzie możliwa dzięki zastosowaniu szerokiego zestawu instrumentów – prawnych, finansowych, społecznych, planistycznych, koordynacyjnych i kontrolnych. Ich zakres i zastosowanie uzależnione są od charakteru podejmowanych zadań oraz rodzaju własności obiektów objętych opieką konserwatorską. Narzędzia te wynikają zarówno z obowiązujących przepisów prawa, jak i z realiów funkcjonowania jednostki samorządu terytorialnego, w tym mechanizmów finansów publicznych.

1. Instrumenty prawne

Narzędzia wynikające z obowiązujących przepisów prawa, regulujące ochronę dziedzictwa kulturowego. Obejmują m.in. decyzje konserwatorskie, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz obowiązki właścicieli zabytków.

2. Instrumenty finansowe

Środki i mechanizmy wspierające finansowo ochronę zabytków. Należą do nich dotacje z budżetu gminy, fundusze unijne, ulgi podatkowe, programy pomocowe oraz partnerstwa publiczno-prywatne.

3. Instrumenty społeczne

Działania aktywizujące mieszkańców i organizacje społeczne. Obejmują edukację kulturową, współpracę z właścicielami zabytków, kampanie informacyjne oraz wspieranie inicjatyw oddolnych.

4. Instrumenty koordynacji

Narzędzia planistyczne, zarządcze i organizacyjne, które integrują ochronę dziedzictwa z innymi politykami miasta. Dotyczą m.in. strategii rozwoju, programów rewitalizacji, współpracy z konserwatorem i innymi samorządami.

5. Instrumenty kontrolne

Narzędzia związane ze sprawozdawczością oraz kontrolą realizacji, w tym systemy monitoringu i oceny realizacji programu. Obejmują m.in. aktualizację gminnej ewidencji zabytków, sprawozdawczość, nadzór nad zadaniami oraz analizę zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego

WSKAZANIA DO DOKUMENTÓW WYŻSZEGO RZĘDU

Rekomendacje do dokumentów na szczeblu wojewódzkim m.in. wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami wynikające z opracowanego programu opieki nad zabytkami dla gminy Nowosolna

Wnioskuję się o uwzględnienie:

- rozwoju turystyki pielgrzymkowej w oparciu o cenne sanktuarium w Starych Skoszewach, z uwzględnieniem kapliczek,
- kreowania rozwoju obszaru cennych zabytków w gminie Nowosolna: grodziska w Starych Skoszewach, stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków i zespołu dworsko parkowego w Byszewach dla rozwoju turystyki kulturowej, Sanktuarium Maryjnego w Starych Skoszewach,
- wykreowania markowego produktu: Gmina Nowosolna - spotkanie z historią, tradycją i kulturą,
- uwzględnienie cmentarzy ewangelickich w ubieganiu się o środki na rewaloryzację z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- propozycji wpisania na listę produktów regionalnych moskiewskich pierogów, żuru skoszewskiego i dań z kapusty,
- propozycji utworzenia parku kulturowego dziedzictwa archeologicznego i śladów Iwaszkiewicza w dolinie Moszczenicy,
- promocji zespołu dworsko parkowego w Byszewach i grodziska w Starych Skoszewach uznanych za obszary reprezentatywne,
- promocja imprez kulturowych organizowanych, zespołów ludowych i twórców lokalnych.